

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Odesa National University Herald

Вестник Одесского
национального университета

ВІСНИК ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Том 14. Випуск 2

Соціологія і політичні науки

2009

Редакційна колегія журналу:

В. А. Смінтина (головний редактор), **О. В. Запорожченко** (заступник головного редактора), **Є. А. Стрельцов** (заступник головного редактора), **С. М. Андріївський**, **Ю. Ф. Ваксман**, **Л. М. Голубенко**, **В. В. Заморов**, **І. М. Коваль**, **В. Є. Круглов**, **В. Г. Кушнір**, **В. В. Мінчук**, **В. І. Труба**, **О. В. Тюрін**, **Є. А. Черкез**, **Є. М. Черноїваненко**

Редакційна колегія випуску:

I. М. Коваль, д-р політ. наук (науковий редактор); **О. Р. Личковська**, канд. соціол. наук (відповідальний секретар); **В. В. Аніщук**, д-р істор. наук; **О. Г. Брушевська**, д-р політ. наук; **Е. А. Гансова**, д-р філос. наук; **Є. Є. Камінський**, д-р істор. наук; **Б. Г. Нагорний**, д-р соціол. наук; **С. М. Наумкіна**, д-р політ. наук; **В. М. Оніщук**, д-р соціол. наук; **Н. О. Побєда**, д-р філос. наук; **В. І. Подшивалкіна**, д-р соціол. наук

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: серія КВ № 11464-337р від 07.07.2006 р.

Вища атестаційна комісія України визнала журнал фаховим виданням з соціологічних і політичних наук. Постанова Президії ВАК України № 1-05/6 від 14 червня 2007 р.

Затверджено до друку вченого радою Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Протокол № 6 від 24 лютого 2009 року.

Адреса редколегії:

65082, м. Одеса, вул. Дворянська, 2, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ЗМІСТ

СОЦІОЛОГІЯ

СОЦІАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ СУСПІЛЬСТВ, ЩО ТРАНСФОРМУЮТЬСЯ: ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ

Е. А. Гансова

Діагностика сучасного соціально-економічного стану
українського суспільства (методологічні засади) 7

В. Л. Абушенко, Н. Б. Отрешко

К определению понятия социальности в современной
социологии 12

Г. І. Щерба

Розвиток транскордонного співробітництва в українсько-
польських єврорегіонах 18

Круглий стол

Социальная деятельность религиозных организаций:
проблемы и перспективы (проведенный 12 сентября 2008 года
в рамках Второй Международной конференции “Одесские
социологические чтения”, посвященной памяти И. М. Поповой
на тему: “Социальная политика и механизмы интеграции
украинского общества”) 28

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ І СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА

Ю. А. Немченко

Характер представницького мандату у виборчій системі
України 61

К. О. Данилишина

Інформаційна парадигма сучасної глобалізації 70

Г. М. Йовчү

Теоретичні підходи щодо аналізу феномену “політична участь
громадян” 77

К. В. Михайлівська

Онтологічні передумови місцевого самоврядування
як політичного феномену та його концептуальної версії 84

М. Ф. Штокало

Релігійний чинник у контексті українського політичного
простору 92

УКРАЇНА І СВІТ

МІЖНАРОДНИЙ ВІМІР ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

О. І. Брусиловська

Політична трансформація Угорщини в умовах членства
в Європейському Союзі 103

О. В. Шевчук	
Російсько-китайські відносини в умовах геополітичних трансформацій кінця ХХ — початку ХXI століття	111
I. Т. Зварич	
Державне забезпечення механізмів реалізації етнонаціональної політики в Україні	122
О. І. Дікарев	
Політичне та правове середовище енергетичної дипломатії Європейського союзу	132
В. В. Удовік	
Японія у контексті співробітництва АСЕАН+3: уроки фінансової кризи 1997–1998 рр.	143
Є. В. Габер	
Американо-турецькі стосунки за президентства Барака Обами: нові можливості та нові виклики	151
А. Г. Задорожня	
Гуманітарний аспект польсько-українських отношений (на примере Одесской области): история и современность	160
Б. В. Сулим	
Основні фактори її технології формування іміджу країни	165
РЕЦЕНЗІЇ	
Б. Г. Нагорный	
Модернизация, трансформация или...?	
Рецензия на монографию Лисеенко Е. В. Политическая модернизация украинского общества / Е. В. Лисеенко. — Одесса: Астропринт, 2008. — 208 с.	175

СОЦІОЛОГІЯ

**СОЦІАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ СУСПІЛЬСТВ,
ЩО ТРАНСФОРМУЮТЬСЯ:
ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ
ДОСЛІДЖЕНЬ**

Е. А. Гансова,
доктор філософських наук,
проф. кафедри соціології Інституту соціальних наук
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
к. 40, Французький бул. 24/26, м. Одеса-58, Україна, тел. 68-60-92

ДІАГНОСТИКА СУЧASNOGO COЦIALNO-EKONOMICHNOGO STANU UKRAINСKOGO SUSPILSTVA (METODOLOGICHNI ZASADI)

Стаття присвячена проблемі визначення стану суспільства (діагностиці). Значення процедури діагностики полягає в тому, що вона повинна спираєтися на показники та стандарти, які б дозволили уникнути тенденційних, “заполітизованих” оцінок в умовах жорсткого протистояння політичних сил в Україні. Специфіка національної політичної конкуренції полягає в тому, що кожна зі сторін керується ідеологічними цінностями, світоглядом та політичними стратегіями, несумісними один з одним. Тому одним із завдань дослідження є спроба проаналізувати теоретико-методологічні засади стратегій правлячої політичної сили та опозиції, зрозуміти наслідки їх реалізації в соціально-економічній сфері суспільного життя.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, показники, стандарти.

Метою дослідження є розробка методів, які б дозволили здійснити комплексну оцінку політики держави, а також наслідки цієї політики в категоріях: “криза”, “стабільність”, “розвиток”.

Дана мета зумовлена тим, що в національній науці та практиці управління відсутні наукові методи діагностики **комплексного соціально-економічного** розвитку країни. “Соціально-економічними” називають переважно економічні показники, тоді як невідкладною є потреба в розробці показників, які б дозволили побачити достатньо складний, далеко не безпосередній зв’язок між економічним і соціальним розвитком країни.

Крім того, в умовах України діагностика стану суспільства часто має політичний характер, коли дані, що наводять політичні конкуренти, інтерпретуються в залежності від ідеологічних цінностей політичних партій.

Виходячи з означеної мети, ми поставили перед собою такі завдання:
– здійснити відбір показників (ознак);
– сконструювати систему стандартів, які б могли бути засобом вимірювання стану суспільства на кожному конкретному етапі його розвитку.

Спираючись на світовий досвід, пов’язаний з кризовими та стабільними періодами існування західних країн, на показники, які найчастіше фігурують у звітах Світового банку, Комітету з соціального розвитку ООН та інших організацій (1), ми вважаємо за доцільне відібрати наступні показники, які розподіляємо на такі групи: макроекономічні (темпи зміни обсягів виробництва, темпи інфляції); соціально-економічні (рівень безробіття, купівельна спроможність заробітної плати); соціальні. Останні слід роз-

поділити на статистичні (кількісний склад соціальних груп суспільства, інтегральний “показник людського розвитку”) та соціологічні (дані масових опитувань громадської думки).

Так, стандарти кризових періодів для США та Європи в 30-ті, післявоєнні та 70-ті роки ХХ століття виглядали наступним чином: темпи зміни обсягу виробництва дорівнювали (-20%) в порівнянні з тим же періодом минулого року; рівень інфляції — 50% ; рівень безробіття — 20% працездатного населення; купівельна спроможність заробітної плати (співвідношення мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму) — 50% .

Далі наводимо стандарти, притаманні періодам стабільності. Темпи розвитку обсягів виробництва дорівнюють нульовому показникові, який свідчить про припинення спаду виробництва й про те, що рівень розвитку промисловості зберігає набрані в минулому році темпи. Інфляційний показник зменшується до 30% ; безробіття сягає 10% працездатного населення (тобто вдвічі зменшується порівняно з кризовим періодом); купівельна спроможність заробітної плати зростає до 70% .

Спираючись на ці дані, спробуємо визначити стан українського суспільства наприкінці 2008 року, позначеного початком світової фінансової кризи.

Темпи розвитку обсягів виробництва дорівнювали показнику ($+4\%$) з перспективою зниження до (-7%); рівень інфляції — 17% ; рівень безробіття — 12% ; купівельна спроможність заробітної плати — 90% (2).

Таким чином, діагностика, зроблена на підставі світових соціально-економічних стандартів, не підтверджує факту кризи. Але ці дані потребують спеціальної інтерпретації з врахуванням специфіки державної економічної та соціальної політики.

В останні роки (2007 та 2008) в Україні можна спостерігати конкуренцію двох політичних стратегій. Назовемо їх умовно “пострадянською” та “західно-орієнтованою”. Головними особливостями першої є: мислення, характерне для епохи індустриалізму; “економічний детермінізм”, тобто визнання жорсткої, безпосередньої залежності соціального розвитку від економічного; ї, як наслідок, спрямованість економічної політики на досягнення високих темпів промислового виробництва, на інвестування в традиційні галузі України, а саме: гірничу, металургійну, машинобудівну.

Згідно з радянською економічною практикою, виробництво здійснюється без урахування потреб внутрішнього та зовнішнього ринків. Ці галузі вимагають величезних затрат енергоресурсів, при тому, що за радянських часів продукція багатьох з них була неконкурентно спроможною. Така політика вела до інфляції видатків (пропозиції), як такого виду інфляції, який є протилежним по відношенню до інфляції попиту. Крім того, поза увагою економічного блоку влади залишився той факт, що особливістю постіндустріального суспільства, яким є Західна Європа, стала зміна інфраструктури економіки. Сьогодні промисловість утворює в її структурі лише 25 відсотків ВВП, тоді як сфера послуг — 75% .

В Україні за 17 років її незалежного існування вдалося зростанням сферу послуг. Але ж більше половини ВВП (57 %) все ж таки належить важкій промисловості.

Зміст критики представників цієї стратегії на адресу своїх політичних опонентів полягає в тому, що за часи їх правління темпи розвитку обсягів виробництва дорівнювали (+ 12 %), перевищуючи європейські. Але при цьому мова не йде про те, що цей показник має вартісний характер. Це — по-перше. По-друге, таких темпів виробництва не потребує сучасне суспільство. Відомо, що в 2007 році темпи виробництва розвинутих країн були на рівні (+ 4 %) або (+ 7 %) (3).

В дискурсі цієї політичної сили не йдеться також і про зростання рівня життя, який, згідно з її ідеологією, повністю залежить від указаної економічної стратегії. Відомо, що пропорції щодо заробітної плати в структурі ВВП не повинні були перевищувати 35 % (на противагу європейським, де вони становлять 50 %–60 %); такою ж низькою мала залишатися заробітна плата й у собівартості продукції (12 % на відміну від західних стандартів, де вона дорівнює 35 %).

Для представників протилежної соціально-економічної стратегії характерною є орієнтація на соціальний розвиток, що відповідає ідеалам “соціальної держави”. Якщо проаналізувати перші кроки нового Кабінету міністрів, то вони позначились спрямованістю на зростання доходів населення. Так, наприклад, середня заробітна плата в країні зросла з 1200 гривень до 1675. Зросли також й мінімальні виплати (заробітна плата й пенсії). Ця політика зазнала критики з боку протилежного політичного табору в першу чергу у зв'язку з ростом інфляції. Тобто передбачалось, що зростання попиту призведе до зростання цін і погіршення вартості життя. Але насправді вартість життя, або купівельна спроможність заробітної плати залишились у 2008 році майже на тому ж самому рівні, що й у 2007. Так, співвідношення середньої заробітної плати та прожиткового мінімуму в 2007 році дорівнювало 2,1 (1200 грн : 560 грн), тоді як у 2008 — 2,5 (1675 грн : 660 грн.). Таким чином, зростання грошової маси у населення за рахунок зростання заробітної плати не відбулося.

Якщо аналізувати соціально-економічну ситуацію в Україні, спираючись на класичну спадщину, то доцільно буде згадати фундаментальні принципи трьох класичних теорій — Дж. Кейнса, К. Маркса та М. Фрідмана, — вплив яких на економічну політику відчувається зараз. Можна стверджувати, що лідери країни навряд чи свідомо керуються ними. Але аналіз стратегій, які пропонуються суб'єктами економічної політики, демонструє їх склонність до копіювання певного історичного досвіду. Вони намагаються привнести в Україну моделі, які містять або радянські зразки, засновані на ідеях марксистської політекономії, або неокласичні (М. Фрідмана). Спостерігаються також риси неоконсервативного напряму часів Рейгана й Тетчер, або елементи неокейсіанства.

Кейсіанська парадигма, як відомо, була спрямована на пожвавлення попиту в умовах різкого падіння виробництва. Важливими елементами цієї моделі були практика зростання номінальної заробітної плати при зbere-

женні постійним рівня реальної заробітної плати, політика, спрямована на подолання безробіття, ігнорування загрози інфляції.

Парадигма монетаризму (М. Фрідмана) вплинула на грошову політику. Але в умовах пострадянського економічного простору цей вид політики набув рис, характерних для країни, в якій довгі роки система обміну була не розвинута з причин відсутності ринкових відносин.

Розміри грошової маси, згідно з цією концепцією, повинні були нести в собі інформацію стосовно попиту та пропозиції щодо необхідної кількості грошей. Даний закон діє у вигляді зростання вартості кредиту, якщо зростає попит на гроші або його зниження в разі зростання розмірів грошової маси та падіння попиту на цей вид товару.

В аспекті вказаних теорій, ми можемо дійти висновку, що в Україні інфляційна криза має інші чинники, ніж у країнах західної Європи та США. Так, головні обсяги державного інвестування були спрямовані в галузі, які вимагали високих видатків за рахунок зростання цін на енергоносії. Як наслідок, утворився такий вид інфляції, як інфляція витрат.

Інфляційна ситуація в Україні пов'язана також з кредитною діяльністю банків, з валютою інтервенцією. Це спричинило ще один вид інфляції.

Підсумовуючи все сказане вище, ми можемо стверджувати наступне:

специфіка соціально-економічного стану України полягає в тому, що залишилась не перебудованою стара економічна інфраструктура; що мало численною є така соціальна група як середній клас. Вона ледве налічує 13 % населення, тоді як у західних країнах — 70 %. Внаслідок політичної стратегії минулих років країна має великий рівень бідності. Бідними є 80 % населення, якщо враховувати європейські соціальні стандарти. "Солідарно" залишається пенсійна система, реформа якої майже не відбувається.

Література

1. ПРООН. Національні звіти з людського розвитку. — // <http://www.undp.org/hdro>.
2. Статистичний щорічник України за 2007 рік / Державний комітет статистики України. — К.: Техніка, 2008.
3. Дікон Б., Халс М., Стабс П. Глобальна соціальна політика. — К.: Основи, 1999.

Э. А. Гансова,

кафедра социологии Института социальных наук

Одесского национального университета имени И. И. Мечникова,

к. 40, Французский бульвар 24/26, г. Одесса-58, 65058, Украина

ДИАГНОСТИКА СОВРЕМЕННОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧЕСКОГО СОСТОЯННЯ УКРАИНСЬКОГО ОБЩЕСТВА (МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВАННЯ)

Резюме

Статья посвящена проблеме определения состояния общества (диагностике). Значение процедуры диагностики заключается в том, что она должна опираться на показатели и стандарты, которые бы позволили избежать тенденциозных, “заполитизованных” оценок в условиях противостояния политических сил в Украине. Специфика национальной политической конкуренции заключается в том, что каждая из сторон руководствуется идеологическими ценностями, мировоззрением при разработке политических стратегий, которые несовместимы друг с другом. Поэтому одной из задач исследования стала попытка проанализировать теоретико-методологические основания стратегий политической силы, находящейся у власти, и оппозиции, понять последствия их реализации в социально-экономической сфере общественной жизни.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, показатели, стандарты.

E. A. Gansova,

Sociology Department of Social Sciences Institute

of Odessa Mechnikov National University,

r. 40, 24/26 Frantsuzsky Boulevard, Odessa-58, 65058, Ukraine

DIAGNOSTIS OF CONTEMPORARY SOCIAL AND ECONOMICAL STATE OF UKRAINIAN SOCIETY (METHODOLOGICAL BASIS)

Summary

The article is devoted the problem of definition of the state of the modern Ukrainian society (diagnosis). Meaning of this diagnostic operation implies including the set of indicators and standards. They may allow to avoid the influence of political values in conditions of political powers “conflict in Ukraine. Each participant of the political competition has own ideological values and outlook when developing political strategies which are incompatible. That’s why the aim of the research became the analysis of the theoretical and methodological basis of the political strategies offering by the both groups, contemporary Ukrainian government and its opposition. We are also trying to examine the consequences of these contrary politics for social-economical development of Ukrainian society.

Key words: social-economical development, indicators, standards.

УДК 316.3

В. Л. Абушенко,

канд. филос. наук, и. о. директора Института социологии НАН Беларусь
корп. 2, ул. Сурганова, 1, г. Минск, 220072, Беларусь
e-mail:leonid@socio.bas-net.by

Н. Б. Отрешко,

канд. соц. наук, зав. кафедрой социологических исследований
Международный Соломонов университет,
социо-гуманитарный факультет
кв. 253, ул. Милославская, 31Б, г. Київ-97, 02097, Украина
e-mail:otreshko71@mail.ru

К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПОНЯТИЯ СОЦИАЛЬНОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ СОЦИОЛОГИИ

В статье авторы анализируют различные определения социальности в современных социологических теориях. Обосновывается взгляд на социальность как на сеть взаимодействий в рамках определенных культурно-символических значений и смыслов.

Ключевые слова: социальность, совместимость действий, культура.

Постановка проблемы. Социология есть наука об обществе — это общеизвестный факт, повторяющийся в каждом учебнике. Но что такое общество? Ответы могут быть различны. Либо это социальная система, состоящая из социальных институтов, общностей, групп, либо это сеть социальных взаимосвязей и линий коммуникации, либо это пространство динамических социальных полей. При различии ответов везде в определении общества присутствует понятие социального. Тогда поставим вопрос по-другому. Что представляет собой это социальное, в чем его отличие от экономического, политического, культурного, религиозного. В самом粗略 приближении выясняется, что социальное — это не экономическое, не политическое и не культурное — это своеобразное поле, пересекающее все эти сегменты. Возможен вариант социальности не как особого типа реальности, а как общих рамок для всех возможных видов взаимодействий между субъектами одного социального пространства-времени.

Современные исследования проблемы. Определение социального и социальности чаще всего можно найти в работах социальных философов или эпистемологов социальных наук. В частности в работах Резника Ю. М. [1], Пигрова К. С. [2] и Качанова Ю. Л. [3]. В западной теоретической социологии социальность не выделяется отдельной категорией, ее, как правило, заменяет категория социального порядка микро-, макро- масштабов или же понятия структуры/действия как конкурирующих концептов, используемых при описании социальной реальности сторонниками различных социологических парадигм. Можно выдвинуть гипотезу, что представления о социальности как об особом качестве реальности были в классических

и неклассических социальных науках частью фонового знания (доменных предпосылок социологических теорий по А. Гоулднеру) и поэтому не подлежали методологической рефлексии. В методологии постнеклассики понятие социальности требует более точной формулировки. Отсюда цель данной статьи — уточнение различных вариантов определения понятия социальности в современной социологической теории.

Материал исследования. Существует несколько различных подходов в социологии к пониманию социальности. Первый подход сформировался в школе Э. Дюркгейма в концепции социологизма. Социальность в данном подходе рассматривается как реальность особого рода, автономная по отношению к индивидуальной, биopsихологической реальности. Отсюда основной тезис социологизма Э. Дюркгейма — изучать социальные факты, основываясь на социальных фактах, избегая психологических аналогий. Социальная реальность по Э. Дюркгейму обладает универсальными свойствами, аналогичными свойствам физической реальности — она объективно (т. е. независимо от индивидуальных сознаний) существует и обладает специфическими, только ей присущими закономерностями, которые социология должна в идеале выявить.

Однако уже в работах ученика Э. Дюркгейма М. Мосса социальная реальность утрачивает свою универсальную природу и не считается раз и навсегда данной. Основываясь на исследовании социальной жизни эскимосов, М. Мосс делает вывод, что в данном случае “социальная жизнь не поддерживается на одном и том же уровне в различные времена года, но проходит через последовательные и регулярные фазы растущей и падающей интенсивности, отдыха и активности...” [4, 329]. Можно возразить, что в исследовании М. Мосса речь идет не о социальности современного, модерного типа, а о социальности в рамках примитивной кочевой культуры. Но после вывода М. Мосса социальность не может считаться объективной реальностью, поскольку предполагается, что ее базовые характеристики меняются в зависимости от типа культуры в историческом пространстве-времени. Возможны следующие гипотезы: социальность как некая устойчивость социальных взаимодействий в рамках определенного социального пространства существовала не всегда. Социальность такого четко выраженного типа есть характерная черта индустриального западного общества. По мере усиления процессов социально-культурной мобильности социальность утрачивает явно выраженные черты, что позволяет теоретикам постмодернизма говорить о “конце социальности”. Тем самым социология, которая возникает для исследования социальности индустриального общества, в современных условиях утрачивает свой предмет, если продолжает настаивать на поиске закономерностей объективной социальной реальности.

Другой подход к определению социальности, в большей степени соответствующий современным социологическим концепциям, можно условно назвать деятельностным. Выделим несколько характеристик социальности в деятельностном подходе. Первая характеристика: социальность возникает в результате взаимодействия индивидов и является условием самой возможности такого взаимодействия. Социальность не сводится к чистой

интеракции в ситуации лицом-к-лицу, она формирует и включает в себя некий надиндивидуальный уровень.

Вторая характеристика: социальность подразумевает совместность действий (совместная деятельность на основе коллективной интенциональности, предпосылкой которой является направленность действий на “другого”). Такое понятие социальности связано с понятием солидарности, коллективности как взаимного доверия людей друг к другу (коллективность либерального типа) или коллективности как всеобщей воли (коллективность социалистического толка, особенно четко описанная в концепции всеобщей воли Ж.-Ж. Руссо). Помимо этих двух понятий коллективности — совместность возникает как проблема феноменологии при переходе от жизненного мира отдельного индивида с его биографией к понятию интеринтенциональности как совместности и совместности социального взаимодействия. До феноменологии М. Вебер обозначал “ориентацию на другого” в качестве специфической характеристики социального действия. М. Вебер делал вывод о возможности понимания действий других людей при условии их изначальной рациональности, направленности на определенные всеми признаваемые цели.

Таким образом, отмечаем, что существует несколько трактовок совместности действия в рамках социальности. Если в работах М. Вебера совместимость социальных действий не была проблемой для исследования, поскольку формулировалась идея всеобщей рациональности как основы понимания, то в работах феноменологов А. Шюца и позднее Б. Вандельфельса возможность совместности действий различных субъектов в одном социальном пространстве-времени ставится под вопрос.

Такой вопрос не был актуален для традиционной системы социальных взаимодействий, поскольку сама традиция создавала устойчивые и постоянные, а главное — единые для всей системы взаимодействия рамки. Если мы предположим, что в традиционном типе общества не существовали индивиды как самостоятельные субъекты, а существовал род, клан, семья — значит речь шла не об индивидуальном выборе стратегии действия, а о групповой, а скорее коллективной ответственности за поступки представителей тех или иных социальных групп.

Совместность действий как проблема возможна только в атомизированной социальной реальности, которая распадается на отдельных индивидов, а не на группы. Первоначально в работах классиков социологии эта проблема принимает черты проблемы индивида и общества и формулируется по-разному в зависимости от подхода. В субъективизме предполагается, что индивидуальные действия своей повторяемостью сами по себе создают основу для возникновения и поддержания образца в социальных институтах. В объективизме — напротив, основная проблема взаимодействия индивидуального и коллективного сознания заключалась в противоречивости процесса социализации, который описывался как процесс адаптации сознания отдельного человека под существующую систему отношений. Отсюда различные варианты социализации — от наиболее успешных до разрушительных практик.

Можно констатировать, что дилемма нормы/патологии в объективизме была одной из центральных дилемм социальной теории. Со временем критерии нормы становятся все более расплывчатыми, патология и понятие девиантного поведения переопределяются как маргинальность социальных практик, контркультурные и субкультурные проявления современного общества.

Современные трактовки социальности предполагают взаимообусловленность коллективного/группового и индивидуального, совместного и раздельного бытия, рассматривая разделенность социальной жизни между индивидами как условие синтезирования новых качеств, предметностей и связей. Но сам феномен разделенности предполагает “закрытость сознания Другого” и необходимость ее преодоления в ситуации взаимной коммуникации. Возможен вариант нераскрытия сознания одного из субъектов коммуникации — ситуация так называемой односторонней коммуникации или ситуации манипуляции сознанием индивидуальным или групповым. Но это не снимает ключевую проблему — проблему понимания обоими субъектами коммуникации друг друга и общей для них ситуации — проблема схожести интерпретаций через приблизительно одинаковую систему символов, которая предполагает наличие множества инвариантов при единой смысловой основе.

Такую смысловую основу или единую общую матрицу-рамку восприятия порождает феномен культуры. Отсюда в современных социологических теориях по-новому интерпретируется связь социальности с понятием социо-культурности и устанавливается третий подход к определению социальности в рамках современной культурно-социологии.

В культурно-социологии культура выступает не столько в качестве четко выраженной доминанты социальности, а скорее как наиболее общая рамка значений, контекст социальных взаимодействий для всех социальных групп и акторов, входящих в определенное социо-культурное пространство.

Среди множества определений культуры выделим несколько, в которых расшифровывается понятие культуры как рамки социальных взаимодействий. По С. Лему, культура — это некий максимум усложнения групповых и индивидуальных практик, диктуемых традицией и социально обязательных. Максимум, предела которого достигает не каждая группа в реальной социальной жизни, но который в итоге определяет ее потенциал и предел сложности социальной структуры.

Второе определение культуры дает Дж. Серл в концепции социального конструирования. С его точки зрения, культура санкционирует социальность. Социальное действие легитимно в том случае, если отвечает требованиям семиотической системы, в рамках которой оно совершается. Третье определение культуры как системы символов, значимых в конкретном социальном пространстве-времени. Культурные символы наделяют смыслом повседневные действия, при этом смысл всегда априорно трансцендентен, а не имманентен исходной социальной реальности. Возможна трансцендентность, основанная на коллективно признаваемых ценностях — образ Бога,

высших социальных ценностей, традиции, борьба за социальную справедливость. Возможна трансцендентность индивидуальная — поиск себя как высший смысл жизни. В этом случае такой смысл также выходит за рамки социальности, но связан с идеей “заботы о себе”, не с идеями универсального блага для всех.

Культур-социологи стремятся обосновать следующий тезис: социальность всегда культурно оформлена и связана с совмещением различных форм воспроизведения опыта. Динамика в рамках социальности задается не только стремлением реализовать различные цели и интересы, но и столкновением различных интерпретаций исходных культурных образцов. Акторы не только включаются в уже сложившиеся практики, но и застают готовыми образцы поведения, часто не объяснимые нуждами повседневности. Отсюда перед акторами возникает вопрос различия “нужного — ненужного” и проблема избегания избыточности в стратегиях “ведения жизни”.

Исходя из концепции М. К. Петрова [5], социальность можно трактовать как исторически различные способы фрагментации (дифференциации по носителям специализированных фрагментов знания/культуры) и интеграции (этих специализированных фрагментов в рамках целого), минимально необходимых для поддержания дееспособности и развития общества определенного типа массива знания/культуры в целом.

Результаты исследования.

Вкратце подытожим вышесказанное и дадим несколько вариантов определения социальности.

1. Социальность как особый тип реальности со своими законами, существующая независимо от индивидуальных сознаний. В современной социологии из этого определения заимствуется идея социальности как надиндивидуально существующих рамок социальных взаимодействий.

2. Социальность как сеть взаимодействий, формирующаяся в повседневных рутинных социальных практиках.

3. Социальность как одна из характеристик человеческой деятельности, ориентированной на достижение результата/цели и ориентированной на “Другого”.

4. Социальность как возможность совместности действий различных субъектов в одном социальном пространстве-времени. Отсюда социальность как основание для солидарности и доверия.

5. Социальность как сеть взаимодействий, обусловленных культурными рамками и наделенная или слабо наделенная определенным символически заданным смыслом.

Литература:

1. Резник Ю. М. Введение в социальную теорию. Социальная эпистемология: Пособие. — М.: Институт востоковедения РАН, 1999. — 327 с.
2. Пигров К. С. Социальная философия: Учебник. — СПб.: Изд-во С.—Петерб. ун-та, 2005. — 356 с.
3. Качанов Ю. Л. Эпистемология социальной науки. — СПб.: Алетейя, 2007. — 232 с.

4. Гофман А. Б. Социальная антропология Марселя Мосса / Мосс М. Общество. Личность. Обмен: Труды по социальной антропологии. — М.: Восточная литература РАН, 1996. — С. 314–359.
5. Петров М. К. Язык, знак, культура. — М.: Наука, 1991. — 328 с.

В. Л. Абушенко,

Інститут соціології НАН Білорусі,
корп. 2, вул. Сурганова, 1, м. Мінськ, 220072, Білорусь

Н. Б. Отрешко,

Міжнародний Соломонів університет, соціо-гуманітарний факультет,
вул. Шолуденка, 1Б, м. Київ, 01021, Україна

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ СОЦІАЛЬНОСТІ В СУЧASNІЙ СОЦІОЛОГІЇ

Резюме

У статті автори аналізують різні підходи щодо визначення поняття соціальноті в сучасних соціологічних теоріях. Вони обґрунтують погляд на соціальність як на мережу взаємодій у межах означених культурно-символічних сенсів та значень.

Ключові слова: соціальність, можливість сполучення дій, культура.

V. Abushenko,

Institute of Sociology the National Academy of Sciences of Belarus,
building. 2, Surganov Street, 1,Minsk, 220072, Belarus

N. Otreshko,

International Solomon University, Socio-humanistic department
Sholudenko Street, 1B, Kiev, Ukraine, 01021

TOWARDS THE DEFINITION OF THE CONCEPT OF THE SOCIALITY IN CONTEMPORARY SOCIOLOGICAL THEORIES

Summary

In this article the authors analyze different definitions of the concept of the sociality in contemporary sociological theories. Authors have maintained the view on the sociality as the set of interactions in the limits of certain cultural symbolic senses.

Key words: sociality, compatibility of actions, culture.

Г. І. Щерба,

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціології

Львівський національний університет ім. І. Франка, кафедра соціології

79008 м. Львів, проспект Свободи, 18, к. 107.

Тел. (8-096)215-18-05

gshcherba@ukr.net

РОЗВИТОК ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ЄВРОРЕГІОНАХ

Стаття присвячена дослідженняю ролі єврорегіонів, специфіки транскордонного і єврорегіонального співробітництва в контексті функціонування соціального простору Європи. Автор акцентує увагу на проблемах розвитку єврорегіонів як основного компонента в процесі державної підтримки розвитку транскордонного співробітництва.

Ключові слова: єврорегіон, кордони, єврорегіональне співробітництво, соціальний простір.

Транскордонне співробітництво (ТКС) розглядається в контексті вступу України до ЄС. Єврорегіоналізація, українсько-польська зокрема, є важливим попереднім доповнювальним етапом на шляху до євроінтеграції України. Нівелювати наявність кордону, використати нові можливості при вирішенні проблем територіального розвитку прикордоння, забезпечити зростання життєвого рівня населення є метою ТКС. Через єврорегіоналізацію до ЄС прийшли низка посткомуністичних країн. Сьогодні Європа стала по суті Європою регіонів.

Для України основною метою єврорегіоналізації і польсько-української зокрема є прискорення процесів вирівнювання якості життя населення прикордонних територій, приведення її до середньоєвропейського рівня. Транскордонне співробітництво, спільна діяльність в українсько-польських єврорегіонах, спеціальних економічних зонах (СЕЗ) втілюється через покращення прикордонної торгівлі, формування спільного ринку, родинних зв'язків, інвестиційного клімату, зайнятості і ринку праці, розвиток агробізнесу та міжнародного туризму.

Проблемами дослідження прикордонних територій, міжтериторіально-го та транскордонного співробітництва в Україні почали займатися у кінці 80-х років співробітники Відділення Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України (м. Ужгород), а на початку 90-х — співробітники Інституту регіональних досліджень НАН України (м. Львів), Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАНУ (м. Одеса), професорсько-викладацький склад Львівського, Ужгородського, Волинського, Донецького національних університетів, Української академії банківської справи (м. Суми) та інші. З середини 90-х років вчені виявляють значну зацікавленість до проблематики транскордонного співробітництва

[1, с. 8]. Наукові дослідження цих проблем здійснюють багато вітчизняних науковців: О. Амоша, П. Беленький, З. Броде, В. Будкін, Б. Буркінський, О. Вишняков, С. Гакман, М. Долішній, В. Євдокименко, В. Євтух, Є. Кіш, М. Козоріз, О. Куценко, М. Лендъєл, Н. Луцишин, П. Луцишин, В. Ляшенко, Ю. Макогон, М. Мальський, А. Мельник, В. Мікловда, Н. Мікула, І. Михасюк, А. Мокій, В. Пила, С. Писаренко, І. Прибиткова, І. Студеніков, О. Шаблій та вчені інших країн: П. Еберхардт, Р. Федан, Т. Коморніцькі, З. Курч, Т. Лієвські, З. Макела, М. Ростішевські, А. Стасяк, З. Зьоло (Польща), Б. Борісов, М. Ілієва (Болгарія), С. Романов, В. Білчак, Л. Вардомський, Й. Зверев (Росія), П. Кузьмішин, Ю. Тей (Словаччина), Д. Віллперс (Німеччина), Р. Ратті, Г.-М. Чуді (Швейцарія) та інші.

Проте багато проблем, які стосуються функціонування регіонів (особливо прикордонних регіонів) України за нових геополітичних умов у контексті розширення ЄС та зміни статусу транскордонного співробітництва регіонів у оновленому Євросоюзі, залишилися не вивченими. Фрагментарність розробок обумовлює необхідність системного дослідження теоретичних і прикладних зasad макро- і мезорегіональної інтеграції. Відчувається і потреба в переосмисленні загальної моделі міжрегіонального / транскордонного співробітництва України за нових євроінтеграційних умов. Особливої уваги заслуговує активізація транскордонного співробітництва західних прикордонних регіонів України зі східними прикордонними регіонами ЄС-держав Центральної Європи.

Мета статті полягає у з'ясуванні ролі єврорегіональної співпраці в процесі прискорення інтеграції України до ЄС, вивчені діяльності єврорегіонів і проаналізувати єврорегіональну співпрацю та через вивчення експертної думки, дати рекомендації щодо покращення діяльності єврорегіонального співробітництва.

Протягом останніх років в Україні значно активізувалося транскордонне співробітництво у вигляді єврорегіонів. Єврорегіони — вища організаційна форма транскордонної співпраці, що характеризується наявністю системи управління та фінансування цієї діяльності. Єврорегіони створювалися з метою вирішення спільних проблем, зокрема підвищення життєвого рівня населення прикордонних територій, розвитку комунікаційної інфраструктури, співробітництва у сфері економіки, освіти, охорони здоров'я, культури, довкілля тощо. Особливий акцент зроблений на процедурах отримання фінансової допомоги за ініціативами ЄС, національними та регіональними програмами. В ЄС єврорегіони вже сприймаються як суб'єкти міжнародної діяльності. Більшість єврорегіонів має спільну Концепцію розвитку транскордонного регіону з урахуванням європейських, національних та регіональних інтересів. Позитивними прикладами у розвитку єврорегіональної співпраці, як вже згадувалося, можуть бути Німеччина, Чехія, Угорщина та Польща, де єврорегіони створені за периметром кордонів цих держав [2, с. 702].

На кордонах України на даний час створено сім єврорегіонів: “Буг” (Україна, Польща, Білорусь, 1995), “Карпатський єврорегіон” (Україна, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, 1993), “Нижній Дунай” (Украї-

на, Молдова, Румунія, 1998), “Верхній Прут” (Україна, Молдова, Румунія, 2000), “Дніпро” (Україна, Росія, Білорусь, 2003) та “Слобожанщина” (Україна, Росія, 2003) та “Ярославна” (Україна, Росія, 2007).

Нині процес створення нових єврорегіонів на інших територіях України знову активізувався. Так, Сумська область на початку 2007 року мала підписати документи щодо своєї участі у єврорегіоні “Ярославна”, Житомирською облдержадміністрацією вивчається питання щодо доцільності вступу області до єврорегіону “Дніпро”, Львівською облдержадміністрацією поновлено розгляд питання доцільності створення єврорегіону “Сян” за участі Львівської області та Підкарпатського воєводства (Польща), подібна робота розпочалася у Донецькій та Луганській областях.

Вже є перші спроби сформувати єврорегіон за участю морських прикордонних територій — пілотна назва “Азов”, враховуючи значне поселення греків на узбережжі Азовського моря. Таким чином, можна очікувати, що через певний період весь периметр кордону України буде також охоплений єврорегіональними структурами. Це створить умови уніфікації систем управління (координації) транскордонним співробітництвом відповідно нормативно-методичного забезпечення ЄС та РЄ.

Слід відзначити позитивний вплив створення єврорегіонів на активізацію транскордонної співпраці та реалізацію низки спільних проектів. Єврорегіонами здійснено ряд важомих проектів та програм, спрямованих на розширення промислової кооперації та створення прикордонної інфраструктури, охорону навколошнього середовища, розвиток місцевого самоврядування та співпраці у гуманітарній сфері.

Дослідження діяльності єврорегіонів за участю областей України і порівняння функціонування єврорегіонів у Центральній та Східній Європі, аналіз статутних документів, організаційних структур та фінансового забезпечення показують, що основними перешкодами для ефективного функціонування української сторони в рамках єврорегіонів є: відсутність системного підходу до організації єврорегіональної співпраці; низький рівень залучення організацій української сторони в діяльності та реалізації цілей єврорегіонів; часто недостатній рівень підготовки кадрів у регіональних органах управління; недостатнє фінансове забезпечення, зокрема, через непідготовленість фахівців для розробки заявок щодо залучення коштів міжнародних фінансових структур [2, с. 704].

До проблем ТКС слід віднести і недостатній рівень підготовки кадрів у сфері транскордонного співробітництва. Це значно знижує ефективність діяльності єврорегіонів. Дуже багато залежить від професійного рівня менеджменту єврорегіону і державної підтримки.

Таким чином, аналіз діяльності єврорегіонів за участю областей України, їх організаційної структури показує, що в рамках українських єврорегіонів поки що не вдалось створити ефективно функціонуючої мережі транскордонних інституцій, з розподілом компетенцій та належною координацією їх роботи. Суттєвим недоліком в інституційному забезпеченні ТКС є недостатній розвиток транскордонного співробітництва на рівні районів та громад. Разом з тим в Європі провідниками такої співпраці

виступають саме місцеві органи влади та самоврядування, їх асоціації, громадські організації, підприємницькі структури

Якщо взяти “Карпатський єврорегіон”, то до його складу входять прикордонні адміністративні одиниці п'яти держав — Польщі, Словаччини, Угорщини, України та Румунії. Ця структура охоплює величезну територію площею 142 тис. км², де проживає близько 15 млн населення. Координувати транскордонну співпрацю в рамках існуючої організаційної структури дуже проблематично.

Діяльність ж самого “Карпатського єврорегіону” як організації повинна бути спрямована на вирішення спільних проблем соціально-економічного розвитку Карпатського регіону. Зокрема, це стосується охорони довкілля, розвитку туризму і рекреаційної сфери. Імпульсом до розвитку співробітництва у цьому напрямі повинна стати реалізація положень Карпатської конвенції, яку було підписано у травні 2003 р. у Києві.

Аналіз експертної думки щодо проблем єврорегіонального співробітництва

Як населення Львівщини сприймає створення та функціонування Єврорегіонів? Що вони очікують від єврорегіонального співробітництва, вступу України в Європейський Союз? Це лише невелика частина запитань, поставлених експертній групі кафедрою соціології Львівського національного університету імені Івана Франка у лютому–березні 2008 року. Загалом було опитано 240 експертів під керівництвом автора у м. Львові [5, с. 82]. Метод дослідження — анкетне експертне опитування. Відбір респондентів — цілеспрямований, за методом “снігового клубка”. Експертів відбирали за професійно-посадовою ознакою: керівник у державному і приватному секторах економіки, державний службовець регіонального рівня, науковець у царині економіки та міжнародних відносин, викладач вищого навчального закладу із науковим ступенем доктора (кандидата) економічних, географічних, соціологічних чи юридичних наук.

Розглянемо оцінки експертів щодо проблем створення та функціонування єврорегіонів та розвитку єврорегіонального співробітництва. Тож першим питанням нашого експертного дослідження було визначити, як люди проінформовані, що таке єврорегіон. З поданої діаграми видно, що поінформованість людей, на думку експертів, про єврорегіони низька. 83,94% експертів вважає, що населення України скоріше не знає про існування регіонів. І це є очевидним, адже єврорегіони в Україні лише почали утворюватись і ще не набули масового розголосу. Тому інформація про єврорегіони поширюється вкрай погано.

Тож наступним нашим кроком було з'ясувати, яким чином поширюється інформація про єврорегіони і дати рекомендації щодо способів поширення інформації. З діаграми видно, що найбільше інформацію про єврорегіони за думкою експертів можна отримати із друкованих видань (22,86%), із спеціалізованої літератури (21%) та з Інтернету (11%). Тому очевидним являється те, що загальній масі людей ця інформація являється недо-

ступною, адже мало хто буде шукати новинки в Інтернеті чи у бібліотеці. У повсякденному житті мало хто чує про єврорегіони, тому пропонуємо поширювати інформацію про єврорегіони через засоби масової інформації — радіо, телебачення, друковані видання, які споживає більшість населення. А також доцільно було б запровадити курс навчальної дисципліни “Транскордонне співробітництво” у вищих навчальних закладах.

Наступним кроком нашого експертного дослідження було визначити, чи сприяє розвиток єврорегіонів вступу України до ЄС. Як з'ясувалось, 42% експертів сказали, що розвиток єврорегіонів сприяє вступу нашої країни до ЄС. І це очевидно, тому що однією з основних концептуальних зasad побудови Об'єднаної Європи є принцип “Європа регіонів”. Відповідно до цього, базовим елементом Європейського Союзу як державного утворення будуть окремі регіони, що входять до складу країн-учасниць ЄС, відповідають визначенім критеріям і в цілому є самодостатніми. Отже, акценти у зовнішньому співробітництві мають поступово зміщуватися на регіональний рівень. Також 28% експертів вважає, що розвиток єврорегіонів скоріше сприяє вступу України до ЄС, бо ж існує ще багато проблем і невирішених питань, на які варто звернути увагу Україні. Жоден з експертів не зазначив, що єврорегіони не сприяють розвитку України. Отже, можна зробити висновок, що чим більш розвиненіші будуть єврорегіони на території України, тим скоріше ми вступимо до ЄС. Єврорегіони являються зеленим світлом для вступу до ЄС.

При аналізі єврорегіональної співпраці необхідно визначити рівень розвиненості кожного виду співпраці (рис. 1). Найбільш розвинутою сферою єврорегіональної співпраці є туризм. На думку експертів, він розвинутий на 74,6%. Це пояснюється географічним розташуванням, кліматичними особливостями Карпатського єврорегіону. Регіон приваблює до себе туристів кожної пори року на відпочинок у горах та запрошує іноземців на екскурсії по історичних пам'ятках. Другою найбільш розвинутою сферою є культурна сфера. Вона розвинута на 66,0%, так як даний регіон населений етнічними групами і повний національного духу і колориту. Економічна сфера розвитку співпраці стоїть на третьому місці. Розвиток її становить 64,6%. Це пояснюється сусідством Карпатського єврорегіону з країнами Євросоюзу, значними покладами корисних копалин. Четвертою сферою за рівнем розвитку співпраці являється транспортна сфера, яка становить 60,6%. Вона почала набирати свого розвитку у зв'язку зі створенням спільних підприємств і концернів.

Науково-освітня сфера співпраці розвинута лише на 58,6%, тому що у нас немає наукової бази навчання іноземних студентів і є недостатнім фінансування сфери освіти. Розбудова інфраструктури, на жаль, в Україні є теж малорозвиненою сферою співпраці, адже прикордонна зона колишнього СРСР не була пріоритетною для розвитку. Ця сфера співпраці має лише 54,0% свого розвитку. Науково-технічна сфера також є недостатньо розвинуту (52%), зважаючи на те, що велика кількість наших вчених працює за кордоном, а інша частка не має достатньо забезпеченої матеріально-технічної бази. Восьмою сферою за рівнем розвитку співпраці являється

промисловість. Вона розвинута на 50,6%. Так як теперішня ринкова економіка диктує досконалу конкуренцію, можна стверджувати, що велика частка державних установ уже банкрути або реприватизовані, а частка приватного бізнесу ще не досить розвинута і набирає своїх обертів.

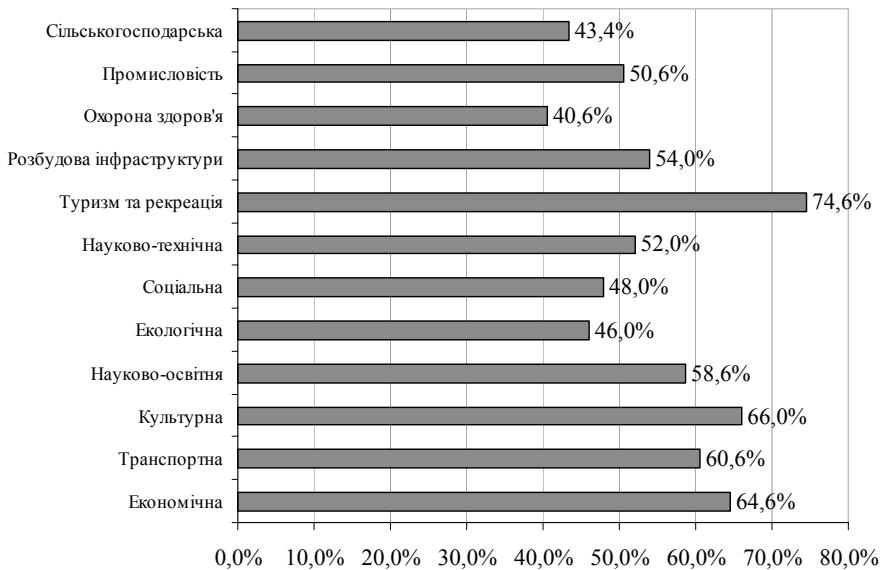

Рис. 1. Розвиток видів співпраці у Карпатському єврорегіоні
(на це питання респонденти могли дати декілька варіантів відповідей)

Соціальна сфера розвинена на 48%. Це спричинено низьким ступенем залучення громадськості до соціального життя Карпатського регіону. Екологічна сфера займає 46% свого розвитку. Зважаючи, що в пострадянському просторі не ставляться вимоги до чітких умов дотримання екології маємо незадовільне значення. Також екологія занедбана через нестійке фінансове становище держави — Україна розміщує шкідливе виробництво. Передостанньою сферою розвитку співпраці є сільськогосподарська, яка розвинена на 43,4%. Держава не зацікавлена у підтримці національного виробника, штучно створює умови неможливості розвитку малого та середнього бізнесу. Найслабше, на думку експертів, розвинена галузь охорони здоров'я (на 40,6%). Так як основна маса населення лікується у державних лікарнях, а державне фінансування є незначним, тому ми отримали такий показник.

Оскільки, єврорегіони сприяють вступу України до ЄС, тож цікаво було дізнатися, чи позитивно все ж таки єврорегіональне співробітництво впливає на розвиток економіки України. В цьому питанні думки експертів збігаються. Експерти вважають, що єврорегіональне співробітництво позитивно впливає на економіку України (так зазначає 53,33% експертів). 36,67% експертів схиляється до думки, що єврорегіони скоріше позитивно, ніж негативно, впливають на розвиток економіки України. І лише 3,33%

експертів вважає, що співпраця у межах єврорегіону скоріше негативно, ніж позитивно, впливає на економічний розвиток. Тож не потрібно ідеалізувати єврорегіональну співпрацю, адже і тут є підводні камені для економіки країни. Хоча, в загальному можна стверджувати, що наша гіпотеза підтвердилася: чим більш покращуватиметься розвиток єврорегіонального співробітництва, тим більш підвищиться рівень життя населення. Жоден з експертів не сказав, що єврорегіональне співробітництво негативно впливає на економічний розвиток країни, тож у нас не виникає підстав, щоб не розвивати співпрацю у єврорегіонах.

На даний час у єврорегіонах існує низка проблем, які потрібно вирішувати. Для того, щоб єврорегіони успішніше розвивалися, потрібно визначитися, хто ж повинен сприяти їхньому розвитку та хто управлітиме регіонами і фінансуватиме їх. За даними експертного дослідження, розвитком єврорегіонів повинні займатися всі структури, але найбільше розвитку повинні сприяти обласні, місцеві органи управління, за них віддали свої голоси 50,0% експертів. На другому місці стоять державні структури 22,5% голосів. Також 17,5% експертів вважають, що потрібно створити спеціальні органи управління і вони повинні займатися розвитком єврорегіонів, тому що вони є найбільш обізнаними з проблемами регіону. Лише 10,0% експертів вважає, що управлінням та розвитком єврорегіонів повинні займатися мешканці даного єврорегіону та громадські організації. Це зумовлено тим, що громадськість мало обізнана у справах єврорегіону, у якому проживає, а більшість людей взагалі не знає про його існування. Тож нехай обізнані органи управління займаються тим нелегким завданням.

Перш за все, на думку експертів, фінансуванням єврорегіонів повинна займатися держава — 32,5% експертів. Україна має виділити кошти із державного бюджету для розвитку єврорегіонів та розвитку співробітництва. Якщо держава створить умови для нормального розвитку регіонів, то це означає, що і місцеві органи управління і спеціально створені органи управління і закордонні організації розвитку єврорегіонів зможуть фінансувати єврорегіони, в які входить Україна. Другими по списку органами управління, хто повинен займатися фінансуванням єврорегіонів, являються місцеві, спеціально створені організації та закордонні програми розвитку єврорегіонів. Вони набрали по 15% голосів. Найменш причетними є мешканці даного єврорегіону — 7,5% голосів та громадські організації — 2,5%. Тож надію ми маємо на належне фінансування з боку держави.

Цікаво було дослідити думку експертів про те, що хоче отримати Україна від єврорегіонального співробітництва. У відповідях на це питання думки експертів розпорішилися: 29,41% експертів сказали, що основною метою розвитку співробітництва є залучення інвестицій, адже збільшення кількості іноземних вкладень сприятиме економічному росту держави. 20,59% експертів ще раз наголосили на тому, що при покращенні співробітництва у єврорегіонах шанси вступу України до Євросоюзу зростуть. Велика частка експертів зазначила, що єврорегіональна співпраця сприятиме покращенню екологічної ситуації в Карпатському єврорегіоні. 14,71%, 11,76% експертів зазначили, що основною ціллю співпраці є створення спільних

підприємств, 10,29% вважає основною метою співробітництва — здобуття досвіду у сфері виробництва і управління. Лише 8,82% експертів вважають, що вирішення соціальних проблем і 4,41% експертів зазначає, що ціллю єврорегіональної співпраці є розвиток гуманітарних проблем. Тож можна зробити висновок, що основний акцент експерти ставлять на економічний розвиток єврорегіону.

Аналізуючи причини, які гальмують розвиток співпраці Єврорегіонів, на думку експертів, ми бачимо, що перші три причини, які перешкоджають розвитку єврорегіонального співробітництва, пов'язані з політичною ситуацією в державі та рівнем сприяння держави загалом на розвиток Карпатського єврорегіону. Немає досконало створених органів управління Карпатським єврорегіоном, тому й немає досконало розвинених інституцій єврорегіонального співробітництва (табл. 1).

Таблиця 1

Причини, які гальмують розвиток єврорегіональної співпраці

Місця	Причини гальмування співробітництва
1	Законодавча неузгодженість
2	Нерозвиненість інституцій єврорегіонального співробітництва
3	Нестабільна політична ситуація
4	Низький ступінь зачленення до єврорегіонального співробітництва підприємницьких структур, недержавних установ та громадських організацій
5	Відсутність системного і перспективного підходу до організації єврорегіональної співпраці
6	Візовий режим перетину кордону
7	Недостатність повноважень регіональних органів влади
8	Неврегульованість правил оподаткування
9	Недостатній рівень фінансової підтримки єврорегіональних проектів
10	Недостатня кількість кваліфікованих кадрів
11	Брак банківських установ

Висновки. У статті наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення проблеми, яка виявляється у з'ясуванні основних форм та сфер єврорегіонального співробітництва, місця і ролі єврорегіонального співробітництва у сучасній системі міжнародних відносин, соціально-економічних проблем співробітництва.

Головна практична цінність єврорегіонального співробітництва — це зростання життєвого рівня населення та підвищення економічної потужності прикордонних територій через створення транскордонного інтегрованого економічного регіону, зміцнення економічного потенціалу, зниження рівня бідності та безробіття, розвиток добросусідських відносин. Все це можна здійснити через: розвиток економічної кооперації; розбудову інфраструктури; охорону довкілля; комунальний та регіональний розвиток; розвиток туризму; підвищення рівня регіональної самоідентичності; впровадження євроінтеграційних ідей.

Сьогодні співпраця на вказаних територіях, зокрема в межах єврорегіонів “Карпати”, “Буг”, “Сян”, здійснюється, переважно, між обласними

державними органами влади. Завдання ж полягає в тому, щоб перевести функціонування кожного єврорегіону на рівень співробітництва територіальних громад. Йдеться про органи самоврядування, громадські організації, інформаційні центри тощо.

Запропоновані шляхи вдосконалення українсько-польських транскордонних економічних відносин, в т. ч. Львівсько-Жешувський міст співпраці, зокрема напередодні чемпіонату Європи з футболу “Євро-2012”, дозволить на прикордонних територіях досягнути успішних результатів у розвитку підприємництва та практично всіх галузей економіки і сфер суспільного життя, створенні сучасної транспортної, інформаційно-телекомунікаційної та соціальної інфраструктури на рівні європейських стандартів, заличені значних інвестицій та збільшенні кількості робочих місць.

Література

1. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія. — Л.: ІРД НАН України, 2004. — 395 с.
2. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: Монографія / За ред. З. С. Варналія. — К.: НІС, 2007. — 768 с.
3. Студенников І. Транскордонне співробітництво та його місце в регіональному розвитку // Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України / За ред. С. Максименка. — К.: Логос, 2000. — С. 138–167.
4. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на період 2007–2010 роки: Постанова КМУ № 1819 від 27.12.2006 р.
5. Щерба Г. І. Соціологічні дослідження розвитку українсько-польського транскордонного співробітництва // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: Зб. наук. пр. — К.: КНУ ім. Т. Шевченка; Фенікс, 2007. — Вип. 8. — С. 82–92.
6. Perspektywy przygranicznej współpracy polsko-ukrainskiej w świetle członkostwa polski w unii europejskiej / J. Andreasik, B. Kawalko, E. Kawec-ka-Wyrzykowska, J. Szlachta. — Zamosc. 2003. — S. 45.
7. Pogranicze z Neimcami a inne pogranicza Polski / Pod red. Zbigniewa Kurcza. — Wroclaw, 1999. — 285 s.
8. Щерба Г. І. Сучасні проблеми транскордонного співробітництва України і Польщі в світлі соціологічних досліджень // Соціально-економічне гуртування у контексті модернізації транскордонних регіонів / Ред. М. Г. Возняк. — Жешів: Вид-во Жешівськ. ун-ту, 2008. — С. 162–171.

Г. И. Щерба,

Львовский национальный университет им. И. Франко, кафедра социологии
к. 107, проспект Свободы, 18, г. Львов-8, 79008, Украина

РАЗВИТИЕ ТРАНСГРАНИЧНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В УКРАИНСКО-ПОЛЬСКИХ ЕВРОРЕГИОНАХ

Резюме

Статья посвящена исследованию роли еврорегионов, специфики трансграничного и еврорегионального сотрудничества в контексте функционирования социального пространства в Европе. Автор акцентирует внимание на проблемах развития еврорегионов как основного компонента в процессе государственной поддержки развития трансграничного сотрудничества.

Ключевые слова: еврорегион, границы, еврорегиональное сотрудничество, социальное пространство.

H. I. Shcherba,

Lviv Franko National University, Sociology Departement,
app. 107, 18 av. Svobody, Lviv-8, 79008, Ukraine

DEVELOPMENT IS A TRANCE OF CORDON COLLABORATION IN THE UKRAINIAN-POLISH EUROPEAN REGIONS

Summary

Article is devoted research of role of the European regions, specifics transborder and euroregion collaboration in the context of functioning of social space in Europe. An author accents attention on the problems of development of the European regions as a basic component in the process of state support of development of transborder cooperation.

Key words: European region, scopes, euroregional collaboration, social space.

СОЦИАЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ РЕЛИГИОЗНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

(“круглый стол”, проведенный 12 сентября 2008 года в рамках Второй Международной научной конференции “Одесские социологические чтения”, посвященной памяти И. М. Поповой на тему: Социальная политика и механизмы интеграции украинского общества”)

Ведущий — Александр Викторович Доброер, директор Европейского института социальных коммуникаций;

Техническая помощь — Надежда Викторовна Ясинская, аспирант кафедры социологии Института социальных наук Одесского национального университета имени И. И. Мечникова.

Доброер А. В.: Мы собрались сегодня, чтобы обсудить ряд вопросов, связанных с социальной работой религиозных организаций. Мы хотим узнать больше о роли этих организаций в нашем обществе, мы хотим услышать о ваших проблемах. Мы собрались, чтобы поделиться нашим опытом. Но мы также хотим в результате этого круглого стола выйти на решение каких-то конкретных практических вопросов. Хоть на сантиметр приблизиться к новому качеству отношений, сотрудничества в социальной сфере. Первым я хотел бы предоставить слово Александру Анатольевичу Панкову — кандидату социологических наук, доценту и докторанту кафедры социологии Института социальных наук Одесского национального университета имени И. И. Мечникова, председателю Бюро Южно-Украинского отделения Социологической ассоциации Украины, члену Правления Социологической ассоциации Украины, председателю Научно-исследовательского комитета Социологической ассоциации Украины, члену Бюро Одесского отделения Украинской ассоциации религиоведов, члену Ассоциации политических наук Украины. Институт социальных наук Одесского национального университета имени И. И. Мечникова и Южно-Украинское отделение Социологической ассоциации Украины являются основными организаторами “Одесских социологических чтений”, в рамках которых проводится наш “круглый стол”. Одесское отделение Украинской ассоциации религиоведов и Ассоциация политических наук Украины также входят в число организаторов “Одесских социологических чтений” также, как и Европейский институт социальных коммуникаций.

Панков А. А.: Я буду очень краток. Прежде всего хочу поприветствовать и поблагодарить всех, кто откликнулся на наше предложение принять участие в этом “круглом столе”. Институт социальных наук Одесского национального университета имени И. И. Мечникова и Южно-Украинское отделение Социологической ассоциации Украины осенью 2003 года уже проводили подобный “круглый стол” и я вижу среди наших сегодняшних гостей многих из его участников. Тогда он назывался “Религиозная ситуация в городе Одессе”. Его целью было прежде всего установление диалога между представителями различных религиозных конфессий, функционирующих в

нашем городе; между представителями властных структур, отвечающих за регулирование отношений в религиозной сфере жизнедеятельности нашего общества и религиозными лидерами; наконец, между научным сообществом и все теми же религиозными лидерами и представителями властных структур. Мы планировали сделать подобные “круглые столы” ежегодными, что позволило бы всем нам стать ближе и понятнее друг другу. К сожалению, в силу разных причин нам не удалось осуществить наши планы. И сегодня мы предпринимаем еще одну попытку установления подобного постоянного диалога. Хочу сказать, что сегодня в нашем “круглом столе” принимают участие ученые из Львова и это дает нам шанс организовать наш “круглый стол” не только как постоянно действующий, но и как межрегиональный, поможет вывести наш диалог за границы только лишь одесского региона. Хотелось бы, чтобы перспективы подобного межрегионального диалога были реализованы и я желаю успеха в работе нашего “круглого стола”.

Доброер А. В.: Теперь я хотел бы дать слово Юрию Александровичу Милевичу, представляющему Управление по делам национальностей и религий Одесской областной государственной администрации.

Милевич Ю. А.: Шановні пані та панове! Учасники круглого столу. Я в тезах зазначу те, що роблять релігійні організації в Одеській області в сфері соціальної праці.

1. Релігійна мережа в області.

За станом на 1 вересня 2008 року в області діють понад 1170 релігійних організацій, в тому числі: 3 духовні центри, 12 духовних управлінь, біля 1120 громад, 16 монастирів, 17 місій, 2 братства та 11 духовних навчальних закладів.

Переважна більшість релігійних організацій належать до християнства, 12 — до іудаїзму, 7 — до ісламу, 22 — до нетрадиційних та новітніх віросповідань.

Серед християнських конфесій перше місце за кількістю релігійних організацій посідають православні (біля 660), далі йдуть релігійні організації протестантського (420) та католицького (разом із греко-католиками — 38) віросповідань.

До Української православної церкви (УПЦ) належать 527 релігійних організацій, в тому числі 518 релігійних громад, 10 монастирів, 2 братства, 1 духовна семінарія та 313 недільних шкіл.

Одесько-Балтська єпархія Української православної церкви Київського патріархату (УПЦ КП) налічує 94 релігійні організації, в тому числі 1 управління, 91 громаду, 1 монастир та 2 місії, Українська автокефальна православна церква (УАПЦ) — 7 громад. Російська православна старообрядницька церква — 13, Одеська єпархія Руської православної церкви закордоном — 15, Одеська єпархія Російської істинно-православної церкви (ката콤бники) — 5. До релігійної мережі православних входять дві громади православної церкви Божої матері “Державна”, а також 3 незалежні православні громади.

До Римсько-католицької церкви входять одне управління, 16 громад, 4 монастири та 2 місії. Одесько-Кримський екзархат Української греко-католицької церкви (УГКЦ) налічує 18 релігійних громад.

За кількістю релігійних організацій у протестантському середовищі провідні позиції займають баптисти (ЄХБ) (понад 170), за ними йдуть п'ятидесятники (ХВЄ) (понад 80), адвентисти (АСД) (50), харизмати (64) та Свідки Єгови (31). На території області діють 8 громад пресвітеріанської церкви, а також по одній-двої громади новоапостольської, методистської церков та “Армії спасіння”.

Складовою частиною релігійної мережі є релігійні організації етно-конфесійних меншин: вірменської апостольської церкви (2), Німецької євангельично-лютеранської (6), Братської євангельично-лютеранської (5) та чеської євангельської церков. Етноконфесійними за своїм складом є 13 релігійних громад Російської православної старообрядницької церкви та 12 іудейських релігійних організацій.

Багатоконфесійну картину області доповнюють 11 релігійних організацій нетрадиційних та новітніх нехристиянських віросповідань, в т. ч. РУНВІРИ (4), кришнаїти (3), буддистів (4) та багаїв (1).

У 2007 році релігійна мережа зросла на 30 релігійних організацій, що на 3 менше, ніж у 2006 році. Такий незначний приріст релігійних організацій свідчить про певну стабілізацію релігійної мережі.

2. Соціальна діяльність релігійних організацій.

УАПЦ продовжує співпрацю із центром боротьби зі СНІДом.

Протягом року релігійні організації церкви Адвентистів сьомого дня області за підтримки управління проводили вечори та лекції з пропагування здорового способу життя під назвою “Ваша сім'я — Ваше здоров'я”, духовності та моралі в населених пунктах області.

Пресвітеріанська церква організовувала концерти на своєму електронно-акустичному органі.

Німецька євангельично-лютеранська церква. 22–24 жовтня 2007 року відбувся синод НЕЛЦУ. Успішно працюють дитячі та юнацькі табори.

Свідки Єгови особливу увагу приділяють питанням сімейного життя, вихованню дітей та подоланню життєвих негараздів.

За сприянням релігійних громад іудаїстського напрямку в Одесі діє два навчальні заклади “Ор Самеах” та “Шомрей Шабос”, де діти навчаються на повному пансіоні. Влітку працювали два дитячі табори.

Релігійні організації області разом з органами соціального захисту населення області брали активну участь у різних благодійних акціях, спрямованих на поліпшення матеріального становища малозабезпечених верств населення, в т. ч. у щорічній Всеукраїнській благодійній акції “Милосердя”.

У листопаді релігійні організації області взяли участь в обласному Форумі з боротьби з такими недугами, як СНІД, наркоманія, туберкульоз.

Місія милосердя “Добрий самарянин” (ХВЄ) проводила у 2007 році Різдвяні акції для дітей області для вихованців шкіл-інтернатів, притулків. У березні місія провела добroчинну акцію “День Мами”, на яку було запрошено біля 600 жінок. Для ветеранів ВВв напередодні Дня Перемоги організовано свято “День перемоги”, де запрошеним вдавалися продуктові пайки.

Безкоштовне харчування здійснюють Свято-Михайлівський жіночий монастир УПЦ м. Одеса (щоденні обіди до 400 осіб), Свято-Успенський

чоловічий монастир УПЦ у святкові дні влаштовує благочинні трапези. Християнська церква Повного Євангелія “Слово життя” (тричі на тиждень від 50 до 100 безпритульних), місія товариства Свідомості Крішни “Іжа життя” (один раз на тиждень по 30 осіб в селищі Таїрова, Котовського та в центрі міста Одеса).

У 2007 р. оздоровчі табори для дітей віруючих були організовані: обласним об'єднанням церков ХВЄ — за сезон було оздоровлено більше 1500 дітей, серед яких 450 дітей із Чорнобильської зони, іудейською релігійною громадою “Хабад Шомрай Шабос” (400 дітей), релігійною громадою ЄХБ “Благодать”(50), місією ЄХБ “Логос”(180 дітей), управлінням НСЛЦУ (250 дітей).

Лікувальну допомогу соціально незахищеним та малозабезпеченим надають іудейські релігійні громади, місія ЄХБ “Логос”, місія милосердя ХВЄ “Добрий самарянин”.

Українська Християнська Євангельська Церква (УХЄЦ) надавала допомогу дитячим притулкам Одеси та області. Провела акцію під девізом “Від серця до серця” — безпритульним дітям міста на вулиці роздавалися теплі речі тощо.

Роботу в будинках інвалідів та престарілих, дитячих будинках та інтернатах, установах з виконання покарань проводять священнослужителі УПЦ, УАПЦ, ЄХБ, ХВЄ, УХЄЦ.

Корейська протестантська громада “Алілуя” організувала у м. Ананьїві шефство над школою-інтернатом для дітей із фізичними та психічними відхиленнями.

Також цієї школі-інтернату надає допомогу єврейська громада разом із іудейською громадою.

Мусульманська громада, до якої входять переважно вихідці із Азербайджану, опікується дитячим садком, що функціонує при жіночій колонії, а також надає допомогу ветеранам Великої Вітчизняної війни.

Благодійницька діяльність релігійних організацій області.

Гуманітарна допомога,

отримана релігійними організаціями області протягом 2007 року

№	Організація-одержувач	Вантаж	Вага, тонни
1	Татарбунарський фонд милосердя, відродження і розвитку “Еммануїл” с. Струмок, Татарбунарський р-н	Одяг та взуття, дитячі коляски, електронний орган, інвалідні коляски на батареях, полиці для посуду, церковні меблі, комп’ютери — усе б/в	51,8
2	Релігійна громада “Джерело Живої Води” м. Ізмаїл	Одяг, взуття, меблі (в т. ч. дитячі та для лікарень), велосипеди, іграшки, медичне та кухонне обладнання, комп’ютери, канцтовари, швацькі та пральні машинки — усе б/в	23,2

№	Організація-одержувач	Вантаж	Вага, тонни
3	Благодійна організація “Школа Ор Самеах” м. Одеса	Релігійні книги, свічники, чашки, жіночі кофти, конструктори, килимки	0,8
4	Місія милосердя “Добрий самарянин” м. Одеса при Об’єднанні Церков ХВЄ Одеської області	Одяг, взуття, іграшки, меблі, кухонне обладнання, подарункові набори, побутова техніка, обладнання для дитячого табору, інвалідні коляски — усе б/в	31,6
5	Братство (об’єднання) незалежних церков та місій України, південна християнська місія милосердя та благодійності “Життя” с. Шевченкове, Кілійський район	Одяг та взуття, меблі, дитячі коляски, іграшки, велосипеди, швейні машини — усе б/в	19,6
6	Релігійна громада церкви євангельської християн-баптистів с. Дмитрівка, Кілійський р-н	Одяг, взуття, інвалідні коляски на акумуляторах, шафа, ліжка, матраси, сітка для ліжка, дитячі ліжка, унітаз і раковина, столи, стільці, цинкована ванна, морозильник, двері, велосипеди, швацькі машини, дитячі коляски, церковні меблі — усе б/в	35,4
7	Християнський Центр Милосердя “Надія” м. Татарбунари	Одяг, меблі — усе б/в, овочеві супи	22,9
8	Місія милосердя та добро-чинності “Промінь надії” Християн Віри Євангельської м. Ізмаїл	Одяг, взуття, меблі (в т. ч. шкільні), посуд, швацькі машинки, орган, коляски, фортепіано, дитячі іграшки, обладнання для лікарень, офісні меблі, комп’ютери, канцтовари — все б/в	50,5

Усього у 2007 р. отримано гуманітарних вантажів вагою 272,6 тонн, що на 413 тонн менше, ніж у 2006 році. Отримувачами, в основному, є протестантські релігійні організації. Гуманітарні надходження поступали в основному із країн Євросоюзу.

Гуманітарну допомогу, головним чином, було використано для потреб релігійних організацій, медичних, дитячих закладів, віруючих та малозабезпечених сімей.

Доброер А. В.: Спасибо, Юрий Александрович. Мы получили обзор деятельности религиозных организаций в Одесской области. Такой объем деятельности ставит для локального сообщества важный вопрос о взаимодействии государственных и религиозных организаций, о координации действий. Поскольку часто мы встречаемся с такой проблемой, что одни организации

получают помощь из нескольких источников, а другие — не получают вообще. Обратимся теперь к опыту самих религиозных организаций. Я передаю слово отцу Александру Филиппову, священнику Украинской Афтоцефальной Православной Церкви, капеллану областного центра по борьбе со СПИД.

О. Александр Филиппов: У меня нет полномочий давать критическую оценку действий каких бы то ни было религиозных организаций. Да и нет в этом внутренней потребности. Позволю себе лишь общий анализ ситуации социальной значимости религиозных организаций в Одессе сегодняшнего дня. Да и ограничусь, пожалуй, христианскими общинами.

Несомненно, в традиции христианских церквей всех деноминаций есть служение милосердия. Но, несомненно, и то, что в современной реальности это служение несколько трансформировано. Очень болезненно сказались на церковной жизни годы советского режима. Это привело к тому, что преемственность в делах милосердия (как впрочем, и во многом другом) была утрачена. Но “вера без дел мертвa”, как говорит нам Апостол в Священном Писании. И по сemu у христиан есть глубокая внутренняя потребность в материализации своего исповедания. Потеряв живую преемственность в делах милосердия, христиане сегодня заново “изобретают велосипед”, пытаясь приспособится к реалиям современной жизни. Значимую роль играет и политическая “ангажированность” в действиях религиозных общин в сегодняшней Одессе, как субъекте политически бурлящей Украины. Это в свою очередь приводит к тому, что “львиную долю” социальной активности христианских общин занимают PR-акции 99% которых приходится на периоды предвыборных гонок. Это кардинально идет в разрез с доктринальной подоплекой христианского милосердия, но социально активное духовенство радо и такой возможности решить остро стоящие материальные проблемы в действующих социальных проектах. В остальное, “внебыборное” время социальная активность серьезно затихает. Действующими остаются только проекты, имеющие постоянные дотации от зарубежных инвесторов или держащиеся на личной инициативе и самоотверженной работе конкретных священнослужителей. Большим уроном, для традиции милосердия, на мой взгляд, стала потеря в нашем обществе, аристократии как класса. Если сто лет назад княгиня в одежде “сестры” с красным крестом не вызывала у людей никакого удивления, то сегодня мадам, имеющая лоток на Привозе, считает ниже своего достоинства зайти (я не говорю обработать рану) в палату к людям, оставленным без опеки. Практически все именитые роды несли какое-либо послушание, как говорится — Христа ради. Это была благочестивая традиция — содержать больницы для бедных, приюты, госпитали. При этом аристократы не только содержали эти учреждения, но и сами, как правило, служили там, реализуя внутреннюю потребность в материализации своего вероисповедания — “Слово плоть бысть”. Примеров тому масса, начиная от “Дома трудолюбия” Св. Иоанна Кронштадского и больницы доктора Гааза. Восполнить эту утрату в нашем обществе, к великому сожалению, нечем. Нынешняя аристократия, вернее люди, занимающие ее место, как говорится, мало страдают приступами бескорыстия. Нет, конечно, есть среди них люди жертвенные, но они, в от-

личии от ситуации столетней давности, есть исключение, а не правило. Я проводил свой частный социологический эксперимент. Напечатал порядка 150 иконок, с просьбой (на обратной стороне) о помощи ВИЧ-инфицированным деткам и всевозможными контактными данными. В течении дня, я лично ходил по городу и оставлял эти иконки в дверках самых дорогих машин. Ни один человек не вышел на контакт! Факты, как говорил булгаковский герой, вещь упрямая.

Вернусь к тому, что реально действующими проектами являются, в основном, инициативы с западных стран. Если это касается традиционных христианских церквей, то это является логическим продолжением проповеди Евангелия. Сложнее обстоят дела в активности нетрадиционных для нашего региона течений. Социальная активность подобных организаций сводится зачастую к элементарному прозелитизму и целью своей ставит не реализацию своей потребности любви и милосердия, а умножение числа своих последователей. Это выражается в частности и в том, что средства, пожертвованные зарубежными меценатами на дела милосердия, тратятся на печатание литературы и проведение, под видом проповеди, мероприятий, направленных на разжигание межрелигиозной вражды и нетерпимости. Суть этих изданий заключается в обвинении традиционных церквей в бездеятельности, косности и впадении в язычество и оккультизм, что естественно не имеет под собой никакой почвы. Еще более значимой проблемой является уровень подготовки сотрудников христианских общин, задействованных в социальном служении. К большому сожалению, в основной своей массе — это люди, не имеющие элементарной подготовки. Руководители религиозных общин с недостаточным вниманием относятся к анализу моральных качеств своих служителей. Многие из них имеют опыт разного рода зависимостей и криминальной жизни. Это является несомненным плюсом, так как они более реально понимают проблемы своих подопечных. Но несомненным так же остается и то, что прежде чем эти люди станут способными работать с другими людьми, они должны пройти серьезную подготовку, т. к. многие из них не способны даже к вежливому диалогу.

Особенно это видно в местах, где различные общины несут службы. В частности стационарное отделение Областного Центра по борьбе со СПИ-Дом. Состояние многих больных таково, что их можно убить словом, в самом прямом значении этого слова. Не смотря на серьезность ситуации, среди волонтеров — проповедников встречаются люди, не только не подготовленные к столь ответственной и тяжелой работе, а даже не пережившие до конца абstinентное состояние. К большой радости параллельно существуют и другие тенденции. Все больше религиозных организаций стали активно обучать своих сотрудников в ВУЗах, тем самым, повышая интеллектуальный уровень, на котором организовывается и проводится социальное служение. Все чаще встречаются активные христиане из разных направлений христианства, способные к конструктивному диалогу и сотрудничеству. Проповедь нетерпимости и самоизоляции становится не популярна и не актуальна. Постепенно формируется и социальный класс

новой аристократии, людей, имеющих возможности и желание помогать другим, не рекламируя себя, а просто во исполнении заповеди любви.

Еще один факт утешительный и ободряющий. Если христиане разных деноминаций обращаются к опыту и наследию друг друга, то это в значительной степени пополнит арсенал возможностей в социальном служении. В частности опыт подготовки служителей в Салезианском ордене Католической Церкви, этот орден занимается заботой о детях, и каждая монахиня обязана иметь высшее педагогическое образование. Неисчерпаемый опыт служения сестер милосердия в Церкви Православной. Опыт протестантских церквей в социальной активности, несомненно, весьма велик и обязательно должен использоваться и приумножаться. Деятельность Уэслианских общин — это ярчайший пример того, насколько социально активен должен быть верующий человек.

Что пользы, братия мои, если кто говорит, что он имеет веру, а дел не имеет? Может ли эта вера спасти его? Если брат или сестра наги и не имеют дневного пропитания, а кто-нибудь из вас скажет им: “Идите с миром, грейтесь и питайтесь”, но не даст им потребного для тела: что пользы? Так и вера, если не имеет дел, мертва сама по себе. (Иак. 2:14–17).

Доброер А. В.: Отец Александр затронул очень важный вопрос — материальной поддержки проектов. По сути он касается не денег, а человеческой солидарности. Деньги — это только инструмент, позволяющий совершать больше благих поступков. Затронутая отцом Александром проблема (ВИЧ/СПИД) очень актуальна в нашем регионе. И не в последнюю очередь потому, что мы живем в крупном портовом городе. Поэтому работа с моряками, их семьями находится в центре внимания многих религиозных организаций. О своем опыте работы попросим рассказать пастора Сергея Леонидовича Безвершенко, капеллана Морского Общества в Ильичевском порту.

Безвершенко С. Л.: Дорогие друзья, я несу служение в первой церкви евангельских христиан-баптистов г. Одессы. Помимо этого я сотрудник Межнационального Морского Общества. Межнациональные морские общества представлены капелланами в 9 портах Украины — Мариуполь, Бердянск, Херсон, Николаев, Южный, Одесса, Ильичевск, Белгород-Днестровский и Измаил. Начало было положено созданием Межнационального морского общества Одесской области в 1997 году для оказания культурной, социально-бытовой и духовно нравственной помощи морякам, членам их семей, ветеранам флота и учащимся морских учебных заведений независимо от их национальности, вероисповедания, убеждений, гражданства и других отличий.

Особую благодарность хочется выразить руководству крупнейших портов Украины — Н. П. Павлюку (Одесский Морской Торговый порт) и Г. П. Скворцову (Ильичевский Морской Торговый порт). Эти руководители, проявив свое предвиденье, увидели перспективу евроинтеграционного аспекта этого служения, разрешая его проведение в порту. Председателю ПРМТУ М. И. Кирееву за его отеческую заботу не только о моряках, но и о капелланах.

Ежегодно, капелланы Обществ и их помощники посещают более 3500 судов, прибывающих в порты Украины, и предлагают информационную и духовно-попечительскую помощь, в которой особенно нуждаются иностранные и украинские моряки, а также совершают социальное служение, направленное к ветеранам флота, их семьям, инвалидам труда, детям и женам моряков.

Для моряка особое время — это пребывание корабля в порту — есть возможность выйти за пределы ограниченного, хотя и привычного, пространства корабля, выйти за круг привычного общения с членами команды. Каждому человеку время от времени нужны минуты смены обстановки. И нам, работающим и живущим на берегу, найти такие “отдушины” легко — дорога домой, само пребывание дома, отдых с семьёй на даче, на “природе” и т. д. Для мореплавателей — это время стоянки судна в порту, иногда, 3–4 дня после 30-суточного перехода. Зачастую моряк не предполагает, что может его ждать в незнакомой стране, какие обычаи, традиции ждут его за проходной порта. Каковы правила торговли, обмена валюты. Как взаимодействовать с представителями власти, и какие они бывают у нас в стране. Вот далеко не полный перечень вопросов, который ждёт моряка, желающего пройтись по “твёрдой почве”. Где “морскому волку” искать ответы? Да и времени на это практически нет — всего шесть часов свободного времени и опять “на вахту”. И тогда неоценимую помощь может оказать капеллан. Начало разговора на борту судна всегда связано с информационной поддержкой “героев моря”. Капеллан готов поделиться всей информацией, не скрывая и неприятных моментов, связанных с опасностями, поджидающими моряка в городе — правонарушители, женщины “легкого поведения”. Служитель Морского общества предостерегает, даёт совет, напоминает о семье моряка, ради которой и идут на этот тяжелый труд мореходы. Поднявшись на борт судна ВОМГТА, вахтенный матрос Родригес из Филиппин расспросил меня о городе, магазинах, обмене валют и потом задал вопрос: “А где можно найти девочек?”. Я был озадачен, что ответить молодому человеку? Бог дал мудрости, и я спросил моряка: “Для чего ты здесь на судне? Ищешь романтику?” Лицо моряка изменилось так, что я испугался, но матрос вдруг прыгнул мне на шею с криком:

“Спасибо, капеллан, ты сохранил меня от плохого поступка. Я не буду искать девочек, чтобы отдать половину месячной зарплаты за один вечер — моя жена и двое детей ждут этих денег!” А чем был бы занят этот моряк, если бы не встреча с капелланом? А какие могли быть последствия? Думаю, что нам хорошо известны ответы, поэтому капелланы и сегодня поднимаются на борт судна во многих портах мира, в том числе и на Украине.

Особое внимание Межнациональные Морские Общества уделяют ветеранам флота, посещая их на дому и в больнице. Месба Удин (Бангладеш), Кармелито Санчес, Ромено Ромай и Фелисизимо Оливес (Филиппины), Мингуэль Лукас (Индия), Юрий Михайлов (Украина) — неполный перечень посещенных больных моряков в Одессе.

К нам обратились представители международной инвалидной организации “Джони и друзья” с предложением помочи нашим согражданам,

нуждающимся в средствах передвижения — инвалидных колясках, ходуниках, костылях. Конечно, всё это можно купить и в Украине, но где взять средства, если нет высокооплачиваемой работы, но есть растущие расходы на жилищно-коммунальные услуги, продукты питания, лекарства. Капелланы взялись за дело и получившие горячо благодарили всех организаторов со слезами радости на глазах: “Никогда не думал, что кто-то вспомнит обо мне, инвалиде безногом, а тем более преподнесет мне такой подарок, о котором даже не мечтал! Мечтал о дощечке на подшипниках, а получил чудную коляску для дома и улицы! Пусть Бог воздаст Вам за Вашу доброту!” — сказал ветеран флота, бывший механик из Херсона Николай Харитонович, лишившийся ноги из-за болезни. Инвалиды и ветераны флота получили десятки инвалидных колясок с 2002 года бесплатно.

Библиотека христианской литературы на разных языках, а также периодические издания, распечатки свежих национальных новостей из Интернета — пользуются большим спросом у моряков.

В дни христианских праздников капелланы Обществ организуют специальные встречи с моряками. Музыкальная программа, поздравления, памятные подарки приносят большую радость и ободрение морякам. Уже стало доброй традицией проведение празднований Христианских праздников в Морских клубах. На Рождество Иисуса Христа капелланы готовят подарки, стараясь вложить все своё сердечное тепло, чтобы была видна любовь Божья, которую Бог дарит людям. Эти праздничные общения в Интерклубе никогда еще не могли завершиться во время, буквально у всех присутствующих оставалось неуёмное желание общения друг с другом ещё и ещё. Особенно морякам приходится по душе пение молодежных коллективов — думаю, вспоминают мореплаватели о своих детях, семьях.

Во время летних каникул капелланы проявляют заботу о детях моряков, организуя для них лагеря отдыха. Самые незащищенные от изменений этого мира оказались наши дети — ранее существовавшая система летних лагерей отдыха оказалась разрушенной полностью. И в такой ситуации детям решили помочь христианские организации, церкви. Капелланы, при содействии Евангельско-баптистских церквей Мариуполя (пастор Дудник В. А.), Белгорода-Днестровского (пастор Пиштой М. А.), Одессы (пастор Парфененко В. Л.), организуют летние лагеря для детей. Особенно запоминаются детям палаточные лагеря. Сегодня и простейшие палатки стоят очень дорого, но нам в этом вопросе помогли наши друзья из Морского Общества (Главный капеллан Дэвид Поттертон), которые выделили средства на приобретение палаток для детских лагерей. Испытания погодными условиями, сильный, сносящий палатку, ветер и ливень, заливающий буквально всё, встречаются детьми моряков с твердостью своих отцов, работающих в суровых условиях морей и океанов. Кажется, что 12–14-летние подростки по-особому подготовлены к борьбе со стихией, и не видно у них страха, уныния, разочарования слез. “В бурю лишь крепче руки”, как пела “Машиной времени”. Мореплаватели, зная, что их дети в лагере, окружены заботой и вниманием, чувствуют себя спокойнее, у них нет повода для тревоги за своих детей, а, значит, снижается возможность травматизма.

Общество осуществляет свою деятельность при тесном сотрудничестве с Британским и Международным Морским Обществом, Международной Христианской Морской Ассоциацией, Международной федерацией профсоюзов транспортников и другими международными организациями и Морскими центрами, что позволяет оказывать помощь украинским морякам, находящимся за рубежом и осуществлять капелланское служение в соответствии с международными стандартами, углубляя евроинтеграционные процессы в Украине.

Библия говорит нам: “...будем делать добро всем, доколе есть время”, сегодня — такое время и капелланы, осознавая скротечность времени, спешат на помощь тем, кто “выпал” из жизни — моряки, инвалиды, ветераны, дети. Мы стремимся в нашем служении явить любовь Господа к каждому жителю планеты, подарив тепло своего сердца тем, о ком забыли все, но не Бог, посылающий своих служителей к “малым Своим”.

Доброер А. В.: Спасибо, Сергей Леонидович. В выступлении Сергея Леонидовича прозвучали очень важные мысли о том, что религиозные организации заботятся о тех, кто находится временно на нашей территории. Писание говорит: “Помните, что и вы были пришлецами в земле Египетской”. Среди нас есть представители научных институтов. Мне бы хотелось бы, чтобы и они озвучили свою позицию: Оксана Борисовна Иванкова-Стецюк — кандидат социологических наук, доцент, научный сотрудник сектора этносоциальных исследований отдела современной этнологии Института народоведения НАН Украины (г. Львов), которая принимала участие в международном проекте, исследовала жизнь украинских мигрантов, участвовала в ряде проектов совместно с религиозными организациями. Возможно, Вы расскажите о своем опыте.

Иванкова-Стецюк О. Б.: Я представляю не тільки наукову інституцію (це само собою зрозуміло), а ще й громадську організацію “Лабораторія соціальних досліджень Центру підтримки приватної ініціативи”, яка існує вже десять років. За цей час ми виконали низку проектів, в тому числі й за безпосередньою моральної, наукової і фінансової підтримки Церкви. Власне наша організація виникла за безпосередньою ініціативи на той час єпископа Любомира Гузара і за підтримки одної фондодавчої структури (сьогодні я вже не пам'ятаю її назви). Завдання, яке перед нами тоді ставилось (це був 1998/1999 рік), — відслідкувати духовно-релігійні орієнтації сучасної української молоді в регіональному розрізі: Захід, Центр, Південь, Схід. Через сім років ми цей проект продовжили. Минулого року на цих читаннях я доповідала про результат. Йшлося про виконання серії глибинних інтерв'ю, збору біографій, в яких молоді люди розповідали свій життєвий шлях. Ми не питали, що ви думаете, в яку церкву ви ходите; вони просто розкривали своє бачення на різні питання і проблеми. Цей проект був ініційований з боку церкви, тому що церква мала сумніви в тому, що існуючі так звані кількісні опитування відображають реалії сьогодення і реальні духовно-релігійні орієнтації молоді. Дослідження показало несподівані результати, у тому числі несподівані для греко-католицької церкви. Зокрема видно, що наша молодь є релігійною позірно. Що відвідування

церкви є для неї швидше елементом традиції, елементом культури, аніж свідченням їх глибинної духовної чи релігійної ідентичності.

За браком часу я омину ще кілька проектів, які у нас виконувались за підтримки церкви. Скажу про останній, який ми закінчили буквально в цих днях за підтримки Renovabis. Ми його робили в співпраці з благо-дійним фондом “Карітас Україна”. Цей проект мав на меті вивчити можливості допомоги нашим українським трудовим мігрантам з боку церкви, зокрема питання душпастирської опіки наших людей закордоном і також можливостей самого фонду “Карітас Україна” як структури благочинної, його соціальних служб у межах допомоги цій категорії наших громадян. Проект виконувався в шістьох країнах, ми збиралі інтерв'ю в родинах у наших людей, які там перебувають, проводили серію фокус-інтерв'ю, тобто інтерв'ю в групі. І зараз ми виходимо на підсумкову конференцію. Цей проект дав можливість подивитися на проблеми в середовищі мігрантів під іншим кутом зору, не так, як у нас прийнято думати, що ось це бідні люди, їдуть від біди. Насправді це не зовсім так. Скоріше сьогодні міграція виступає як чинник суспільства, яке глобалізується. І міграція в цих процесах повстає як закономірне явище. І церква в цьому проекті бачить справді свої можливості і свої напрями діяльності. В нашему проекті з нами працював отець Юстин, він був повноправним учасником нашого дослідження і провадив його у своему ракурсі. З нами працював соціальний працівник, економіст, соціолог і ми проводили комплексне дослідження.

Можливо, це когось зацікавить: у нас було ще декілька проектів. Були замовлення з боку церкви на церковно-політичні, соціально-політичні дослідження. Один проект підтримував персонально один отець, його, на жаль, вже немає серед живих. Досліджувалось співвідношення: політичні орієнтації і конфесія; наскількі конфесія як принадлежність до певної спільноти (а отже і певної культури) корелює (співвідноситься) з політичними орієнтаціями.

Було ще інше дослідження: як греко-католицьку церкву сприймають у різних регіонах. Це була відповідь на певну публікацію, це було невелике телефоне опитування (Львів, Київ, Донецьк), але тим не менше такий проект відбувся.

У підсумку хочу сказати, що насправді існує дуже багато питань, в яких науковці і релігійні діячи можуть співпрацювати і мати взаємну користь від таких досліджень.

Доброер А. В.: Мир, в котором мы живем — стремительно изменяется. В то же время пасторальные модели, с которыми мы выходим навстречу людям — они могут отставать от жизни. Ценностные ориентации — особенно молодых людей, — все меньше связаны с институциями. Это присуще сегодняшнему обществу. Корелляция культурных и политических концепций также чрезвычайно важна. Об этом говорилось сегодня на пленарном заседании — прогрессом движут ценности. Следующий наш докладчик — Любазов Петр Кузьмич, профессор ОНУ имени И. И. Мечникова, почетный председатель Бюро одесского отделения Украинской ассоциации религиоведов, исполнительный директор Одесского Центра религиозной информации и свободы, президент фонда церковно-светского согласия.

Лобазов П. К.: Я хочу сказать, что “круглый стол” посвящен очень важной проблеме. Но я испытываю беспокойство: как бы это совещание не закончилось ничем. Уже много лет проводились различные совещания, много принималось решений, а воз и ныне там. Я говорю об этом не столько как преподаватель университета, сколько как президент Фонда церковно-светского согласия, который был создан в 1999 году. Он был создан с целью стать именно тем центром, который был бы призван объединять государство и религиозные структуры в решении этих проблем. То, что социальных проблем у нас очень много — сомнения нет. Более того — они растут с каждым днем. И то, что государство не в состоянии справиться с обилием этих проблем — сомнения нет. Помощь нужна, и прежде всего со стороны религиозных структур. Помощь есть? Да! Большая? Да! Может быть еще больше? Да! Но странные вещи: государство не заинтересовано в этом. Или в лучшем случае делает вид, что оно равнодушно.

Когда в 1999 году я создавал Фонд, я опирался на мнение губернатора нашей области, который дал добро на создание этого фонда и обещал содействие этому фонду. Ничего с тех пор фонд не получил. Взяв на себя инициативу, я провел в 2001 году крупную конференцию, где посадил за стол переговоров все властные и религиозные структуры нашей области и города. И была одна повестка дня: как же нам решать социальные проблемы совместно. Издали материалы конференции. Очень много интересных предложений было сделано на конференции. Они мертвым грузом лежат до сих пор. Никто больше к этим предложениям не вернулся. Через год, чтобы как-то свести эти две структуры, провели мы очень оригинальный трехдневный фестиваль христианской песни. Но после этого — воз и ныне там. Вот здесь присутствует Петр Константинович Мартянов. Спасибо ему за большую помощь, что при Одесском городском голове Координационно-консультативный совет религиозно-светского согласия, который был призван координировать все подобные инициативы. Не одно заседание этого совета прошло, а воз и ныне там. Я перестал туда ходить — мне не интересно. Я обратился к горисполкуму: дайте нам план тех социальных проблем, которые есть в городе. Этот план мы доведем до религиозных структур и поможем совместно решать эти проблемы. Плана нет! Город не заинтересован в такой работе. Более того! Об этих проблемах должна быть проинформирована общественность города и области. Но нет никакой информации. Я предложил горисполкуму: давайте создадим городской Центр религиозной информации и свободы, который будет информировать население и руководящие структуры о проблемах. Ну, что ж, создали этот центр. Я взял на себя инициативу, выступил перед всеми учителями города. Двадцать часов я прочитал в каждой школе о состоянии религиозных дел. Дальше дело не пошло. В городе денег не нашлось, чтобы оплачивать эту инициативу. Удивительное равнодушие городских властей! Пока мы не решим вопросы координации, информирования населения, — мы не сдвинемся в решении этих вопросов.

Доброер А. В.: Спасибо, Петр Кузьмич. Во время Вашего выступления прозвучал очень важный вопрос: почему мы много говорим, но не переходим к действиям? Я лично не знаю ответа на этот вопрос и хотел бы услышать

его от вас, собравшихся здесь. Что нужно, чтобы консолидировать наши добрые намерения? Чтобы от слов перейти к солидарным действиям?

Демедюк Ю. Г., секретарь Координационно-консультативного совета религиозно-светского согласия при Одесском городском голове: Я благодарен организаторам этого круглого стола за то, что они взялись за столь интересную, обширную и важную тему. Я только два месяца как секретарь Совета церковно-светского согласия при Одесском городском голове. Я даю Вам, Петр Кузьмич, обещание, что в социальное движение будут вовлечены все религиозные организации города, мы сдвинем с места этот вопрос. Что касается информирования населения о проблемах, и что через религиозные организации социальные проблемы можно решать. Я думаю, что зависит от исполнительных органов Одесского городского совета, то это возможно только через сайт города и через газету “Одесский вестник”. Давайте мы обсудим на ближайшем заседании рабочей группы этот вопрос, а затем — на ближайшем Координационно-консультативном совете религиозно-светского согласия при Одесском городском голове, на который я Вас обязательно приглашу.

Доброер А. В.: Юрий Григорьевич, пользуясь случаем, позволю себе замечание. Некогда я также был причастен к работе этого Совета и знал о происходящем там достаточно много. После того, как я прекратил работу в Совете, я ничего не слышу о его деятельности. У меня любопытство, как у жителя этого города, у меня профессиональный интерес. Но, заходя на сайт Одесского городского совета, я нахожу последние новости о деятельности Совета, датированные летом 2007 года...

Мартынов П. К., пастор церкви Назарянина “Святой путь”, заместитель председателя Бюро Одесского отделения Украинской ассоциации религиоведов по организационным вопросам: А когда “Одесский вестник” вообще печатал информацию об этом Совете, никто уже и не вспомнит!

Демедюк Ю. Г.: Будем исправляться, Петр Константинович!

Доброер А. В.: Крыжановский Ростислав Александрович, ректор Христианского Гуманитарно-Экономического университета, профессор, доктор экономических наук.

Крыжановский Р. А.: Я хочу ответить на тот вопрос, который был задан в связи с выступлением П. К. Лобазова: почему мы ставим интересные вопросы, но эти вопросы годами не решаем. Первый выступающий, представитель управления по делам религий перечислял массу социальных служений. Одно из служений, которые несут церкви, не прозвучало: это социальная роль церкви в самообразовании граждан. Важна не столько материальная сторона работы церкви, но и духовная. Причем такая, которая заключается не только в духовном окормлении граждан в церквях, но и вне церквей. Наш университет существует 12 лет. У нас около 1700 студентов, преподавателей одесских ВУЗов. Мы знаем, что уровень духовных знаний у студентов, приходящих к нам в университет, находится на крайне низком уровне. То же самое касается чиновников, которые распределяют деньги. Только низкий уровень духовного сознания и понимания важности духовной составляющей жизни нашего общества, понимания того, что все кризисы, которые происходят в Украине — и экономические, и политические, и любые другие, — они

прежде всего связаны с духовным кризисом. Если бы у нас решить проблему духовного кризиса, у нас все бы стало на свои места. А духовный кризис связан с духовным невежеством. Поэтому важная роль в социальном служении церкви должна уделяться самообразованию граждан и не только в церквах.

Вы знаете, что согласно принципам Болонского процесса основной принцип — это образование на протяжении всей жизни. То есть ставка делается именно на самообразование граждан. Вот недавно я прочитал, что создаются университеты пенсионеров. Значит потребность общества в самообразовании достаточно высока. Поэтому должна повышаться социальная роль церкви в самообразовании граждан. Наш университет является университетом духовно-светского самообразования. И мы видим, что именно этот тип образования приносит свои плоды. Под самообразованием чиновники часто примитивно понимают, что сидит себе дома человек и самообразовывается. Однако ряд мировых университетов — это именно университеты самообразования. И сплав духовно-светского образования позволяет преодолевать духовное невежество. То, что наши студенты изучают ряд духовных дисциплин, а также светских дисциплин на основе христианского мировоззрения, все это позволяет формировать членов нравственно здорового общества, которые что-то смогут изменить в жизни нашей страны.

Головатюк А. И., Одесская община Международного общества сознания Кришны: Релігійні громади свідомості Крішни півдня України являються складовою частиною релігійних громад свідомості Крішни в Україні, які в свою чергу входять до складу Міжнародного товариства свідомості Крішни (ISKCON), заснованого А. Ч. Бхактіведантю Свамі — Прабхупадою в 1965 році. Основою для соціальної діяльності Міжнародного товариства свідомості Крішни є вчення Шрі Крішни-Чайтанії, засновника Бенгалського вішнуїзма близько 500 років тому, у рамках Брахма-Мадхава сампрадаї (школи), історія якої налічує не менше 5000 років. Науковою цінністю духовної спадщини Прабхупади є те, що він доніс Ведичне знання без змін, в чистому вигляді до кожної широї живої істоти. Головним у Ведичному знанні для нашої епохи Калі-йуги (віку лицемірства, деградації та ворожнечі), яка розпочалась близько 5000 років тому — є вчення Чайтанії, що проповідував та вчив людей особистим прикладом, як треба любити Бога та свого ближнього, співаючи Маха-мантуру (молитву):

Харе Крішна Харе Крішна Крішна Крішна Харе Харе Рама Харе
Рама Рама Рама Харе Харе, яка складається із Святих Імен Бога.

Прабхупада для всіх своїх щиріх послідовників у численних храмах та центрах Міжнародного товариства свідомості Крішни розробив і розпочав втілення у життя трьох основних напрямків соціальної діяльності:

1. Видавництво та розповсюдження духовної Ведичної літератури та проповідь Ведичного знання.
2. Розповсюдження їжі, виготовленої за правилами Ведичної кухні.
3. Поширення індивідуального та колективного оспіування Святих Імен Бога (Маха-мантри Харе Крішна).

Основною метою самих таких напрямків розвитку діяльності є підвищення на практиці, а не тільки в теорії, рівня кожної живої істоти, особливо

тих, що мають людську форму життя, із ступеня пристрасті та невігластва до духовної благості. Таким чином, можна сказати, що це є три головні види благодійності ISKCON.

А зараз ми розглянемо, як кожний з цих напрямків діяльності впливає на підвищення людської свідомості до найвищого ступеню — духовної благості, проявляючи в характері людини такі риси, як чистота, милосердя, аскетизм і правдивість, завдяки яким у стосунки з Господом і всіма іншими істотами приходять повага, віра, довіра та любов.

Завдяки видавництву та розповсюдженню духовної Ведичної літератури та проповіді на їх основі Ведичного знання людина має можливість пізнавати закони життя, як духовного, так і матеріального. Окрім цього, вона вчиться використовувати це знання у своєму повсякденному житті, згідно з місцем, часом та конкретними обставинами. Прабхупада зробив дуже доступними для кожної розумної людини найбільш цінні Ведичні твори, такі як “Бхагавад-Гіта”, “Шрімад-Бхаватам” та “Шрі-Чайтанья-чарітамріта”, котрі містять у собі квінтесенцію Ведичної мудрості, наданої людству Самим Верховним Господом, як інструкцію для життя в матеріальному світі і повернення до Нього, в Його Царство Небесне — духовний світ.

Духовне знання представлене трьома складовими частинами. Перша частина — це наука про душу (індивідуальну живу істоту) та її переселення із одного тіла в інше у межах матеріального світу.

Друга частина — це наука про Бога, якого Веди називають, як Верховного Бога-Особу, Крішною, що в перекладі у санскриту означає Всеприваблюючий. І Верховний Господь дійсно Всеприваблюючий, тобто Крішна, тому що в повному обсязі володіє шістьма головними досконалостями. Він — найкрасивіший, тобто володіє всією могутністю, як духовною, так і матеріальною, адже Він підтримує існування незліченних світів. Він — найбагатший — Йому належать усі багатства безмежного Всесвіту. Він — наймудріший, тому що є володарем усього матеріального та духовного знання. Він — найзнаменитіший — у Його руках вся слава. Він найзреченіший серед усіх живих істот, тому що Він — власник всього зревчення, суть якого у здатності приносити себе в жертву заради інших, найбільш досконало слугуючи їм. Він також має і безліч інших досконалостей, тому Веди називають Його Бхагаваном — Верховним Богом-Особою. Такий висновок зробив один із найбільших авторитетів Ведичної науки — Парашара Муні — батько Шрі-ли Віясадеви, автора всієї Ведичної літератури. Сюди ж входить наука про різні енергії, джерелом яких є Верховний Господь.

Третією частиною духовного знання є наука про любов до Бога, яка включає в себе і любов до інших живих істот — према-бхакті. З точки зору Вед, любов — це, насамперед, стосунки між Господом та живою істотою, основою яких є служіння — безкорисливе, постійне (інакше кажучи, вічне), спонтанне, взаємне і т. д.

Матеріальне знання також повністю присутнє у Ведах. Тут є біологія, фізика, математика, хімія, астрономія, медицина, філософія, психологія, педагогіка, соціологія, відомості про політику, економіку, всі види

мистецтв, етика, естетика і т. п. Практично всі науки, які є в матеріальному світі, в повному обсязі знаходяться у Ведах. Дуже важливо не забувати, що задача всіх цих наук — створити найбільш сприятливі умови для оволодіння духовними знаннями. А досягти успіху в оволодінні Ведичним знанням можна тільки за допомогою істинного духовного вчителя — це основний закон набування довершеності життя.

“Спробуй пізнати істину у справжнього духовного вчителя. Запитуй його смиренно і слугуй йому щиро. Самореалізовані душі можуть дати тобі знання, бо вони бачать істину”.

Це радить Сам Господь, одвічний Духовний Вчитель. Результатом розуміння та прийняття ведичного знання є більш цивілізоване життя як окремої людини, так і суспільства в цілому.

Другим напрямком соціальної діяльності ISKCON є розповсюдження їжі, виготовленої за правилами Ведичної кухні. Мета цієї благодійної програми — знайомство людей з Ведичним кулінарним мистецтвом, дуже важливою складовою здорового способу життя у Ведичній культурі. Існує дві головні особливості Ведичної кухні: всі страви готуються з лакто-вегетаріанських продуктів, — вся їжа обов’язково одухотворяється, завдяки чому вона позбавляється негативної енергетики і отримує заряд позитивних енергій, таких як енергія любові та милосердя.

Найціннішим продуктом у Ведичній культурі харчування є коров’яче молоко. Правильне вживання молока корови призводить до неухильного розвитку тонких структур головного мозку, відповідальних за рівень інтелекту людини. Інші лакто-вегетаріанські продукти також сприяють розвитку мозку людини, і в цілому підтримують її здоров’я. Особливо благотворну дію на свідомість і здоров’я людини має їжа, приготована за правилами Ведичної кухні та одухотворена згідно з вимогами Ведичної науки і культури. Виходячи з того, що основою поведінки людини є рівень її свідомості, який прямо залежить від того, що і як вона є (‘Ви є те, що ви єсте’, — казали наші пращури), можна з упевненістю стверджувати, що, чим більше людей буде харчуватися за правилами Ведичної кухні, тим вище буде рівень цивілізованості суспільства, основою якої являється свідомість людини і її поведінка.

Третім напрямком соціальної діяльності ISKCON є поширення індивідуального та колективного оспіування Святих Імен Бога, тобто Маха-мантри Харе Крішна. Кожна істота хоче бути щасливою. А щастя — це, як звісно, можливість насолоджуватись. Але справжня, істинна насолода, справжнє істинне щастя дуже відрізняється від схожих матеріальних понять. І кожна розумна людина повинна усвідомити, що тільки духовне щастя, джерелом якого є Сам Верховний Господь, не є швидкоплинним і тимчасовим. Тому оспіування цієї трансцендентної вібрації, яка є звуковим втіленням Самого Господа, обов’язково приносить живій істоті справжнє задоволення, а головне щастя, що не залежить від умов її матеріального життя. Наукову основу необхідності повторення і оспіування Святих Імен Бога довів ще 500 років тому Чайтанія, який приніс на землю найдосконаліший і найпростіший метод трансформації свідомості з матеріальної в ду-

ховну: “Спираючись на ствердження Вед, Він вчив: харер нама харер нама харер намаїва кевалам калау насти ева настій ева настій ева гатір анейат-га — “В цей вік Калі-йуги, вік деградації і ворожнечі нема іншого шляху досягнення досконалості, тобто щастя, крім оспівування Святих Імен Бога. Нема іншого шляху, нема іншого шляху, нема іншого шляху”.

харе крішна харе крішна крішна харе харе рама харе рама рама рама харе харе іті шодашакам намнам ‘ калі-калмаша-нашанам ча-тах парататаронайах сарва-ведешу-дріштайте

“Шістнадцять слів — Харе Крішна Харе Крішна Крішна Харе Харе Харе Рама Харе Рама Рама Харе Хоре — спеціально передбачені для того, щоб протидіяти оскверненню впливу віку Калі. Щоб зберегти себе від віку Калі, немає іншого шляху, крім повторення цих шістнадцяти слів”.

Чайтанайа наводив і багато інших цитат з Вед, які доводять авторитетність цього методу досягнення щастя в житті через оспівування Святих Імен Бога. П’ятсот років тому Він поширив цю практику оспівування по всій Індії, а Пррабхупада познайомив з нею весь світ. Ця звукова вібрація Харе Крішна діє на людську свідомість без насилля таким чином, що в характері людини проявляються такі важливі складові як чистота (в першу чергу — моральна), милосердя, аскетизм (в першу чергу це вміння пожертвувати собою заради інших), правдивість. Це, в свою чергу, призводить до того, що людина дуже легко буде свої стосунки з Господом і всіма іншими живими істотами на основі поваги, віри, довіри і любові і, таким чином, робить своє життя щасливим і гармонійним.

Всі ці три головні напрямки соціальної діяльності ISKCON, в тому числі і громадами Свідомості Крішни півдня України, зумовлюють підвищення свідомості окремих людей і суспільства в цілому. Так поступово зростає культура взаємовідносин між людьми, виходячи на якісно новий рівень, принаймні у громадах Свідомості Крішни.

Від рівня свідомості безпосередньо залежить культура стосунків, а значить благополуччя кожної людини і соціуму в цілому. В сучасному суспільстві дуже багато проблем: соціальних, політичних, економічних, екологічних і т. д., які є результатом низького рівня свідомості людей. Тому підвищення свідомості автоматично призведе до кардинального вирішення цих проблем і гармонійного розвитку суспільства. Веди вчать, що добробут і благополуччя суспільства і окремої людини можливі і необхідні, але для цього у людей повинна бути активна, громадська позиція, і вони повинні вміти співпрацювати з іншими для досягнення основної мети життя. Ми, представники ISKCON, відкриті і готові до такої співпраці з усіма людьми доброї волі, для вирішення насущних проблем життя, особливо з нашими духовними братами і сестрами — щирими віруючими всіх істинних духовних традицій.

На кінець скажу так: наша діяльність спрямована на те, щоб підвищити рівень свідомості людей. Ми будемо займатися цим незалежно від того, чи хтось ще буде займатися такою працею. Така наша настанова.

Доброер А. В.: Спасибо, Александр Иванович! Слово предоставляется Юрию Игоревичу Сочевскому, директору Международного центра политического консультирования.

Сочевский Ю. И.: Дорогие друзья, я хотел бы высказаться по вопросам, о которых мы здесь говорим. Помимо того, что я директор Международного центра политического консультирования, я являюсь членом Первой одесской церкви евангельских христиан-баптистов. Поэтому, много внимания уделяю политическому анализу религиозных организаций. Во-первых, нужно понимать конкретные границы, которые может иметь сотрудничество религиозных организаций и власти. Что никогда не наступит слияния функций двух этих социальных институтов, наверное, понятно каждому. И в этом благо для общества. У нас достаточно исторических примеров, которые иллюстрируют, что это часто заканчивалось трагически. А то, что мы ищем пути сотрудничества — это хорошо, потому что мы реально видим, что общество больно. И очевидно, что государственные структуры в своей работе просто не успевают за неблагоприятными тенденциями. Мы много занимаемся вопросами молодежи, и видим, как культура, которая зашла в Украину, формирует у молодежи спрос на наркотики, секс, на некорректное поведение. Эта культура сильно коммерциализирована, эта коммерционализация мощно связана с властью. Практически мы имеем бездействие власти по созданию механизмов противодействия. Поэтому сегодня правильно будет говорить, что религиозные организации являются наиболее активными структурами в обществе, которые обращают внимание на духовность и занимаются этими вопросами.

Здесь прозвучало правильное мнение, что власть должна больше информировать религиозные организации о социальных вопросах. Но с другой стороны мы должны понимать, что религиозная организация всегда занимается развитием своей идеи. И в процессе реализации своей миссии она делает добрые дела. Это нормально. Поэтому здесь окончательного слияния функций не будет. В связи с этим я призываю к пониманию границ, точек соприкосновения этих двух институтов. Это сделает украинское общество лучше, чище, здоровее.

Доброер А. В.: Спасибо, Юрий Игоревич. В Ваших словах прозвучал важный месседж: найти точки соприкосновения, где все сохраняют собственную идентичность. И вместе с тем могут вместе, соборно созидать единое тело государственности и развивать общество.

Савельев В. Л., председатель Одесского областного отделения Украинской Ассоциации религиозной свободы: Я хочу коснуться нескольких аспектов, о которых большинство представителей религиозных организаций знает, говорит в своей среде, но чаще всего эти вопросы не выходят за рамки кулуарных бесед. Тем не менее, они очень важны для решения многих вопросов жизнедеятельности религиозных организаций, в частности церквей. Церковь — это институт уникальный, который, как правило, ничего не требует от государства, и вместе с тем много делает для общества. И тем более оказывается странной позиция, когда государство не только не помогает церкви или религиозной организации, но очень часто вредит и препятствует. Я думаю, что цель нашего сегодняшнего круглого стола не столько информировать о том, что делается, сколько в решении вопроса: как можно строить взаимодействие с властями, чтобы повысить эффек-

тивность такой деятельности. Я выслушал выступления участников круглого стола, многих из которых я лично знаю, вопросы, которые они здесь освещают, мне тоже знакомы в силу того, что наша организация носит название Ассоциации религиозной свободы. Мы отслеживаем не факты позитивной деятельности — в том числе и социальной — религиозных организаций, но факты нарушения религиозной свободы в различных областях деятельности церквей. У нас сегодня выступал Сергей Леонидович. Рассказывал об уникальном опыте служения церкви в рамках Межнационального морского общества Одесской области. Он поскромничал и не сказал, что в течение года несколько капелланов общества только в самой Одессе посещают тысячи судов. Помножьте это на число экипажей этих судов, и вы поймете, насколько социально важную работу выполняет это капелланское служение. Оно работает с уникальной категорией людей, которые находятся месяцами вдали от семьи, от дома и даже просто от земли.

Сергей Леонидович сказал и о том, что церковь помогала людям с ограниченными физическими возможностями, помогали колясками, каждая из которых стоит от 500 до 700 долларов США в зависимости от модификации. Но он не сказал, с какими трудностями приходилось растаможивать эти коляски. Иногда казалось, что они уйдут обратно за океан. И он не рассказывал, с какими трудностями встречаются капелланы, когда им нужно получить пропуск на вход в порт. Это не просто издержки какой-то чиновничьей деятельности. Это аспект, о котором я хочу сказать. Потому что он сильно вредит самим организациям, и самим служителям. Мы живем сегодня в якобы демократическом обществе, но такие факты говорят о том, что оно далеко не демократическое.

Несколько примеров. Гуманитарный груз, поступивший в одну из протестантских церквей города Одессы, на протяжении нескольких лет не мог быть растаможен только потому, что чиновник допустил ошибку. Чиновник был очень высокого ранга, это заместитель председателя Гостаможенной службы Украины. И вся чиновничья рать бросилась на защиту этого чиновника. Груз стоимостью 80 000 долларов представлял собой продукты питания от завода изготовителя, прямо с завода. Он просто сгнил. Кто занимается кормлением, тот может посчитать, сколько людей можно было накормить. Я знаю сотни подобных примеров.

Каковы причины этого явления? К сожалению, у наших чиновников проглядывается феномен, который является диким для стран действительно демократических. У нас сегодня чиновники, будучи в лучшем случае номинальными верующими, позиционируют себя как представители определенной церкви. Когда проводилась первая акция по раздаче колясок и церковь обратилась в соответствующую государственную структуру с просьбой совместно провести эту акцию, чиновники сначала ухватились за эту идею, но, переговорив с начальством, ответили: “Не та церковь”. Протестанская церковь для этой роли явно не подходила.

Пропуска в порт не выдаются, поскольку руководители портов позиционируют себя как представители УПЦ, они награждены медалями этой церкви. И они считают, что никто, кроме этой церкви, нести подобное

служение не может. То же самое происходит и в тюрьмах, и в лечебных учреждениях. Об этом необходимо говорить и этот аспект нужно урегулировать, быть может даже на законодательном уровне.

Доброер А. В.: Валерий Яковлевич, ждать изменений на законодательном уровне — долго. Возможно ли что-то сделать на местном уровне? Вопрос, в общем-то, ко всем присутствующим.

Мартыянов П. К.: У меня тоже вопрос: при Областном управлении образования была создана комиссия по внедрению в школах христианской этики. Какова ее судьба, никто не знает?

Лобазов П. К.: Погибла.

Мартыянов П. К.: Ясно. При Институте усовершенствования учителей при содействии Педагогического университета и лично Петра Кузьмича Лобазова читались лекции по религиеведению для учителей Одессы и Одесской области. Какова судьба этого проекта?

Лобазов П. К.: Никому из учителей это не надо было.

Мартыянов П. К.: Спасибо. И последнее. Я хочу сказать, что в Одессе уже несколько лет действует инициатива — Координационно-консультативный совет религиозно-светского согласия при Одесском городском голове. Модель была снята с Фонда церковно-светского согласия, который возглавляет П. К. Лобазов. Дальнейша судьба этого совета более-менее ясна, функционирует рабочая группа. Но я хочу обратить внимание специалистов и представителей религиозных организаций, как далеко продвинулся в этом отношении Киев. Помимо того, что они сдублировали одесский вариант (как и по всей Украине), они еще и приняли городскую программу развития государственно-церковных отношений, которую подписали всеми религиозными организациями, мером и всеми службами мэрии. Это совершенно новый документ. Он регулирует ряд вопросов. Первое — при праздновании общегосударственных праздников приглашать все религиозные организации, чтобы людизнакомились. У нас в последнее время приглашают только две церкви — когда такое было в Одессе? На государственные праздники, на городские приходили все религиозные организации. Эта практика прекращена. Кем?

Второй момент — при киевской мэрии создана специальная комиссия, которая будет содействовать в вопросах получения земли, в вопросах архитектуры, строительства.

Третье — совместная программа Киевской городской администрации и благотворительных религиозных организаций для оказания помощи малообеспеченным слоям населения.

Четвертое — научно-просветительская работа и информационное обеспечение. Киевское телевидение выделило время для религиозных организаций. Всю эту информацию найдете на портале Украинского центра религиозной информации и свободы. Спасибо.

Доброер А. В.: Спасибо. Теперь слово предоставляется старшему пастору христиан веры евангельской Сердиченко Денису Петровичу. Расскажите о ваших практических делах. Напомню, что выходя отсюда, мы, если и не решили наболевшие вопросы, то хотя бы наметили практические шаги к их выполнению, проговорили механизмы сотрудничества.

Сердиченко Д. П.: Я не только являюсь старшим пастором нашей церкви, но и представителем Фонда “Добрый самарянин”. Я не буду здесь делать подробный отчет, скажу только, что в решении всех социальных проблем города мы участвуем. Мне кажется, что мы должны определить границу нашей социальной деятельности. Иногда люди путают социальную деятельность с политикой, или социальную деятельность с каким-то бизнес-проектом. Мы должны понимать, что церковь отделена от государства — это первый момент. И она не может представлять собой какую-то политическую партию, или своими социальными проектами поддерживать ту или иную партию. К сожалению, в Украине мы видим иную тенденцию — ту, что религиозные организации чаще всего выступают организаторами каких-то митингов, акций и т. д. Если мы хотим выходить на город с какими-то проектами, мы должны сначала между собой определить, чего мы хотим. Это очень важно. Хочу обратить внимание присутствующих на тот факт, что церковь всегда была социально ориентирована на решение общественных вопросов, и особенно в вопросе благотворительности. И церковь — это не инородное тело, которые вырвано из общества и живет вне его. Нам не чужды вопросы этого общества. В церкви сильна мотивация на благотворительность: делать что-то во имя Бога. Это не зависит от каких-то обстоятельств и условий, что создаются государством. Будет государство создавать условия или нет, церковь будет делать социальные программы. Мы часто пытаемся найти условия. Но что государство может сделать или дать? Государство может предоставить нормальные конкурентные условия между благотворительными организациями, не поддерживая ту или иную благотворительную организацию. И мировая практика цивилизованных государств показывает, что условия для новой организации, которая еще ничего не успела сделать, и организация, которая доказала, что умеет заниматься благотворительностью, как та, которую представляю я, имеют равные шансы. Мы доказали, что занимаемся благотворительностью, а не бизнесом или политикой.

Тут говорили о сотрудничестве между государством и религиозными организациями. Хочу высказать свою мысль. На базе нашей миссии у нас есть хороший опыт сотрудничества между разными религиозными течениями. Здесь есть представители тех организаций, с которыми мы работаем. Главное кредо, которого мы должны придерживаться — это делать благотворительность. Мы одеситы, и должны работать для города. Это — первое. Второе: не решать доктринальные различия (я сейчас говорю о христианстве), но делать хорошие проекты, где может быть нормальное сотрудничество. У нас есть проекты, о которых вы слышали. Это рождественская ярмарка, тюремное служение, которые мы осуществляем совместно с разными конфессиями.

На какие вопросы хочу еще обратить внимание: религиозные организации хотят быть информированными о проблемах общества, для того, чтобы они могли понимать, где сегодня они особенно нужны. Спасибо за внимание.

Доброер А. В.: Спасибо! Каждый из пришедших представляет свои общины. Эти общины составляют жители нашего города. Нам очень важно пом-

нить, что мы живем в поликультурном и поликонфессиональном обществе. И можем вести себя просто, как люди, момент встречи очень важен — это одна из целей нашего круглого стола. Я прошу высказываться.

Чичельницкий А., “Хабад Шомрай Шабос”, помощник раввина по социальным вопросам: Спасибо! Мы работаем с 1991 года. Одним из наших самых важных проектов являются образовательные проекты. У нас есть детский сад, школа, есть религиозное учебное заведение — ишива, два года у нас работает факультет, созданный совместно с одесским университетом. У нас есть программы для лиц разного поколения, куда они могут прийти, самообразовываться, изучать разные религиозные вопросы. Есть гуманистические программы, программы помощи населению и т. д. Я являюсь, кроме того, членом рабочей группы городского совета. Из того, что я вижу и слышу, всякий раз во мне борются чувства: говорить или не говорить, но потом я все-таки говорю. Мое личное мнение: церковь должна быть как можно дальше от государства. И чем дальше она будет, тем лучше будет и для людей, и для церкви, и для государства. У меня есть шесть внуков. Они ходят в нашу школу, которую мы создали при общине, но которая работает по программе Министерства образования Украины. Я открываю их учебники по истории, и у меня такое ощущение, что мои дети учатся в христианской школе. Я понимаю, что мы в меньшинстве, нас очень мало, но мы жители этой страны. Я здесь родился, здесь жили мои предки. Если разрешили открыть такую школу, то должны были разрешить создать программу под такую школу. Или если мы говорим, что церковь отделена от государства, то тогда зачем это в учебниках. Кто писал вообще эту историю Украины? Я учился в советской школе. И насколько я помню, нас не заставляли выучивать наизусть всех богов Древней Греции. А сегодня об этом идет речь в учебнике по русской литературе.

Теперь несколько слов о Координационно-консультативном совете религиозно-светского согласия при Одесском городском голове. Одно из самых важных положений, которые мы приняли на этом Совете — это толерантность. Мы должны быть толерантны друг к другу. На наших проповедях и на наших беседах с прихожанами мы должны объяснять, как нужно и как можно мирно сосуществовать с другими конфессиями и другими религиями.

Существует рассказ, что один из римских полководцев Тиберий спросил у еврейского мудреца рабби Акиба, что если Всеявышний так любит бедных, то почему Он Сам их не кормит. Рабби Акиба ответил ему: Всеявышний хочет, чтобы мы занимались благотворительностью. Поэтому он дал нам возможность исполнить такую заповедь и помогать бедным людям.

И последнее: я думаю, что все религиозные организации должны надеяться сами на себя. Они должны работать со своими прихожанами, работать с богатыми людьми, объяснять им, как важно оказывать благотворительность и ни в коем случае не надеяться на государство, потому что у государства совершенно иные функции. Вот все, что я хотел сказать.

Доброер А. В.: Спасибо! Все в Одессе знают, как много вы делаете для этого города и для еврейской общины. Ваши наработки в практическом социальном служении могут быть полезны и для христиан.

Курилець Т. Комісія содействия християнському єдинству УГКЦ: Представляти свою Церкву в соціальному плані я не буду. Це Церква, яка має свої давні традиції. Скажу коротко, чим ми займаємось. Це є духовне формування людей через звернення глави Церкви, Соборів, епархів з багатьох соціальних питань. Під патронатом нашої Церкви існує дуже багато молодіжних організацій, харитативних організацій. Церква бере участь у капеланстві, тюремному служженні і в освітніх проектах.

В даному випадку я хотів би зупинитися на освітньому проекті, оскільки він найбільше зачипає відносини з державою. Це є впровадження християнської етики, як згадали, яке на Західній Україні нормальню розвивається, ми б хотіли поширити наш досвід на всю Україну, але поки що це не дуже вдається. Друге, це є відносини з державою в плані визнання богословської освіти. Я думаю, що багато хто з присутніх тут стикається з цією проблемою і хоче, щоб його богословська освіта була визнана державою як вища освіта. Це дуже важко зробити з приводу ще діючої радянської інерції, яка не дозволяє впровадити богослов'я в перелік спеціальностей.

Ще одна ініціатива, на яку б я хотів звернути увагу, це традиція проведення соціальних тижнів, яка розпочалася на початку двадцятих років минулого сторіччя у Франції. Цього року у Франції буде проводитись вже 83-й соціальний тиждень, який має три основні елементи. Перший — це науковий елемент. Тобто проводяться наукові конференції, з доповідями, з обговореннями, з круглими столами. Другий — це культурний елемент. По всьому місту відбуваються фестивалі, концерти, щоб залучити публіку. Третій елемент — це є форум соціальних організацій. Для цих організацій, що діють розрізнено, це є дуже гарна платформа, щоб зійтися, познайомитись і якось разом впливати на державу, на суспільство. На форум громадських організацій запрошуються політики та органи виконавчої влади. І там люди мають можливість напряму їм висловити свої проблеми.

В рамках цих тижнів відбуваються також зустрічі із бізнесменами. Тих бізнесменів, які є, треба виховувати до того рівня, щоб вони могли дати пожертвту.

Одна з проблем, яка тут вже заторкувалася, це не те, що від держави вимагається якась допомога. Дуже часто треба просто, щоб держава не заважала ініціативам, особливо на законодавчому рівні, де багато ініціатив зупиняється через колізії з законом, який є недосконалій, який є наслідком минулої епохи. У Львові такий соціальний тиждень було вже проведено на початку червня цього року. Це було дуже успішно. Серед гостей були, наприклад, такі особистості, як пані Катерина Ющенко, пан Мішель Кондесю — колишній голова міжнародного валютного фонду, інші поважні особистості.

Ця ініціатива показала, що у суспільстві є запит на такі заходи. Тепер на початку листопада такий соціальний тиждень буде проводитись у Київі. І як окремі заходи цієї ініціативи, будуть проводитись соціальний день у Донецьку, і соціальний день в Одесі. (Ми є ініціаторами, але це не означає, що ми хочемо бути єдиними організаторами. Кожен має можливість співтворити цю акцію). Основною метою цього соціального тижня буде

солідарність: солідарність соціальних організацій між собою, солідарність між християнськими організаціями в тих самих соціальних проектах, і солідарність між різними релігіями в організації цих соціальних ініціатив. Як він пройде, як відбудеться — це залежить також від нас — представників різних релігійних організацій. У Франції є така традиція, що кожного року цей соціальний тиждень проводиться у іншому місті: один рік у Парижі, інший у Ліоні і так далі. Якщо би цей соціальний день гарно вдався в Одесі, то наступного року тут можна було би провести не соціальний день, а повноцінний соціальний тиждень. Це була конкретна пропозиція, яку я б хотів висловити.

Доброер А. В.: Готова ли муниципальная власть поддержать такую инициативу в Одессе?

Демедюк Ю. Г.: Мы обсудить этот вопрос на ближайшем заседании рабочей группы.

О. Андрей Бачинский, салезианец, Римско-католическая Церковь: Я хотел бы всем нам задать один вопрос. Не хорошо ли бы было всем церквам сделать больший акцент на религиозном воспитании своих прихожан, нежели на благотворительности? Чтобы в конце концов результатом этого религиозного воспитания прихожан было то, что они потом будут делать благотворительность по отношению к каждому человеку, руководствуясь и толерантностью, и желанием помогать не только своему. Чтобы это был более широкий аспект. Церковь должна воспитывать человека, который будет голосовать по своей совести, делать благотворительность по своей совести, уважать человека по своей совести, работать честно. Чтобы мы не переносили акцент на благотворительность, а делали его на религиозное воспитание.

Доброер А. В.: Спасибо, отец Андрей. Воспитание — важный аспект деятельности. Я был участником многих межконфессиональных собраний. Меня всегда смущало, что присутствуют первые лица, но нет, например, с ними их паства, нет молодежи. Слово предоставляется Виктору Евгеньевичу Савину, НУ “Львовская политехника”.

Савин В. Е.: Отче Олександре, я з зацікавленням вислухав ваш експеримент з благодійністю. Проблема, здається в тому, що ви зверталися неперсоніфіковано. Чи пробували звернутися персоніфіковано: навіть до своїх колег, які мають великі приходи і могли б навіть звернутися до своїх прихожан?

О. Александр Филиппов: Зачастую те приходы, что здесь существуют, находятся в еще большей нужде, чем мое служение.

В Одессе, по-моему мнению, процветает очень жесткая религиозная нетерпимость. Я очень много общуюсь с верующими разных конфессий. Практически в каждой общине ведется жесткая проповедь ксенофобии и нетерпимости. В чем это выражается? Мы встречаемся, говорим “Здравствуйте, брат”, а в своих общинках проводим политику нетерпимости, которая потом отражается на всех взаимоотношениях. Я прихожу потом к представителю власти, который не является членом моей общины. Он хороший человек, у него есть потенциал, но заложено в его религиозной жизни, которую дает его наставник, нечто такое, что не позволяет ему протянуть мне руку помо-

щи. Элементарная ксенофобия: всяк, кто не ходит в мою церковь — враг. Одна из причин сбоя работы Совета церковно-светского согласия состоит в том, что люди собираются, обсуждают проблемы, а потом на своих сайтах, в своих изданиях пишут порочущую информацию об организации, с представителем которой от только сегодня сидел за одним столом.

Савин В. Е.: А чи запрошували Ви до співпраці представників інших конфесій?

О. Александр Филиппов: У нас хорошие отношения с представителями римо-католической и греко-католической общин. Это общение на равных. Когда проблемы, когда трудно, можно позвонить и сказать: отче, я сейчас приеду к вам, выручите. Недавно у нас было трехлетие больничного храма. Были представители протестантских церквей — Петр Мартянов был, были представители греко-католиков (отец Василий Колодчин, который возглавляет греко-католический “Каритас”), был и о. Вячеслав Ковалевский (РКЦ), который всегда оказывает посильную помощь нашему служению. С протестантскими церквами у нас “пакт о ненападении”. Мы мыслим антитезисами: они так делают, значит мы не будем. От этого надо уходить.

Безвершенко С. Л.: У меня есть ответ на ваш второй вопрос. У нас это в прошлом, но раньше это было. Когда я ходил на пароход, и там были преимущественно католики. Вот такие были несколько случаев. Они просили католиков. Я набирал телефон, приезжал греко-католический священник отец Роман Поправка и мы вместе совершали молебен. Он служил католическую литургию, а я помогал ему с переводом на английский, а в конце я обращался к морякам как священнослужитель другой церкви.

Сочевский Ю. И.: Коллеги, я слушал то, что здесь говорилось, и обратил внимание, что разговор наш ушел в два в принципе тревожных направления. Во-первых, это извечный спор, какая модель нашего государства — светская или религиозная. Ну, однозначно, светская с мощнейшими христианскими корнями. И второй — это тонкости церковной жизни и межцерковных отношений. А я бы хотел на какое-то время вернуться к основной теме нашего круглого стола и рассказать, например, как у нас организовалась работа в школе. То есть ввести конкретику в наш разговор. Мы зашли в школу, в которой проводили профилактику негативных явлений в молодежной среде, с целью предотвратить наркоманию, алкоголизм, внебрачные половые связи. Но мы вошли через структуру городского муниципалитета. Мы — члены Церкви — прошли тренировку, получили сертификат тренера-волонтера и в этом формате работаем в школе. И скажу вам честно, что несмотря на то, что мы вошли через государственную систему, мои первые впечатления: молодежь, поверьте, далека от всех этих разговоров, которые мы обсуждаем. Одиннадцатый класс, который на выходе, поговорите с ними полчаса: они все знают о половой жизни, они не расстаются с пивом, они не расстаются с сигаретой. Некоторые из них уже употребляют трамадол и другие наркотики. И с ними нужно вести работу. Через несколько уроков они спрашивают: а вы, ребята, откуда? Они видят совершенно других людей и их отношение к церкви строится на совершенном ином фундаменте. Не вопросы какой-то далкой идеологии, а вопросы

конкремтики. Они видят конкретных людей совершенно других. И это всего лишь один из примеров формы социальной работы, которая уже внедрена в Одессе и может распространяться на другие регионы. Другая проблема, что система власти, светских людей не хватает, чтобы противодействовать тем негативным тенденциям, которые с огромной скоростью распространяются особенно в школе. Потому что это единственное место, где молодежь сконцентрирована, где можно к ней подойти и сказать всем. Потом, после порога школы, эту молодежь не словишь. На тусовку не побежишь за ней, в ночной клуб не побежишь. Потом действуют настолько мощные стимулы светской жизни, что только крах жизни молодого человека заставляет его обратить внимание на религию как средство ответа на жизненные вопросы. Мне известны другие примеры, из Луцка, например, где благотворительный фонд работает со всеми школами города. Городское управление образования даже подписало с этим фондом договор, потому что их программа профилактики негативных явлений настолько эффективная, мощная, корректиная, здравая, что ни одна светская организация, ни одно административное учреждение не дает такого эффекта. То есть, все, в конечном итоге, зависит от личной инициативы церкви. Единственно — и правильно становится этот вопрос — власть не должна препятствовать. Но, слава Богу, мы имеем религиозную свободу, хотя некоторые политические тенденции у нас видны. И вот такие вопросы должны вскрываться и освещаться на публичном уровне. Надо понимать, что чиновники прежде всего боятся публичных вопросов. Когда это освещается на публичном уровне, это имеет почти 100% эффективность, особенно такие резонансные вопросы. Спасибо!

Доброер А. В.: Юрий Игоревич, я хотел вернуться к вопросу, который звучал по-разному, но суть его сводилась к одному и тому же. Отец Андрей Бачинский говорил о необходимости воспитания прихожан. И отец Александр Филиппов, который говорил о трудностях воспитания прихожан, которых воспитывают на “анти-тезисах”. У меня поэтому такой, быть может несколько провокационный вопрос: у УГКЦ есть инициатива проведения социального дня. Готовы ли другие религиозные организации, органы государственной и муниципальной власти поддержать такую инициативу и принять в ней участие? И если да, то готовы ли ваша церковь, или ваша церковь поддержать эту инициативу и прийти со своими прихожанами в гости к другой общине? Ведь зачастую мы существуем в системе “параллельных монологов”. Мы проговариваем свои нужды, но не готовы к взаимодействию. Если так, то, быть может, ни такие круглые столы, ни встречи в горсовете не нужны вовсе. Быть может, все оставить так, как есть? Здесь много говорилось о том, что многое говорится, а мало делается. А если работать вместе, то как определить, как наработать общие механизмы взаимодействия?

Сочевский Ю. И.: Но есть краеугольные вопросы. Вопрос религиозной свободы — это тот вопрос, который должен всех объединять. Потому что если в каком-то регионе отдается предпочтение какой-то религии, или конфессии — это неправильно. И если это принимает неправовые формы — это неправильно. Такие вопросы объединяют. Просто в церковной жизни воп-

росы взаимодействия членов церкви — это тонкие вопросы. Их даже трудно поднять все сейчас. Быть может этот вопрос для священнослужителей.

Доброер А. В.: ВИЧ и СПИД — пограничные ситуации. Здесь, по моему, возможно сотрудничество. Когда-то, одна из сестер Матери Терезы из Калькутты ухаживала за больным. Он спросил, почему она это делает. “Потому что я вижу в тебе Христа”, — ответила она. “А не можете ли Вы видеть во мне меня?” — спросил он. Видеть человека, конкретного живого человека. Для меня вопросы “видения человека” — более реальные и конкретные, чем доминирование одной из религиозных организаций. Потому что вопрос доминирования побуждает нас искать “внешнего врага”, то есть побуждает объединяться против кого-то. А мне кажется, что важно объединяться не против кого-то, а ради чего-то и ради кого-то.

Мартынов П. К.: Я хочу сказать, что очень важно иметь взаимодействие, как между самими религиозными организациями, так и между чиновниками. Опыт показал, что если чиновник принадлежит к какой-то конфессии, то его приоритеты стоят на первом месте. И это тоже серьезная проблема. С другой стороны эти чиновники тоже люди и имеют полное право на свою религиозную идентификацию. Но когда это переходит границы и искусственно между церквями происходит столкновения, когда одни церкви унижаются за счет других — это неправильно. Несколько лет назад с благословения Комитета по делам религий прошел первый фестиваль христианской песни. Все деноминации были представлены, ни одна не была забыта. Рожденственные встречи: детей из детских домов посвящали. Церкви скидывались; просто вынимали деньги из собственных карманов, ехали на кондитерскую фабрику, покупали конфеты. Всем тогда хватило — тысяча подарков было закуплено.

В любом случае, каждый представляет свою церковь. Он заинтересован в ее развитии, ее служении, ищет поддержки — прямыми путями, окольными путями. Но когда это превращается в монолит, и ты стучишь в монолит, потому что политическая элита тут замешана... Это все знают, но делают вид, что ничего не понимают. Я считаю, что вопросы, которые подняты, они острые. Но если мы остановимся только на этом, если не продолжим таких встреч, то, я думаю, толку будет мало. Все, спасибо.

Курилец Т.: Як на мене, перші ліки від ксенофобії з'являються тоді, коли представників молоді однієї конфесії везуть до молоді іншої конфесії. Це є виховання протилежне до ксенофобії. Можна скільки завгодно говорити про “поганих” протестантів, поки їх не відвідаєш особисто і не пізнаєш. Тоді такі ксенофобські стіни починають падати. І досвід таких зустрічей вже існує. Греко-католицька Церква такий досвід має. Молодіжна організація “Віра і Світло” щороку проводить молодіжні табори, з’їзди. На них молоді люди, представники різних конфесій — і протестанти, і православні, і католики, — вони живуть місяць десь за містом, у палатах і разом беруть участь в якомусь будівельному проекті: відбудовують якусь Церкву, якись монастир. І це дає позитивний досвід спілкування молоді.

О. Владимир Ждан, глава епархиального управления Одеско-Крымского экзархата УГКЦ: Я доповню до слів Тараса предметно по Одесі. Щосуботи

в вечерній час — з 18:00 до 21:00 — у нас у церкві св. Андрія відбуваються зустрічі, на які приходять молоді особи, які незалежно від свого світоглядного вибору, свого релігійного визнання є і православні, і протестанти, і представники нашої Церкви, і кришнаїти. І під час цих зустрічей ми не сперичаємось, хто є кращий від іншого, хто більше робить справ мілосердя. На цих зустрічах ми ділимося власним духовним досвідом, досвідом свого життя. І це помагає краще зрозуміти, хто є хто. І тоді рука допомоги швидше простягається, ніж тоді, коли перечитана та чи інша книжка, та чи інша вислухана проповідь. Бо тут у щирості, відкритості, розумінні один одного ламаються усі стіни, які існують між людьми. Тут стає зрозумілим, що всі ми — люди, які обрали той чи інший напрямок свого життя. Але я думаю, що такі зустрічі потрібно провадити. Бо коли ми навіть дізнаємося про працю один одного, це є дуже важливо і дуже потрібно. Церква греко-католицька в Одесі є дуже скромною. Натомість на Галичині її діяльність є більш розвинутішою. Через що? Через те, що вона має свій потенціал на Галичині. Є лікарня ім. Андрія Шептицького, до якою звертаються люди, хворі на різні недуги. Є відкриті дитячі будинки, які провадять різні монаші згромадження. Є від організації “Карітас” ініціативи для людей неповносправних, і для людей похилого віку, і для дітей вулиці. Є школльні проекти. Існують грандіозні католицькі школи: і в Тернополі, і в Івано-Франківську, і у Львові. Тобто є багато про що говорити, є багатий досвід нашої церкви. Але, на жаль, він є, як кажуть, “там”. Тут ми тільки починаємо. І я думаю, що властиво в такому гроні, в товаристві, де ми можемо ділитися — це дуже важливо. І у вас, приятелі, буде добра справа розвиватися, а попри ваші справи і ми підтягнемось. І рука допомоги завжди буде протягнута. Ми і далі повинні розвивати нашу благодійну діяльність.

Доброер А. В.: Отец Владимир показал нам наглядный пример того, что “большинство” и “меньшинство” — очень относительные понятия.

Савельев В. Я.: Мы сместили акценты — и это очень важно. Потому что на самом деле речь идет не о доминировании какой-то одной церкви, сколько о тенденции государственной власти и органов местного самоуправления в способствовании поддержки вот такой тенденции. В этом зло. Не в том, что какая-то церковь хочет быть главной. В этом ее право. Мы можем найти рычаги воздействия на такую церковь. Например, религиозное сообщество города путем работы в таком совете, как у нас. И у нас есть плодотворный опыт в этой области. Но когда у нас появляются адепты конкретной церкви в органах государственной власти, и когда они тайными рычагами помогают данной церкви утвердиться — это губительно. Когда-то у нас была одна партия, одна идеология. Сегодня кому-то хочется чтобы на местах — да и во всем государстве — была одна церковь. Идеология, слава Богу, по Конституции не может быть сегодня обязательной. Существует более ста партий, множество идеологий. Каждый волен выбирать на свой вкус. То же самое и в вопросах веры. По Конституции у нас свобода совести. Но, посмотрите, сейчас появились газеты, которые финансируются из местного бюджета, из государственного бюджета (я не говорю сейчас о коммерческих изданиях), которые, когда читаешь, создается впечатле-

ние, что это конфессиональная газета. Она освещает вопросы только одной конфессии. И когда приходилось говорить с редакторами, они говорили: “Никогда в моей газете о такой-то и о такой-то церкви не будет написано ни одного слова”. Вот о чем мы должны говорить. Об этом. Потому что государственная политика — это то, что формируется за деньги налогоплательщиков. Мы можем за это спросить. Если какая-то церковь утверждает, что она самая истинная или что это ее каноническая территория — пусть себе говорят. Большого вреда это не приносит. Вред приносит позиция чиновников, которые поддерживают такую тенденцию.

Доброер Н. В., ассистент кафедры культурологии и искусствоведения Одесского политехнического университета, преподаватель религиеведения: Эта конференция для меня чрезвычайно интересна. У меня большой опыт работы в школе. Любая религия строится на любви и милосердии. И это тот первый шаг, где мы все можем объединиться: учить молодежь любить. Это самое главное. А какую конфессию потом выберет молодой человек — это потом не имеет значения. Потому что, если человек научится любить ближнего, то он уже не навредит обществу, не навредит государству, у него уже будет четкая моральная установка. Что могут сделать разные церкви? Проводить совместно различные акции. Именно совместно: организация концерта, посещение детского дома. И это их будет объединять. Если мы будем только говорить о толерантности, то дело дальше не пойдет. А если мы начнем приучать к этому молодежь, это важно. Проработав много лет в школе, я отчетливо почувствовала, что детям не хватает любви. Церковь — это то место, где можно научиться деятельной любви. А потом это проецируется на любовь в семьях, на умение понимать друг друга.

Доброер А. В.: Спасибо, Наталья Викторовна.

О. Александр Филиппов: Сейчас очень большая проблема попасть священнику к детям. Я в прошлом году обращался на кафедру философии ОНУ. У меня есть программа, освещающая проблемы духовно-нравственного поведения, ведущего к эпидемии СПИДа. Это то, что можно уже давать старшекласснику, то, что нужно сейчас студенту. Мне сказали: Вы — священник, поэтому мы не можем Васпустить. Церковь у нас отделена от государства. Получается, что мой почти семилетний опыт работы с ВИЧ-инфицированными — он невостребован. По одной простой причине: я — священник. И это уже препятствие. Предоставьте мне возможность: в качестве беседы, в качестве факультатива. Потому что перед молодыми людьми сегодня стоит проблема не жить, а уже выживать в этом обществе. Реальные цифры по СПИДу гораздо более ужасающие, чем официальная статистика. Но их никто никогда не опубликует. И детишек просто нужно спасать. У меня достаточно большой опыт и знания, чтобы я мог поделиться с детьми. Я готов приходить бесплатно, в свое свободное время, говорить с ними об этом. Но, к сожалению, позиция властей такова, что эти дети недоступны.

Мартянов П. К.: У нас был опыт совместной работы протестантских и православных священников, когда на 1 сентября мы приходили вместе, священник благославлял, протестанты раздавали Библию. Этот опыт надо учитывать. Потому что если ты приходишь один как представитель какой-

то конкретной Церкви, на тебя сразу “косятся”. А если несколько церквей придет — так работать значительно легче.

Безвершенко С. Л: Нужно, чтобы муниципалитет со своей стороны не наказывал директоров тех школ, которые будут принимать нас. На сегодняшний день, если я говорю с директором школы, даже там, где учатся мои дети, он говорит: я все понимаю, я тебя уважаю. Никаких вопросов нет, кроме одного: я не буду здесь работать после того, как только соберу в актовом зале два класса. Иди только в свой класс.

Головатюк А. И: Мне кажется, что нам необходимо объяснять сотрудничество с педагогами на научной основе. Я представляю свое послание как научное. Я говорю с ними не как священник, а как ученый. Это не всегда срабатывает, но хотел бы на это обратить внимание: мы должны научиться передавать послание научно.

Доброер А. В.: Спасибо, быть может не только научно, но в принципе трансформировать на понятный язык (не герметичный). Кто еще хочет высказаться?

Іванкова-Стецюк О. Б.: Дозвольте мені репліку. Мені здається що до кінця нашого круглого столу змінився його пафос. Ви починали з того, що держава не розуміє, не дає.... А під кінець стало зрозуміло, що якщо ми собі самі не поможемо, то ніхто нам не поможет. І почали думати про це, як оце зробити. І в принципі правильно: держава, як вже говорилося, має не забороняти. І може швидше йдеться не про співпрацю, а про координацію. А це різні способи.

Доброер А. В.: Спасибо, Оксана Борисовна, за эту оптимистическую нотку. Давайте подведем итоги. Я попробую обобщить итоги нашей встречи в тезисах. Прошу вносить поправки, замечания. Итак:

- такие встречи следует продолжать и полезно их сделать регулярными, как некую площадку диалога;
- активизировать встречи молодежи разных конфессий с целью преодоления ксенофобии, воспитания в духе открытости и взаимного уважения;
- продолжать искать совместные пути реализации служения милосердия;
- на ближайшей встрече рабочей группы Совета церковно-светского согласия при Одесском городском голове обсудить возможность поддержать инициативу УГКЦ по проведению в Одессе социального дня.

Спасибо всем участникам. Заключительное слово предоставляется Александру Анатольевичу Панкову.

Панков А. Л.: Я полагаю, что наш “круглый стол” прошел весьма плодотворно и вполне может дать мощный импульс для реализации всех тех научно-теоретических и практических проектов, которые были обозначены только что ведущим “круглого стола” Александром Викторовичем Доброером, а также, для того, чтобы вывести диалог, обозначенный на данном “круглом столе”, на межрегиональный уровень. Еще раз благодарю всех участников “круглого стола” и Вторых “Одесских социологических чтений”.

Материалы “круглого стола” подготовлены А. Доброером и А. Панковым.

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ

І СОЦІАЛЬНА

ДЕРЖАВА

Ю. А. Немченко,

канд. істор. наук, доц.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

кафедра історії та світової політики

к. 41, Французький бул. 24/26, м. Одеса-58

65058, Україна, 68-54-61

ХАРАКТЕР ПРЕДСТАВНИЦЬКОГО МАНДАТУ У ВИБОРЧІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

В теорії конституціоналізму існує два підходи щодо визначення характеру представницького мандату — імперативний та вільний мандат. Його характер залежить від того, за якою виборчою системою формуються представницькі органи. Сучасна наука конституційного права та конституційна практика більшості країн обґрунтують та закріплюють вільний депутатський мандат. Він найповніше виражає ідею народного суверенітету. Надає діяльності депутатів загальнонаціонального характеру і не дає звести її до рівня роботи уповноважених з місцевих справ.

Ключові слова: імперативний мандат, вільний мандат, народний суверенітет, пропорційна виборча система, політична партія.

У зв'язку зі внесенням 8 грудня 2004 року до ст. 81 Конституції України доповнень, що передбачають дострокове припинення повноважень у разі невходження народного депутата, обраного від політичної партії (блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (блоку політичних партій) або виходу народного депутата України зі складу такої фракції, висловлюється думка про нівелювання принципу вільного депутатського мандату і відновлення в Україні принципу імперативного мандату [1, с. 25], хоча таке трактування не узгоджується з теорією конституціоналізму.

На сьогодні в теорії конституціоналізму існує тільки два підходи до визначення характеру представницького мандату — імперативний або вільний. Відмінності між ними засвідчують різні за юридичними наслідками взаємовідносини між обраним представником, з одного боку, і виборцями — з іншого. Але протягом всієї історії існування представницького мандату його сутність змінювалась відповідно до соціально-економічних та політичних умов того чи іншого періоду розвитку конституціоналізму. Тому треба чітко визначити, які ознаки відповідають цим поняттям сьогодні і який за характером мандат мають народні депутати України.

Необхідність визначення змісту депутатського мандату пов'язана також з таким доповненням, як формування постійно діючої парламентської більшості. Практика діяльності Верховної Ради після набрання чинності цих змін показує, що народні депутати виходячи з більшості, або голосуючи проти своєї фракції не завжди тільки за своїми політичними переконан-

нями, посилаються саме на вільний депутатський мандат, який, мовляв, і дає їм право це робити.

Проблема визначення характеру представницького мандату стала предметом дослідження з моменту виникнення представницьких органів. Особливу увагу вона привернула в період становлення конституціоналізму у зв'язку з поширенням теорії народного суверенітету, яка вимагала теоретичного обґрунтування вільного характеру представницького мандату на противагу імперативному (Ш. Монтеск'є, Е. Сійес, Е. Брук, У. Блекстон). В кінці XIX–XX ст. ст. з упровадженням пропорційної виборчої системи західні конституціоналісти досліджують характер представницького мандату в пропорційній виборчій системі (Л. Дюгі, М. Прело, К. Хессе).

В радянській історіографії ця проблема грунтовно не досліджувалась оскільки вважалось і конституційно закріплювалось, що депутат повинен мати імперативний мандат. І тільки після розпаду СРСР в українській історіографії починає грунтовно досліджуватись ця проблема. Особливо важомий внесок у розробку цієї проблеми зробив В. М. Шаповал [2]. Певну увагу їй приділили і автори підручників з конституційного права в Україні і в Росії [3]. З'явились перші спеціальні дослідження [1]. Але сказане вище щодо конституційної реформи в Україні вимагає більш ретельного вивчення цієї проблеми.

Як і будь-яке явище, інститут представницького мандату має свою історію, яка дає можливість прослідкувати його еволюцію з моменту виникнення і з'ясувати, що він являє собою сьогодні. Його виникнення пов'язане з виникненням представницьких органів влади.

У період раннього середньовіччя в низці європейських монархій були створені владні інституції, до складу яких, окрім самого монарха, входили феодальні сеньйори, що представляли лише самих себе, тобто чіткого представницького характеру не мали. Саме ці інституції в багатьох випадках відіграли роль зародку становово-представницьких установ, організація і діяльність яких ґрунтувалися на визнанні поділу суспільства на стани.

Станове представництво (представництво від третього стану) було суттєво відмінним від сучасного виборного представництва. Ці відмінності стосувалися передусім природи представництва: між виборцями та обраними членами становово-представницької установи встановлювалися зв'язки, порівнювані з тими, що виникають у цивільно-правовому договорі доручення. Відомо, що слово “мандат” (лат. mandatum) у буквальному перекладі означає доручення.

У Франції в середині XVI ст. було встановлено досить чіткий порядок формування становово-представницьких установ. Мешканці кожного села обирали одного або двох делегатів і вручали їм накази, які за своєю суттю були місцевими скаргами і пропозиціями. Депутат видавав розписку про те, що за певних умов погоджується прийняти обов'язки представника і виконувати доручення, а виборці мали компенсувати його витрати на представництво. Депутат повинен був звітувати виборцям про виконання доручення. Якщо виборці вважали виконання доручення незадовільним, вони могли відкликати депутата [4, с. 366].

У феодальній Англії представництво також мало цивільно-правові риси. Від своїх виборців депутати одержували інструкції, які були обов'язковими для виконання. Роль таких інструкцій найчастіше виконувала відповідна петиція. Були запроваджені в практику звертання депутатів до своїх виборців за додатковими інструкціями. Траплялися випадки, коли виборці відмовлялися сплачувати своїм парламентським представникам винагороду, посилаючись на те, що депутати несумлінно виконували доручення [5, с. 16].

Аналогічні або подібні правила щодо взаємозв'язків між виборцями і обраними членами становово-представницьких установ були запроваджені у багатьох країнах феодальної Європи.

Отже, за своїм характером мандат виборного депутата становово-представницьких установ був імперативним мандатом. Імперативний характер цього мандату означав, що, по-перше, депутат репрезентує тільки своїх виборців і має суверено виконувати їхні доручення, і, по-друге, виборці мають право достроково його відкликати, якщо вважають, що він їхні доручення не виконує.

В передреволюційні та перші революційні роки у Франції було висунуто і обґрунтовано ідеї народного суверенітету, які певною мірою стосувались і ідей народного представництва. Засновник теорії народного суверенітету Жан-Жак Руссо вважав, що суверенітет є неподільним, невідчужуваним і належить народу в цілому. Спільна воля народу не може представлятись, передавати можна тільки владу, а не спільну волю (суверенітет). Звідси він робить висновок: “Отже, депутати народу не є і не можуть бути його представниками, вони лише його уповноважені” [6, с. 222]. Народ делегує депутатам владу, але при цьому вони, приймаючи закони, діють відповідно до волі всього народу. Кожен громадянин має частку в тому мандаті, який виборці надають своєму депутату. Звідси випливає імперативний характер депутатського мандату з його найважливішими ознаками: пов'язаність депутата волею своїх виборців (накази виборців) і відклікання депутата виборцями.

Такі погляди Ж.-Ж. Руссо мали в цілому прогресивний характер. Однак можливість їх практичної реалізації була дуже проблематичною, оскільки звернення депутата до своїх виборців із кожного питання, яке обговорюється парламентом, внаслідок лише суто технічних проблем, не кажучи про те, що прийняття рішень у парламенті стало б неможливим: парламентарі не мали б права прийти до компромісу. Але навіть якщо розуміти імперативний мандат менш жорстко, а саме як обов'язок парламентаря дотримуватись волі своїх виборців, коли вона прямо виражена, при свободі дій в інших випадках, то і при такому розумінні конструкція викликає принципові сумніви: якщо депутат вважає виражену волю своїх виборців, як таку, що суперечить національним інтересам, він зобов'язаний виконувати її або подавати у відставку, або бути відкліканим.

Навіть у Конституції СРСР 1977 року, незважаючи на закріплення в частині другій ст. 107 можливості відклікання виборцями депутата, який не виправдав їхньої довіри, в частині третьій ст. 103 на перше місце

були поставлені загальнодержавні інтереси (ними він повинен був “керуватись”, а потреби населення свого округу тільки “враховувати”. Тоталітарний режим, не зважаючи ні на які теорії, не міг поставити приватні інтереси вище спільніх, під якими мались на увазі інтереси правлячої олігархії.

Тому імперативний мандат у нових соціально-політичних умовах не відповідав системному баченню суспільства, оскільки виходив зі сприйняття суспільства лише як простої суми його складових частин, а не як цілого з його особливими якостями та інтересами [7, с. 461].

Опонентом Ж.-Ж. Руссо був Ш. Монтеск'є, який у своїх поглядах на представництво та його природу виходив зі вчення про розподіл влад. Він заявляв, що законодавча влада в умовах свободи повинна належати всьому народові. Але, зважаючи на те, що народ не може сам безпосередньо здійснювати державне управління, його слід здійснювати через представників. Ці думки він доповнював тим, що виступав проти вручення депутатам обов'язкових для них інструкцій виборців. Тим самим він практично заперечував імперативний мандат і робив крок до визнання вільного мандату.

Доводи Ш. Монтеск'є були підтримані і розвинені іншими авторами, а деякі з них пішли ще далі, доводячи, що виборці взагалі не мають права зв'язувати свободу своїх представників. В 1789–1791 рр., у Франції склалась теорія, відповідно до якої повністю відхилялась доктрина імперативного мандату і затверджувалась теорія видатного діяча французької революції абата Еммануїла Сійєса. Е. Сійєс стверджував: “Депутат є депутатом всієї нації; всі громадяни — його довірителі;... Таким чином нема і не може бути для депутата наказового /імперативного. — Ю. Н. / мандату або навіть позитивного побажання, крім національного” [8, с. 416–417].

Коментуючи цю точку зору Е. Сійєса, Л. Дюгі назначає, що якби депутат був уповноважений свого округу і пов'язаний отриманими від нього інструкціями, то один округ нав'язав би свою волю всьому колективному цілому, волю котрого повинен виражати депутат. “Отже, будь-яка інструкція, що видається округом депутату, є нікчемною і не має ніякого значення; і депутат ніскільки не пов'язаний обіцянкою про відставку, яку він дав би заздалегідь своїм виборцям. У цьому полягає заборона наказового /імперативного. — Ю. Н. / мандату” [8, с. 418].

Таким чином, Конституцією 1791 р. було підтверджено, що депутатів не слід розглядати як представників відповідних округів. Вони визначались як представники всього народу, котрим не можна давати ніяких доручень [8, с. 418]. Ці положення були закріплені і в Конституції Франції 1848 р. а також у конституціях інших держав кінця XIX ст. Тим самим було конституційно визнано вільний мандат парламентарів.

Майже через півстоліття після Л. Дюгі французький конституціоналіст Марсель Прело писав: “Волевиявлення виборця обмежується вибором тої чи іншої особи і не має ніякого впливу на положення обраного. Воно визначається тільки конституцією і законами... Обрана особа, яка безпосередньо і вільно творить волю нації, має повну незалежність” [9, с. 436].

М. Прело дав основні ознаки вільного депутатського мандату:

1) мандат є загальним (тобто хоча депутати і можуть обиратися по виборчих округах, вони представляють усю націю);

2) мандат — не імперативний, а факультативний (його здійснення вільне від примусу, депутат не зобов'язаний робити щось конкретне, зокрема брати участь у парламентських засіданнях, не зобов'язаний враховувати думку своїх виборців);

3) мандат не підлягає відкликанню;

4) мандат за його здійснення не потребує схвалення дій мандатарія (презумпція відповідності волі депутатів волі народу не підлягає запереченню) [9, с. 437–439].

До цього ми розглядали характер депутатського мандату в умовах мажоритарної виборчої системи, яка була історично першою, але в умовах, коли вибори стали опосередковуватись політичними партіями, вона стає неефективною, тобто більшість мандатів може отримати партія, яку підтримує меншість виборців.

Розвиток парламентаризму призводить до створення у парламентах політичних об'єднань. Ще у XVIII ст. вони існували у Великобританії, а в середині XIX ст. почали існувати у деяких інших, найбільш розвинутих на той час країнах. Ці об'єднання були своєрідними політичними клубами, які діяли насамперед у парламенті. Вони не мали чіткої організації і не знали членства, але саме у зв'язку з їх діяльністю почали використовувати термін “політичні партії”.

Демократизація виборчого права спричинила збільшення виборчого корпусу і зумовила зміни в організації відповідних об'єднань, коригування форм і методів їх діяльності. На їх основі були створені реальні політичні партії. Водночас збільшення кількості виборців сприяло виникненню політичних партій і на позапарламентській основі. Їх завданням була перемога на парламентських і місцевих виборах, що перетворювало їх на засіб боротьби за владу.

Політичні партії стали засобом, за допомогою якого опосередковуються політичні наміри соціальних верств і груп. Вони були своєрідним каналом зв'язку між відповідними інтересами та їх практичною реалізацією через органи державної влади, в тому числі і парламент. Уже на початку ХХ ст. в багатьох європейських країнах політичні партії набули значущості і важливого елемента політичної системи суспільства. А визнанням цієї значущості було надання їм конституційного статусу. На законодавчому рівні політичні партії нерідко визнавались учасниками виборчого процесу, що відобразило запровадження в низці країн пропорційної виборчої системи.

Ідея пропорційної виборчої системи була обґрунтована Луї Сен-Жюстом іще в 1793 р., але почала застосовуватись лише наприкінці XIX століття саме у зв'язку із розвитком політичних партій, а також недоліками мажоритарної виборчої системи. Характеризуючи пропорційну систему як єдину, що може усунути недоліки мажоритарної системи, Л. Дюгі писав: “...повинно, щоб парламент складався з тих же елементів, що і нація, і щоб партії, існуючі в нації, знаходились в парламенті... Таким чином, не тільки пропорційне представництво не входить у протиріччя з принципом

національного суверенітету і представницьким мандатом, але воно є єдиною виборчою системою, яка йому повністю відповідає” [8, с. 517].

Теоретичне обґрунтування та конституційне закріплення пропорційної виборчої системи докорінно змінює і характер депутатського мандату. Він не втрачає своєї представницької сутності, але тепер представником в парламенті стає не окремий депутат, а політична партія в особі її фракції. Політичні партії виступають своєрідною “перехідною ланкою” від потреб інтересів суспільства, які набувають значення політичних пріоритетів, до власне організації і здійснення державної влади. Саме вони покликані формувати політичні інтереси, впливати на розробку та здійснення державної політики.

Роль політичних партій у структурі сучасного суспільства полягає в тому, що вони являють собою первинні політичні інститути, є своєрідними посередниками між народом, котрий реалізує за їх допомогою повноваження єдиного джерела влади, і державою як спеціально створеним та відносно відокремленим інститутом публічної влади та управління в загальнонаціональному масштабі [10, с. 85].

В попередньому аналізі еволюції характеру депутатського мандату зазначалось, що з розвитком парламентаризму він все більше набуває ознак вільного. Чи стає він імперативним з упровадженням пропорційної виборчої системи, як вважають деякі автори [1, с. 24]. Все вищесказане говорить про те, що партія, як до цього і депутат, отримує мандат, який за своїми ознаками є вільним.

По-перше, цей мандат є загальним, оскільки партія представляє не тільки і не стільки своїх виборців, а все суспільство. Оскільки основною передумовою існування та діяльності політичних партій є політичний плюралізм, як стрижневий принцип конституціоналізму, це примушує кожну партію аналізувати різні соціальні інтереси, формулювати та відстоювати ці інтереси. Політична платформа тієї чи іншої партії не є тільки її власною платформою. Вона є однією з імовірних національних платформ, яку ця партія та її електорат вважають найбільш доцільною за певних соціально-політичних умов. Отримуючи представницький мандат, вона реалізує цю платформу в інтересах усього суспільства, а не тільки в інтересах своїх виборців.

По-друге, мандат не вимагає від партії, так само і від окремого депутата від партії, робити щось конкретне, не зобов’язує враховувати думку своїх виборців. Дійсно, виборець, голосуючи за ту чи іншу партію, обирає політичну платформу або напрямок діяльності цієї партії в парламенті. Парламент же, виходячи з принципів конституціоналізму, являє собою арену, на якій рівноправно стикаються всі існуючі в суспільстві інтереси, що репрезентуються політичними партіями або блоками партій. Кінцевою ж метою такого зіткнення є знаходження компромісу між цими інтересами і вироблення єдиної національної волі. Кінець кінцем національна воля не є сумою окремих політичних платформ або однією політичною платформою. Вона є результатом консенсусу між усіма політичними партіями, якого неможливо досягнути, суворо додержуючись тільки своєї програми, за яку голосували виборці.

Досягнення консенсусу не означає відмови від своєї політичної платформи. Навпаки, кожна партія намагається довести доцільність саме своєї програми для загальнонаціонального розвитку єдиним демократичним шляхом — через голосування. І тут важливе значення має партійна (фракційна) дисципліна, без якої жодна партія не зможе відстоювати свою політичну платформу, оскільки “парламентська демократія не може функціонувати, в жодному із її багатьох варіантів, якщо її не обслуговують парламентсько-пристосовані партії, тобто партії, які були усунуті (через неспроможність, тривалість і за допомогою відповідних стимулів) у відносно пов’язані і дисципліновані організації.... дисципліновані партії є необхідною умовою для “працюючих” парламентських систем. У випадку недисциплінованих партій парламентські системи стають непрацюючими збірними системами” [11, с. 89–90]. Саме таку картину непрацюючої збірної системи ми спостерігаємо уже кілька років у Верховній Раді України.

Партійна ж дисципліна ні в якому разі не порушує принципу вільного мандата. В інтересах досягнення спільної політичної мети, депутат повинен діяти згідно з рішенням, прийнятим більшістю партійної фракції, до складу якої він вільно входить. Фракційна дисципліна є наслідком плюралістичної політичної структури сучасного суспільства, де здійснення спільних інтересів можливе лише фокусуванням їх у спільній акції.

По-третє, мандат не підлягає відкликанню. Партія отримує право діяти на свій розсуд у тих межах, які визначені кількістю мандатів, отриманих нею. Вона несе тільки політичну відповідальність (необрання на наступних виборах або зменшення кількості її мандатів, а відповідно і її можливості впливати на формування єдиної волі) у разі, якщо вона не втілить у політиці держави бодай однієї зі своїх програмних вимог, або її програма не дасть позитивних результатів. Позбавлення ж депутата, обраного від політичної партії, мандату у зв’язку із його невходженням або виходом з фракції цієї політичної партії, не робить цей мандат імперативним з двох причин: мандат належить не окремому депутату, а всій партії; імперативний характер депутатського мандату обумовлений особливим зв’язком депутата з виборцями, а не з політичними партіями та їх фракціями в парламенті.

Головним питанням про визначення статусу депутата парламенту є питання про характер його мандата. Історичний аналіз показує, що характер мандата змінювався на різних етапах розвитку парламентаризму від імперативного до вільного, як закономірний процес демократизації конституціоналізму та його основної ознаки — парламентаризму. З введенням пропорційної виборчої системи взагалі відпала можливість існування імперативного мандату, оскільки встановлюється зв’язок між виборцем і політичною партією, а не конкретним депутатом.

Конституція України 1996 р. із змінами від 8.12.2004 р. спеціально не визначає характер депутатського мандату, але за всіма ознаками він є вільним: закріплення загального принципу парламентаризму (ст. 75), відсутність дострокового відкликання депутата (ст. 81), складання присяги на вірність Україні та Українського народу (ст. 79), визначення юридичного титулу депутатів як “народний депутат України” (ст. 76) та ін. [12].

На сьогодні чітко визначені основні ознаки вільного депутатського мандату, які свідчать про його позитивні якості та переваги. Зокрема, такий мандат найповніше забезпечує можливість для депутатів вирішувати ті питання, котрі віднесені до компетенції вищого представницького органу. Він надає їхній діяльності політичного, загальнонаціонального характеру і не зводить її до рівня роботи уповноважених з місцевих справ.

Література

1. Заяць Н. Інститут імперативного мандату в контексті пропорційної виборчої системи // Право України. — 2008. — №4.
2. Шаповал В. М. Зарубіжний парламентаризм. — К.: Основи, 1993. — 143 с., Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм: Монографія. — К.: Юридична фірма “Салком”; Юрінком Интер, 2005. — 560 с.
3. Конституційне право України: Підручник. — К.: Наукова думка, 1999. — 734 с.; Фрицький О. Ф. Конституційне право України: Підручник. — К.: Юрінком Интер, 2003. — 536 с.; Кравченко В. В. Конституційне право України: Навчальний посібник. — К.: Атіка, 2006. — 568 с.; Баглай М. В., Габричідзе Б. Н. Конституционное право Российской Федерации. — М.: ИНФРА-М, 1966. — 512 с.; Конституционное (государственное) право зарубежных стран: Учебник: В 4-х томах. Том 1–2. / Отв. Ред. Б. А. Страшун. — М.: Издательство БЕК, 1995. — 778 с.
4. Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм: Монографія. — К.: Юридична фірма “Салком”; Юрінком Интер, 2005. — 560 с.
5. Шаповал В. М. Зарубіжний парламентаризм. — К.: Основи, 1993. — 143 с.,
6. Руссо Ж.-Ж. Трактати. — М.: Наука, 1999. — 703 с.
7. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: Учебник: В 4-х томах. Том 1–2. / Отв. Ред. Б. А. Страшун. — М.: Издательство БЕК, 1995. — 778 с.
8. Дюги Л. Конституционное право. Общая теория государства. Репринтное воспроизведение издания 1908 года. — Одесса: Юридическая литература, 2005. — 957 с.
9. Прело, Марсель. Конституционное право Франции. — М.: Изд. иностр. лит., 1957. — 671 с.
10. Конституційно-правові засади становлення української державності / За ред. В. Я. Тація, Ю. М. Тодики. — Х., 2003. — 328 с.
11. Сарторі Дж. Порівняльна конституційна інженерія: Дослідж. структур, мотивів і результатів / Пер. з 2-го анг. вид. — К.: АртЕк, 2001. — 234 с.
12. Конституція України. — Одеса: Студія “Негоціант”, 2006.

Ю. А. Немченко,

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
кафедра истории и мировой политики
к. 41, Французский бул., 24/26, г. Одесса-58, 65058, Украина

ХАРАКТЕР ПРЕДСТАВИТЕЛЬНОГО МАНДАТА В ИЗБИРАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЕ УКРАИНЫ

Резюме

В теории конституционализма существует два подхода относительно определения характера представительного мандата — императивный и свободный мандат. Его характер зависит от того, по какой избирательной системе формируется представительный орган. Современная наука конституционного права и конституционная практика большинства стран обосновывают и закрепляют свободный депутатский мандат. Он наиболее полно выражает идею народного суверенитета и придает деятельности депутатов общенациональный характер.

Ключевые слова: императивный мандат, свободный мандат, народный суверенитет, пропорциональная избирательная система, политическая партия.

Y. F. Nemchenko,

the chair of history and world politics ONU
r. 41, French boulevard, 24/26 Odesa, 65058, Ukraine

THE CHARACTER OF REPRESENTATIVE MANDATE IN UKRAIN'S ELECTION SYSTEM

Summary

In the theory of constitutionalism there are two approaches to the definition of the character of representative mandate — imperative and free mandate. Its character depends on the election system according to which the representative organ is formed. In the most countries contemporary science of constitutional law and constitutional practice motivate and firmly establish free deputy mandate. It expresses fully the idea of national sovereignty and gives the nationwide character to the work of deputies.

Key words: imperative mandate, free mandate, national sovereignty, proportional election system, political party.

К. О. Данилішина,

канд. політ. наук, доц. каф. історії та світової політики,

Інститут соціальних наук ОНУ імені І. І. Мечникова

к. 39, Французький бульвар, 24/26, м. Одеса-58, 65058, Україна

ІНФОРМАЦІЙНА ПАРАДИГМА СУЧАСНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

В статті розглядаються різні моделі подальшого розвитку міжнародного співтовариства в умовах глобалізаційних процесів з урахуванням їх інформаційної складової. Автор намагається довести, що інформаційний чинник являється одним із найважливіших при намаганні інтегруватися в сучасні світові процеси.

Ключові слова: глобалізація, глобалізм, інформація, інформаційний простір.

Характерною ознакою сучасної доби стали процеси глобалізації. Сьогодні вже ні в кого не викликає сумніву той факт, що глобалізація — це об'єктивний, загальноцивілізаційний процес, який справляє величезний вплив на політичну та інші сфери людського буття, що вона стала важливим реальним чинником сучасної світової системи, однією з впливових сил, яка визначає подальший розвиток господарства нашої планети та охоплює всі галузі суспільного життя: економіку, політику, культуру, інформаційну та соціальну сфери, екологію, безпеку тощо. Сьогодні стало очевидним, що альтернативи цим процесам немає. Тому вивчення різних проблем, пов'язаних із цим явищем, набуває все більшої актуальності.

В Україні вивченням різних аспектів глобалізації займається велика кількість вчених, серед яких Білорус О. Г., Камінський Є. Є., Коваль І. М., Макаренко Є. А., Зернецька О., Тихомирова Є. В., Литвиненко О., Парфенюк В. та інші.

Процес втягування людства в якісно нову реальність відбувався протягом останніх чотирьох-п'яти десятиліть. Але багато хто вважає, що витоки глобалізації сягають далекої давнини. Одні вказують на добу великих географічних відкриттів кінця XV — XVI століть, коли світ уперше в історії відкрився як єдине ціле, інші на епоху Відродження, коли світ шукав шляхів співіснування, інтеграції віри і науки, філософії та психології. Де-хто вбачає паростки глобалізації уже в давньогрецькій колонізації та в Римській імперії. Але до 90-х років ХХ ст. не існувало ще самого поняття “глобалізація”, у всякому разі це слово відсутнє в Оксфордському словнику англійської мови 1980 року видання. І тільки після подій 1989 року, коли перестала існувати світова соціалістична система, 1991 року, коли з політичної карти світу зникла радянська наддержава, глобалізація стає характерною прікметою часу, а самі процеси глобалізації набувають дедалі більшого динамізму.

Поразка комуністичної соціально-політичної системи, з одного боку, означувала зникнення біополярного світу, а з іншого — відкрила шлях до

усвідомлення світу як единого простору. Якщо першу тезу ніхто не піддає сумніву, то щодо розуміння другої існують суттєві відмінності.

В одному випадку визнається, що інтеграція людей і народів у все-планетне людство є об'єктивним процесом. При цьому наголошується, що це створює нову реальність і призводить до надзвичайних випробувань, пов'язаних з перетвореннями багатьох традиційних соціальних, господарських і культурних систем, які не можуть бути безболісними.

В іншому випадку глобалізацію ототожнюють з пануванням універсальних цінностей, які уособлюються із західною цивілізацією, і в першу чергу із США. Тут по суті йдеться про політику та ідеологію глобалізму, яка передбачає політичне, економічне та культурне домінування провідних держав на планеті. “Глобальні ресурси для вузько егоїстичних інтересів меншості — ось справжнє кредо глобалізму”, — так визначив сутність цього явища російський політолог О. С. Панарін [1,15]. Це означає, що світова економіка функціонує передусім в інтересах “великої сімки”, де США відіграють провідну роль, а країни, що розвиваються, знову залишаються на узбіччі прогресу.

Саме глобалізм, а не глобалізація, викликає тривогу і спротив у багатьох країнах. Мало хто виступає проти міжнародного співробітництва і міжнародних зв'язків, але коли ці зв'язки призводять до руйнації місцевих ринків транснаціональними корпораціями, то всі інші аргументи стають недієвими. Саме протиріччя у конкретних сферах життя — в політичній, економічній, фінансовій, культурній становлять серйозні перепони у вирішенні питань глобалізації. Суть питання полягає в тому, як уникнути критичних небезпек, як звести їх до мінімуму. Чи взагалі зможуть люди різних культур і рас мирно і продуктивно бути разом?

Відповіді на питання, обумовлені процесами глобалізації, пропонуються звичайно різні. окремі країни, міжнародні організації, використовуючи позитивні сторони процесу глобалізації задля прогресу своїх країн і людства загалом, прагнуть максимально зберегти самобутність своїх народів, багатоманітність світу, вбачаючи у цьому запоруку поступального розвитку світової цивілізації.

Позитивну відповідь на ці питання у своїх документах і в практичних діях дають такі поважні міжнародні організації, як, у першу чергу, ООН і ЮНЕСКО. Хоча, що стосується ООН, то її майбутнє у зв'язку з діями США щодо розв'язання іракського та косовського питань викликає занепокоєння.

Попри ці зауваження основоположні документи ООН завжди будуть відігравати надзвичайно велику роль у поступальному розвиткові людства. Одним із таких документів є Декларація тисячоліття, яка була затверджена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 28 вересня 2000 р., у розділі “Цінності та принципи” якої зазначається, що “головним завданням, яке стоїть перед нами сьогодні, є забезпечення того, щоб глобалізація стала позитивним фактором для всіх народів світу” [2]. Далі в документі наголошується, що глобалізація може набути загального і справедливого характеру тільки завдяки широкомасштабним і наполегливим зусиллям

щодо формування спільногомайбутнього, яке буде базуватися на спільній принадлежності до роду людського у всій його багатоманітності. Також у Декларації стверджується, що країни з перехідною економікою та країни, що розвиваються, повинні брати в цих процесах найактивнішу участь.

ЮНЕСКО на даному етапі перебуває у процесі пошуку шляхів зміцнення своєї ролі й авторитету як універсального центру інтелектуального співробітництва, здатного передбачати та ідентифіковати глобальні проблеми, нові загрози та виклики часу і адаптувати відповідно свою діяльність, а також ефективно сприяти людству в пошуку адекватних новим умовам відповідей і дій.

Нові реалії сучасного світу обумовлюють необхідність реформування міжнародних організацій. Питання про роль ООН у ХХІ ст. було одним із головних на саміті тисячоліття 2000 року. Комплексна програма реформ ЮНЕСКО була започаткована її Генеральним директором Коічіро Мацуурою з метою поліпшення й актуалізації її діяльності. Найбільш актуальним завданням для себе ЮНЕСКО визначила дослідження процесів глобалізації. Так, К. Мацуура, визнаючи, що глобалізація в першу чергу це економічний, фінансовий та науково-технічний процес, в той же час наголошує, що це і культурний та інформаційний процес, і вже тому він становить великий інтерес для Організації. Враховуючи багатогранний характер глобалізації, К. Мацуура закликає членів міжнародного співтовариства спільно працювати над створенням системи, в якій серед визначальних чинників, якими є політика та економіка, повинна бути й етика [3, 27]. Саме за таких умов, на переконання Генерального директора ЮНЕСКО, універсальність матиме сьогодні реальний сенс. Ця позиція є співзвучною з тезою, зафікованою в Декларації тисячоліття.

Для втілення в життя цих положень було розроблено орієнтири, концептуальні засади і основні пріоритети діяльності ЮНЕСКО у ХХІ ст. Вони відбиті в програмах, що визначають три основні трансдисциплінарні стратегічні напрямки діяльності Організації. У сфері комунікації та інформації це: сприяння вільному поширенню ідей та забезпечення загального доступу до інформації; сприяння розвиткові плуралізму і культурного різноманіття масової інформації та світовими інформаційними мережами; забезпечення загального доступу до інформаційних і комунікаційних технологій, зокрема у сфері, що стосується громадського надбання та суспільних інтересів [4, 75].

Інше ставлення до глобальної проблематики демонструють Сполучені Штати. Зникнення біополярного світу мало своїм наслідком формування однополюсного світу, в якому США зайняли одноосібне лідерство. Війни в Іраку та колишній Югославії ще раз засвідчили перед світом, що ця країна є єдиною наддержавою, яка може одноосібно, без санкцій Ради Безпеки ООН, приймати будь-які рішення міжнародного характеру.

У процесах глобалізації Америка також зайняла провідні позиції, і сам цей процес сприймається як насаджування американського способу життя у всьому світі, як домінування США у світовій політиці, як “американізація” по суті всіх сфер світового суспільного життя. Про це відкрито за-

являє у своїй книзі “The Grand Chessboard” (“Велика шахівниця”) З. Бжезинський, який пише, що вперше в історії неєвропейська держава стала “наймогутнішою державою у світі” і це визначає її статус як “єдиної і справді першої справжньої глобальної держави” [5, 11]. Глобальний статус спричинює глобальну проблему (в американському вимірі), яка полягає в тому, як здійснювати своє світове панування, не допустивши появи на міжнародній арені “домінуючої і антагоністичної евразійської держави”. Вбачаючи майбутній світопорядок лише у формі однополюсного світу на чолі зі США, З. Бжезинський стверджує, що це робиться задля того, щоб втілити в життя добру й високу мету американської політики: створити справді готове до співробітництва світове співтовариство “відповідно до довготривалих тенденцій і фундаментальних інтересів людства” [5, 12], в іншому випадку людство поглине глобальний хаос.

Інші американські теоретики міжнародних відносин також пропонують свої підходи до визначення структури майбутнього світопорядку. Близькою до ідей З. Бжезинського є модель концентричних кіл. У центрі світу — єдина наддержава (США), далі йдуть “відповідальні демократії” (ЄС та Японія), “перехідні держави” (Латинська Америка, Східна Європа, Східна та Північна Азія), за ними — “повсталі держави” (Куба, Іран, Ірак /після війни 2003 р. питання щодо Іраку залишається відкритим/, Лівія, Північна Корея) і, нарешті, “дальня периферія” (злиденні країни Центральної Африки) [6, 73].

Як вважає відомий американський політолог С. Хантінгтон, майбутній світопорядок матиме чотирьохрівневу структуру. На першому рівні розміщується едина наддержава — США. На другому — 8 регіональних (КНР, Японія, РФ, Індія, Індонезія, Франція і ФРН, Бразилія, Іран). На третьому — так звані другорядні держави, що мають відігравати роль противаги регіональним лідерам. На четвертому — всі інші країни світу [7]. Ця конструкція є похідною від його ідеї “зіткнення цивілізацій”, а також певним втіленням однополюсного світу. Відповідно до конфігурації “Захід і решта” припускається невідворотність протистояння периферії та центру на шляху до остаточної перемоги західних ліберальних цінностей.

Чи не єдиною моделлю багатополюсного світу є теорія Г. Кіссінджера, якою він стверджує, що “система міжнародних відносин ХХІ ст. включатиме в себе, щонайменше, шість поважних учасників: США, Європу, Китай, Японію, Росію та, ймовірно, Індію” [8, 15]. Фактично йдеться про відтворення на новому етапі класичної ідеї європейського концерну великих держав, що базується на теорії балансу сил.

Звичайно, між усіма цими гіпотезами й концепціями є певні відмінності, але всіх їх єднає думка про те, що міжнародні конфлікти, боротьба за ресурси різних держав, за гегемонію не зникнуть ніколи. Протиріччя у міжнародній системі, як і в кожному окремому суспільстві, залишаються її іманентними, базовими ознаками.

Водночас всі моделі міжнародних відносин передбачають у майбутньому домінування системи “центр — периферія”. Модель багатополюсного світу (модель Кіссінджера), яку підтримують передусім сучасні світові аутсай-

дери, є тим винятком, що тільки підтверджує правило. Винятком з цього також може слугувати позиція китайських політологів: полюси — це в основному національні держави; полюси — це військово-політичні (США — Росія — КНР) чи економічні (США — Японія — Європа) “трикутники”; конфігурація полюсів має тричленну структуру (США — Японія — Західна Європа); світ складається з чотирьох полюсів (США — Японія — Європейський Союз — Росія); п'ятиполюсна структура (США — Японія — Європа — Росія — Китай) є найбільш перспективною [9,57]. Будучи прихильниками багатополюсного світу, китайські політологи в той же час вважають, що в сучасному світі полюсом номер один з особливим статусом наддержави та над можливостями в сфері інформації є Сполучені Штати.

Інформацію сьогодні слід розглядати як стратегічний продукт. Здатність суспільства та його інституцій збирати, обробляти, аналізувати, систематизувати та накопичувати інформацію, забезпечувати свободу інформаційного обміну є важливою передумовою соціального та технологічного прогресу, чинником національної безпеки, однією з основ успішної внутрішньої та зовнішньої політики. Інформаційна сфера має системоутворюючий характер і впливає практично на всі галузі суспільних відносин.

Сьогодні не можуть не вражати можливості, що надають досягнення у сфері інформатизації, телекомунікацій та інформаційних технологій, в отриманні, поширенні та швидкості доставки різноманітної інформації. Проте глобальні інформаційні системи, поряд з перевагами, створюють нові потенційні загрози.

Глобальні інформаційні системи та інформаційні технології створюють інформаційне середовище, де практично відсутні державні кордони, обмеження на інформаційні впливи, обмеження на поширення інформації, яку до цього часу не можна було безкарно поширювати, обмеження на розміщення та отримання інформації, зокрема інформації щодо виробництва зброї, проведення терористичних операцій та інше.

На сьогодні завдяки глобалізації вже фактично сформувалась фундаментальна залежність життєдіяльності особистості, суспільства і держави — економіки, політики, культури, науки, забезпечення національної та міжнародної безпеки — від обміну інформацією, надійного функціонування інформаційних та телекомунікаційних систем, технологій і засобів. Збільшення за рахунок використання новітніх інформаційних технологій впливу на індивідуальну та суспільну свідомість призводить до порушення балансу сил, внесенню додаткової напруженості у суспільстві, виникненню нових сфер конfrontації.

Світове співтовариство в цих умовах усвідомило, що міжнародна інформаційна безпека є глобальною проблемою, розв’язання якої суттєво впливає на існування людства. Про це яскраво свідчить резолюція 54-ї сесії Генеральної Асамблей Організації Об’єднаних Націй “Досягнення у сфері інформатизації в контексті міжнародної безпеки”, а також те, що на саміті Великої сімки на Окінаві була прийнята Хартія про Глобальне Інформаційне Співтовариство. У цьому документі зазначається, що країни, які не в змозі забезпечувати оновлення інформаційних технологій, не матимуть

можливостей бути повноправними учасниками інформаційного суспільства та світових економічних процесів [10].

З огляду на невідворотність впливу процесів інформаційної глобалізації на всі країни світу, для багатьох з них постає проблема посісти гідне місце у новому світі, забезпечити своїм громадянам стабільне та безпечне життя, належний рівень добробуту. Для досягнення цього необхідно звести до мінімуму негативні наслідки цих процесів і якомога ефективніше використати їх переваги.

Література

1. Панарин А. С. Искушение глобализмом. — М.: Русский Национальный Фонд, 2000. — 38 с.
2. Декларация тысячелетия ООН. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей ООН 8 сентября 2000 г. //http://odsddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NOO/559/53/NOO_55953
3. Мацуура К. Глобализация — это также культурный процесс // Международная жизнь. — 2000. — № 8–9. — С. 27–32.
4. Дем'янюк О. Гуманітарними засобами. ЮНЕСКО — магістраль з двостороннім рухом // Політика і час. — 2001. — № 11. — С. 70–77.
5. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы. — М.: Международные отношения, 2000. — 256 с.
6. Хозин Г. С. Глобализация международных отношений: объективная тенденция или стратегия США // США. Канада. ЭПК. — 2000. — № 1. — С. 65–79.
7. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. — М.: АСТ, 2003. — 603 с.
8. Киссинджер Г. Дипломатия. / Пер. с англ. В. В. Львова. — М.: Ладомир, 1997. — 848 с.
9. Шергін С. До справедливого міжнародного порядку. Китайські політологи про багатополисний світ // Політика і час. — 2003. — № 5. — С. 56–60.
10. <http://www.svoboda.org/programs//11/0700/11.072200-4.asp.html>

Е. А. Данилишина,
ИСН ОНУ им. И. И. Мечникова,
кафедра истории и мировой политики
к. 37, Французский бул., 24/26, г. Одесса-58, 65058

ИНФОРМАЦИОННАЯ ПАРАДИГМА СОВРЕМЕННОЙ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Резюме

В статье рассматриваются различные модели дальнейшего развития мира в условиях глобализационных процессов с учетом их информационной составляющей. Автор пытается доказать, что информационный фактор является одним из основных при стремлении интегрироваться в современное мировое сообщество без посторонней.

Ключевые слова: глобализация, глобализм, информация, информационное пространство.

K. A. Danilishina,

Institute of Social Sciences of Odessa Mechnikov national university,

the department of history and world politics

Frantsuzky blvr., 24/26, Odessa, Ukraine, 65058

INFORMATION PARADIGM OF MODERN GLOBALIZATION

Summary

In article are considered various models of the further development of the world in conditions globalization processes in view of their information component. The author tries to prove, that the information factor is one of the cores at aspiration to be integrated into the modern world community lost-free.

Key words: globalization, globalizm, the information, information space.

Г. М. Іовчу,

асpirантка кафедри політології Інституту соціальних наук
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
к. 35, Французький бульвар 24/26, м. Одеса-58, 65058, Україна
тел.: +380679394996, e-mail: ana_iovtchou@mail.ru

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО АНАЛІЗУ ФЕНОМЕНУ “ПОЛІТИЧНА УЧАСТЬ ГРОМАДЯН”

В статті здійснено аналіз теоретичних підходів щодо феномену участі громадян у політичному процесі в рамках теорій західноєвропейських політологів та наукових працях українських дослідників. В рамках розгляду категорії типологізації політичної участі зазначається пряма залежність між типом політичного режиму та рівнем залученості громадян до процесу прийняття політичних рішень.

Ключові слова: політична участі громадян, політична діяльність, демократичний режим, прийняття політичних рішень, політична залученість.

Політична участі громадян є одним із найважливіших критеріїв легітимації існуючої системи влади та збереження демократичного режиму.

Саме тому проблема участі громадян у політиці є об'єктом вивчення як теоретичної, так і прикладної політології, та у загальнотеоретичному плані ця проблема є традиційно актуальною в зарубіжній та відносно новою, але не менш актуальною, для вітчизняної політології. На сьогоднішній день найбільш широку теоретичну базу для вивчення проблеми політичної участі представляють роботи західних політологів і соціологів. Категорії “політичної участі” присвячені роботи С. Верби, І. Алмонда, Р. Даля, М. Конвейа, Р. Міллса, С. Ліпсета, М. Каазе, Дж. Кіма, Л. Мілбрайта, Н. Найя, К. Петмена, Г. Перрі і ін. Вони включають аналіз широкого спектру різних способів участі (або неучасті) суб'єктів у політиці як на індивідуальному рівні, так і через посередництво соціальних інститутів, і мають під собою належну емпіричну базу.

В цілому, в роботах перерахованих дослідників категорія “політична участі” отримала всебічну розробку відносно структури, форм, рівнів, методів реалізації, тобто всіх формальних і сутнісних сторін цього явища [3, с. 15]. Базові політологічні концепції, що існують на даний момент, акцентують увагу на засобах і методах вивчення даної проблеми, на прогнозах про характер прояву політичної участі в різних соціально-політических умовах, а також на чинниках суб'єктивного та інституційного характеру прояву участі громадян у політиці.

У історії вивчення проблематики політичної участі в нашій країні можна виділити два основні етапи — до і після 1991 р. У роботах першого періоду, написаних у традиційному для радянського суспільствознавства ключі, ця проблематика отримала деяке непряме освітлення — в рамках

дослідження політичної активності трудящих і особи в соціалістичному суспільстві. Прояви політичної участі розглядалися переважно через соціальні групи і майже завжди — як позитивне явище, наростаюче у міру розвитку соціалістичного суспільства [6, с. 368]. Принциповий недолік робіт на дану тему полягав у концептуальній заданості наукових результатів, що базувалися багато в чому на статистиці, відірваній від реального політичного процесу.

Тому не випадково в Україні в кінці 80-х — на початку 90-х рр. у вітчизняній політології, в умовах демократизації політичної сфери, набули широкого резонансу роботи, в яких популяризувалися і аналізувалися погляди західних політологів на предмет аналізу феномена “участі громадян в політиці” [1, с. 267]. Одночасно з цим почалася розробка цієї проблеми в контексті українських реалій та почався процес теоретичного переосмислення її сутності. Феномен політичної участі став предметом досліджень Н. Дембіцької, Л. Угріна, І. Алексєєнко, О. Чемшита, Н. Ротар, В. Бортнікова та ін.

Так, наприклад, Н. Ротар визначає політичну участі як “вплив громадян на функціонування політичної системи, формування політичних інститутів та процес вироблення політичних рішень” [7, с. 19], що відповідає традиційним політологічним підходам щодо аналізу політичної участі.

Відносно Росії, комплексний підхід до розробки теорії політичної участі запропонував Д. В. Гончаров у монографіях, спеціально присвячених цій темі. Він, зокрема, стверджує, що інститут політичної участі є надзвичайно складним соціокультурним явищем, і його теоретичний розгляд вимагає створення комплексної теорії, що охопить у цілісному аналізі безліч аспектів соціально-політичної динаміки сучасного суспільства [3, с. 23].

Важливим здобутком російської політологічної думки у цьому аспекті є акцентування уваги на проблемі адекватності термінологічного апарату. Так, наприклад, О. Мелешкіна зазначає, що на пострадянському просторі проблема термінологічної неадекватності основних категорій та понять, що належать до феномену “участі громадян у політичних процесах” приводять до неправильних інтерпретацій окремих положень традиційних концепцій “політичної участі громадян”. Так, на базі термінологічного апарату західних дослідників (насамперед англомовних) О. Мелешкіна пропонує такі термінологічні комбінації:

- політична поведінка — political behavior;
- політична діяльність — political action;
- політична активність — political activity;
- політична участі — political participation [7, с. 31].

Саме останній термін визначається О. Мелешкіною як такий, що відображає регулярний феномен, у рамках якого громадяни намагаються вплинути на процес прийняття політичних рішень.

У дослідженнях, заснованих на аналізі різних аспектів політичного життя в сучасній Росії, виявляються нові умови і можливості політичної участі, зміст політичних інтересів, що формуються, характер участі в політичному процесі деяких соціальних груп населення (найчастіше молоді),

робляться спроби оцінити масштабність і ефективність політичної участі і т. п. [11, с. 24].

В українській політології значну увагу відводять в основному чинникам, які впливають на політичну активність населення, проблемам абсентеїзму, політичній участі окремих соціальних груп (молоді, жінок), і звичайно, конкретним формам і механізмам політичної соціалізації (вбори, участь у діяльності органів місцевого самоврядування, політичних партій), включаючи конфліктні і протестні суспільні ініціативи. Але, разом з цим, не розроблені фундаментальні знання про природу українського суспільства і тих процесів, які визначають динаміку його розвитку [1, с. 273].

Можливо, що однією з причин такого явища є існуюче розмежування в роботах загальнотеоретичного характеру і прикладних дослідженнях. Це особливо чітко фіксується у виявленні інтерпретації чинників, які впливають на рівень політичної активності суспільства. Таким чином, узагальнюючи концепції, що існують у вітчизняній політології, і погляди, можна стверджувати, що хоча поняття “політична участь” затвердилося в науці і практиці, вивчення механізмів його реалізації в рамках українського політичного простору знаходиться на початковому етапі.

В цілому дослідження учених з проблематики політичної участі можна розділити на декілька груп:

Першу групу складають роботи з теорії громадянської участі. У центрі уваги їх авторів — розробка понятійного апарату (понять “громадянська участь”, “політична участь” і зв’язаних з ними категорій “політична поведінка”, “політична активність”), а також методології і методики досліджень. Розглядаються інститути громадянської участі і структура політичної участі; чинники дії, види, рівні, типи участі (елітарний, репрезентативний, безпосередня участь); участь і абсентеїзм, автономна і мобілізована участь і т. д.

Під поняттям “громадянська участь” найчастіше розуміється один із принципів громадянського суспільства, побудованого на засадах конституційної демократії. Ідея громадянської участі припускає включення або залучення керованих до процесу управління (в обговорення і розробку політичних, соціально-економічних, культурних програм і проектів), вплив на ухвалення рішень і контроль за їх виконанням, самоврядування на “низовому” (місцевому) рівні [5, с. 231].

До другої групи входять роботи, присвячені політичній участі окремих груп населення і конкретним формам цієї участі.

Третю групу складають дослідження загального характеру. До них можна віднести роботи, присвячені становленню громадянського суспільства, політичній свідомості, політичному настрою, політичній поведінці, ціннісним орієнтаціям.

За загальним визнанням дослідників, ні у вітчизняній, ні в зарубіжній сучасній науковій літературі не існує однозначного визначення поняття “політична участь” [8, с. 143]. Найбільш універсальне визначення участі належить американському політологові Дж. Нагелю:

Політична участь — це ті дії, за допомогою яких рядові члени будь-якої політичної системи впливають або намагаються впливати на результати її діяльності [9, с. 117].

У цьому сенсі “участь” характеризує тільки конкретні форми практичних дій людини, незалежно від їх мотивації або умов здійснення. Іншими словами, до “участі” відносяться тільки реально здійснювані в політиці дії індивіда.

С. Верба, Н. Най та Джे-он Кім визначають політичну участь як “законні дії окремих громадян, спрямовані на те, щоб впливати на вибір урядового персоналу та/або його дії”, визначив таким чином поле для послідуючих дискусій відносно легальності та/або легітимності окремих форм участі громадян у політиці [7, с. 20]. Це значно звузило поле теоретичного аналізу до рамок традиційних конвенційних форм політичної участі такі як голосування на виборах, звернення до політиків, участь у місцевому самоврядуванні тощо.

Німецький вчений, президент Міжнародної асоціації політичних наук М. Каазе аналізує політичну участь як “вільну активність громадян, зорієнтовану на прямий чи опосередкований вплив на ухвалення тих чи інших альтернатив на різних рівнях політичної системи” [4], що суттєво розширює зміст категорії “політична участь” та надає можливість вивчення усіх каналів впливу громадян на політичну систему.

Деякі автори під “політичною участю” розуміють, перш за все, те, наскільки задіяні громадяни в різних політичних процесах. При цьому вона може набувати різних форм прояву, як на вербально-емоційному, так і на інструментальному рівні. На емоційному рівні політична участь характеризується, зокрема певним рівнем інтересу суб’єкта участі, тобто громадян, до політичних процесів, які відбуваються в країні, рівнем і характером політичної інформованості. Інструментальний рівень політичної участі пов’язаний з активною діяльністю громадян. Її характеризують специфічні вектори: вона направлена на представництво і захист інтересів і суб’єктів, тобто громадян, і має за мету коректування політичних процесів відповідно до цих інтересів, а кінцевим її об’єктом є влада, окрім її представники і структури [3, с. 36].

Згаданому вище підходу щодо проблеми участі як до діяльного включення громадян в політику протистоїть концепція участі як психологічного залучення в процеси політичного життя, розробником якої є Х. Макклоски (участь як “відчуття залучення в процеси політичного життя”) [6, с. 379]. У цьому сенсі, деякі форми пасивного відношення індивіда до політичних процесів, зокрема, абсентеїзм, неоднозначно розрізнюються політологами. Наприклад, Р. Хіггінс, називаючи “політичну інерцію” і пасивність громадян “основним ворогом людства” (разом з перенаселенням, голодом, браком ресурсів і деякими іншими явищами), виключає її з політичної участі. Інші (З. Верба, Л. Пай), через масовість такого роду фактів, навпаки, розрізнюють їх як одну з форм діяльного відношення індивідів до політики [9, с. 123].

У якості основних форм участі більшість дослідників виділяють такі, як:

– голосування (центральний і найбільш масовий метод політичної участі в системах змагань, що реалізовується в рамках виборів, референдумів, плебісцитів);

- участь у політичних кампаніях;
- особисті контакти з політиками;
- участь у місцевому політичному житті (в рамках діяльності локальних співтовариств);
- конфліктна участь (участь в акціях протесту — страйках, пікетах, демонстраціях і ін.) [1, с. 269].

За типом законодавчої закріпленисті розрізняють:

- конвенціональні (законні) типи політичної участі;
- неконвенціональні (незаконні) типи політичної участі [9, с. 125].

Американські політологи С. Верба і Л. Пай виділяють такі різновиди політичної участі:

- пасивні форми політичної поведінки громадян;
- участь людей тільки у виборах представницьких органів влади або тільки у вирішенні місцевих проблем;
- політичні дії активних учасників передвиборних кампаній;
- діяльність політичних активістів, що поширяють свою активність на всю сферу політики;
- професійні дії політиків [8, с. 64].

У найзагальнішому вигляді різноманіття форм і різновидів політичної участі залежить від певних властивостей індивіда, що діє, характеру режиму правління, а також від конкретної ситуації. Так, в одних політичних системах індивід має можливість практично реагувати на вчинки владеї, що зачіпають його, робити ті або інші дії як реакцію на ситуацію, що склалася в країні (регіоні), а в інших те ж прагнення діяти натикається на жорсткість і непристосованість політичних структур до такого роду бажанням індивідів. Наприклад, в багатьох демократичних країнах широко поширені судові процеси, в яких пересічні громадяни оскаржують дії правлячих структур.

В той же час у тоталітарних і деспотичних державах неможливі не тільки індивідуальні, але і групові форми політичної участі людини (у вигляді діяльності партій, суспільно-політичних рухів і т. д.) [2, с. 142]. Отже, різноманітність форм політичної участі незмінно визначається також наявністю умов і розгалуженістю структур, здатних сприймати індивідуальні запити громадян до влади.

Отже, підводячи підсумки, слід зазначити, що незалежно від теоретичної школи всі дослідники збігаються в одному — політична участі є одним із найважливіших демократичних інститутів, який забезпечує реалізацію політичною системою основної функції — виявлення, формування і вираження інтересів громадян. Все частіше на даний час саме міра участі громадян у процесу прийняття політичних рішень та впливу на політичну систему в цілому служить вирішальним критерієм якісного оцінювання політичної системи та характеризує наслідки взаємодії політичних інститутів, соціально-економічних інтересів та сил, національних традицій та типу політичної культури.

Література:

1. Алєксєнко І. Політична участь: здобутки, проблеми, перспективи // Вісник УАДУ. — 2002. — №4. — С. 267–274.
2. Бортніков В. І. Політична участь і демократія: українські реалії: Моногр. — Луцьк: РВВ “Вежа” Волинський державний університет ім. Лесі Українки, 2007. — 524 с.
3. Гончаров Д. В. Теория политического участия. — М., 1997. — 285 с.
4. Каазе М. О политическом действии и не только. — Доклад на специальной пленарной сессии Президента МАПН на XX-м Всемирном конгрессе Международной ассоциации политической науки “Работает ли демократия?”, 13 июля 2006 г. (Фукуока, Япония). / Перевод с англ. Л. В. Сморгунова // <http://www.politex.info/content/view/308/30/>
5. Мандатов А. С. Проблемы политического участия в демократическом процессе // Социально-гуманитарное знание. — 1999. — №2. — С. 229–248.
6. Основи демократії: Посібник / За ред. А. Колодій. — К.: “АйБі”, 2002. — 680 с.
7. Ротар Н. Ю. Політична участь громадян України у системних трансформаціях перехідного періоду: Монографія. — Чернівці: Рута, 2007. — 472 с.
8. Сморгунов Л. В. Современная сравнительная политология: Учебник. — М.: “Российская политическая энциклопедия” (РОССПЭН), 2002. — 472 с.
9. Соловьев А. И. Политология: политическая теория, политические технологии: Учебник для студентов вузов. — М.: Аспект Пресс, 2003. — 559 с.
10. Чемшит А. А. Государственная власть и политическое участие. — Киев: Украинский центр духовной культуры, 2004. — 528 с.
11. Шевченко Ю. Политическое участие в России // Pro et Contra. — 1998. — №3. — С. 22–31.

А. М. Іовчу,

кафедра політології

Інститута соціальних наук

Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
к. 35, Французький бульвар, 24/26, м. Одеса-58, 65058, Украина

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К АНАЛИЗУ ФЕНОМЕНА “ПОЛИТИЧЕСКОЕ УЧАСТИЕ ГРАЖДАН”

Резюме

В статье осуществлен анализ теоретических подходов относительно феномена участия граждан в политическом процессе в рамках теорий западноевропейских политологов и научных трудах украинских исследователей. В рамках рассмотрения категорий типологизации политического участия отмечается прямая зависимость между типом политического режима и уровнем задействованности граждан в процесс принятия политических решений.

Ключевые слова: политическое участие граждан, политическая деятельность, демократический режим, принятие политических решений.

A. Iovchu

Politology Department

of the Institute of Social Sciences

Odessa National University I. I. Mechnikov

r. 35, 24/26 Frantsuzsky Boulevard, Odessa, 65058, Ukraine

**THEORETICAL APPROACHES TO THE ANALYSIS
OF THE PHENOMENON OF “POLITICAL PARTICIPATION
OF CITIZENS”**

Summary

The analysis of the theoretical approaches to the phenomenon of participation of citizens in the framework of the political process based on the concepts of the Western political scientists as well as Ukrainian researchers is made in the article. In the light of analysis of categories of listing different types of political participation, the direct dependence is mentioned between the type of the political regime and the level of involvement of citizens in the process of making the political decisions.

Key words: political participation, political activity, democratic regime, making political decisions.

К. В. Михайлівська,

асpirантка кафедри політології Інституту соціальних наук
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
к. 35, Французький бул., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна
e-mail m_katia@ukr.net; тел. 80977878337

ОНТОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ПОЛІТИЧНОГО ФЕНОМЕНУ ТА ЙОГО КОНЦЕПТУАЛЬНІ ВЕРСІЇ

В статті розглядається поняття та сутність місцевого самоврядування як політичного феномену, розкривається походження місцевого самоврядування та його інтерпретація в сучасному розумінні. Аналізуються концептуальні засади місцевого самоврядування.

Ключові слова: місцеве самоврядування, державне управління, керування, муніципальний.

Проблематика місцевого самоврядування тривалий час привертає особливу увагу політичної науки. Адже існує безліч тлумачень відносно природи та сутності місцевого самоврядування, що спричиняє значне ускладнення розуміння його місця та ролі в системі управління, яке здійснюється в умовах народовладдя.

Слід враховувати, що інтерпретація змісту поняття “місцеве самоврядування” відбувається під впливом історичного розвитку країни, відзеркалюючи ту модель, яка є природною для її суспільно-політичного досвіду. Близько двохсот років місцеве самоврядування виформовує власну систему управління суспільно-політичним цілім. Різні форми місцевого самоврядування ведуть свою історію з часів князівств, герцогств, графств, самоврядних міст.

При дослідженні будь-якого явища суспільного життя завжди виникає потреба в з’ясуванні його первісного змісту як своєрідної методологічної основи, на якій повинні ґрунтуватися аналіз цього явища та вирішуватися актуальні проблеми його становлення та розвитку.

Онтологія цієї проблеми має серйозні історичні передумови. Починаючи з XIX ст. у зарубіжній літературі з’являються різні спроби дати визначення місцевого самоврядування. Уявлення про поняття місцевого самоврядування були різними. Вагомий внесок щодо природи та визначення поняття, вироблення основних теорій місцевого самоврядування, внесли такі автори, як О. Гірке, А. Генріх, Н. Гербер, Р. Гнейст, Р. Драго, Г. Елінек, П. Лабанд, П. Ліліенфельд, М. Мауренбрехер, Е. Мейер, Р. Моль, О. Оффердал, І. Редліх, О. Ресслер, Г. Спенсер, П. Стучка, П. Слоу, А. Токвіль, Л. Штейн та ін.

Проблема місцевого самоврядування розглядається в роботах сучасних російських авторів, таких як С. Авак’ян, Г. Барабашев, О. Кутафін, М. Пискотін, А. Черкасов, В. Фадеєв та ін.

Сучасний стан вивчення місцевого самоврядування багато в чому засновано на результатах багаторічних досліджень дореволюційних російських вчених-юристів В. Безобразова, А. Васильчикова, Л. Веліхова, А. Градовського, Л. Гумпловича, Н. Коркунова, Н. Лазаревського, В. Лешкова, Б. Нольде, Б. Чічеріна та ін.

У вітчизняній науці практичного значення отримали розробки В. Авер'янова, М. Баймуратова, П. Біленчука, І. Бутко, Н. Ісаєвої, В. Кампо, М. Корніенка, В. Кравченка, П. Надолішного, М. Оніщука, М. Орзіха, Ф. Погорілка, Б. Свирського, А. Ткачука, М. Пухтинського.

Метою даної статі є розгляд онтологічних передумов місцевого самоврядування як політичного феномену та аналіз його концептуальних версій.

Формування місцевого самоврядування бере свій початок з древніх родоплемінних відносин. Термін муніципальний вперше зустрічається у Законі Lex municipalis Юлія Цезаря 45 року до н. е., в якому елементи місцевого самоврядування отримали юридичне оформлення. Цей закон започаткував муніципальний устрій та нормативне застосування термінів “муніципалітет”, “муніципальний”, що походять від латинського “municipium” (“munis” — тягар, а “capiro”, “recipio” — беру, приймаю). Семантика даного терміна жодним чином не вказує на винятково міську його приналежність. Якщо муніципалітетами в Стародавньому Римі називалися міста, що користувалися самоврядними правами, то згодом ними стали іменувати всі інші утворення, де проживали люди. Думки про організацію влади в міських громадах і її співвідношення з державною владою почали розвиватися і в середньовічній Європі. Її розвиток був пов’язаний з прагненням окремих міських громад, в яких набирає силу торгово-промисловий капітал, вийти з-під юрисдикції землевласників і звільнитися від їх впливу. У зв’язку з цим народжується ідея примата громади над державою, тому що громади виникли і сформувалися раніше, ніж він. В сучасному вигляді система місцевих органів влади в країнах Європи та Америки була сформована в результаті муніципальних реформ XVIII — XIX і XX ст.

Історично становлення місцевого самоврядування в його сучасному вигляді було пов’язано з процесами переходу від станового суспільства до індустриального. Поява малих та великих міст стали потребувати все більшої самостійності в управлінні місцевими справами, звільнення місцевого управління від надзору та втручання зі сторони центральних органів державної влади. З середини XIX ст. подібне управління на місцях стало називатися місцевим самоврядуванням, що відображало певні реалії того часу.

Наука про місцеве самоврядування пройшла досить складний процес становлення. Перші ідеї відносно цього питання були висловлені Туре ще в 1790 р. у доповіді про реформу місцевого самоврядування Франції. Туре сформував два основних положення вчення про місцеве самоврядування: поняття про власні громадські справи, властивих за своєю природою муніципальному керуванню, і поняття про справи державні, що передаються державою органам місцевого самоврядування.

Розвинув та привернув увагу стосовно цього вчення до світової наукової громадськості багатьох держав французький державний діяч, історик

і літератор А. Токвіль. Відвідавши Англію та США, вивчивши досвід демократії цих країн, намагався привернути увагу до ідеї місцевого самоврядування своєю книгою “Демократія в Америці”, прийшов до висновку, що самоврядування є основою громадськості та благополуччя Великобританії та США, а економічний добробут США пояснював розвитком самоврядування в містах, які називав основою держави [7, С. 414–417].

Відповідне термінологічне позначення явище місцевого самоврядування дістало відносно недавно, хоча його елементи більшою або меншою мірою існували практично в будь-якому суспільстві. Самоврядування є продуктом розвитку суспільства, тобто виникає одночасно зі суспільством і розвивається разом із ним. Потреба у самоврядуванні виникла у зв'язку з необхідністю виконання загальних функцій управління, без яких суспільство не може існувати.

В сучасному законодавстві України в системі публічної влади на місцевому рівні функціонально виділяють дві самостійні підсистеми: **Місцеве державне управління**, яке виконується місцевими органами державної виконавчої влади, та **місцеве самоврядування**, яке здійснюється територіальними громадами безпосередньо і за допомогою утворюваних ними виконавчих і представницьких органів.

Термін “місцеве самоврядування”, який застосовується в Україні, був запозичений з Росії. У другій половині XIX ст. до місцевого самоврядування належало земське і міське самоврядування. З погляду змісту, місцевим самоврядуванням визнавалася колективна діяльність громади для рішення питань локального значення. Щоб з’ясувати суть поняття “самоврядування”, потрібно звернутися до етимології слова “управління”, адже будь-яке управління є результатом самоорганізації людей, у такому контексті будь-яке самоврядування є процесом управління, тому ключовим у вирішенні цього питання стає префікс “само”.

Слово “управління” відоме як одна із російських громадянських і церковних пам’яток. Воно відмічено в Повчанні Володимира Мономаха, Повчаннях Григорія Назіанзіна (за рукописом XI ст.), у Збірнику 1073 р., в Житії Феодосія, в Рязанській Кормчій (за списком 1283 р.) і у Псковському літописі. В слові управління поєднані і старослов’янські, і народні російські значення, яким відповідає значення дієслів — “правити — управляти — управитися — управлятися” в староруській мові. Префікс “само” XI–XII ст. належить до числа старослов’янських моделей словосполучення — “самобутність, самовладність, самовільність, самодержавство, самозаконня, самолюбство”. Абстраговане значення з “само” активізувалося в XVI–XVII ст., до цього періоду належить утворення таких слів, як “самовпевненість, самоправство, самовихваляння”, потім ці слова отримали підсилення під впливом німецьких утворень *Selbstgefühl* (самопочуття). “Само” — це перша частина певної множини складних слів, що використовується для позначення спрямованості чого-небудь на самого себе, вияв самого себе або здійснення чогось для себе (самозахист, самопостачання, самоконтроль, самовираження, самовиявлення, самофінансування, самопідготовка, самодіяльність, саморухомий). Російський термін самоуправ-

ління відображає інтернаціональні риси цього поняття, відповідні слова в англійській мові виражаються словом *self — government*, у французькій мові — *autonomic*, в німецькій мові — *selbstverwaltung* [2, С. 18].

Поняття “місцеве управління” з’явилось значно раніше за термін “самоврядування”. Місцеве управління (*local government*) використовувалось у законодавстві США та Великобританії для позначення організації і діяльності муніципальних установ і прямо вказувало на їх місцевий, локальний характер, як один із основних критеріїв відмежування від інших (центральних) органів управління. Тільки всередині XIX ст. поняття “місцеве самоврядування” в науковий обіг було введено прусським юристом, професором Берлінського університету Х. Гнейстом, який запозичив його з англійської юридичної практики для позначення системи міського управління, саме в такому контексті термін “самоврядування” (*self — government*), починаючи з кінця XVIII ст., використовувався в конституційному праві Англії для характеристики державного ладу Англії, як самоврядної через парламент нації, яка стала управляти собою самостійно і незалежно від короля, хоча цей термін в англійському законодавстві не зустрічався [4; 2, С. 21].

Якщо розглядати “самоврядування” як самокеровану, самоорганізовану цілісну систему, то в цьому випадку термін самоврядування включає й поняття управління, оскільки самоврядування за своєю природою є процесом управління, якому притаманні певні особливості. В іншому випадку “самоврядуванням” може бути один із видів управління, при якому функціонування будь-якої системи здійснюється автономно.

Термін “управління” в буквальному смислі означає процес керування, яке завжди передбачає цілеспрямовану діяльність людей за упорядкуванням суспільних відносин, що спрямована на досягнення відповідних позитивних результатів. Однак, найчастіше в сучасній зарубіжній та вітчизняній літературі термін “самоврядування” вживається у вузькому розумінні як синонім місцевого самоврядування, за якого відносно автономне управління публічними справами здійснюється населенням відповідної адміністративно-територіальної одиниці безпосередньо або через утворені ним органи, а не через центральні органи влади.

Український термін “місцеве самоврядування” можна ототожнювати з словами “самоуправління, самокерування”. Вони являються його синонімами, тому саме цими термінами можуть позначатися досить різноманітні явища і процеси суспільного життя.

Проблематика місцевого самоврядування полягає в балансі відносин між державою та громадою, тобто яка влада виникла раніше: державна чи громадівська? Тому у різних джерелах по-різному трактується поняття місцеве самоврядування.

Наприклад, видатний німецький вчений Г. Елінек сформулював його, як “державне управління через посередництво осіб, які не є професійними державними посадовими особами, — управління, яке на противагу державно-бюрократичному є управлінням через посередництво самих зацікавлених осіб” [6]. Англійський вчений І. Редліх визначив місцеве са-

моврядування як “здійснення місцевими жителями або їх обраними представниками тих обов’язків і повноважень, які їм надані законною владою або які належать їм за загальним правом” [8].

Різні вчення про місцеве самоврядування закладалися з початку XIX ст. Американська і Велика французька революції призвели до появи не тільки нових форм організації влади, але і до перетворення місцевого самоврядування в громади і зняття опіки держави. У цей період одержали широке розповсюдження ідеї Т. Джефферсона, що розглядав невеликі громади, як ідеальну форму становлення і функціонування демократичної державності.

На думку А. Васильчикова, “самоврядування означає участь народу в місцевому внутрішньому управлінні своєї батьківщини; ця участь у певному розмірі допускається у всіх державних організаціях і при самих централізованих формах правління. Місцевим жителям надається все-таки дуже обширне і складне коло дій, переважно за тими предметами відомства, що могли б обтяжити центральну адміністрацію надмірними витратами і турботами управління”. Далі він зазначає, що самоврядування являє собою систему, що покладає на місцевих обивателів увесь тягар управління з відповідними правами. Уточнюючи визначення поняття “місцеве самоврядування”, А. Васильчиков помітив, що “повне поняття про місцеве самоврядування в тих народів, де воно дійсно існує, склалося з трьох простих і безпосередніх дій: розподілу податків, витрати земських зборів, формування місцевих судів та управ” [3, С. 148–157].

Н. Лазаревський стверджував, що “самоврядування є децентралізоване державне управління, де самостійність місцевих органів забезпечена системою такого роду юридичних гарантій, що, створюючи дійсність децентралізації, разом з тим забезпечують і тісний зв’язок органів місцевого державного управління з даною місцевістю і її населенням” [5, С. 42].

За радянських часів самоврядування здійснювалось через систему рад народних депутатів. Для комуністичного правління характерно була централізована форма правління, тому самоврядування у загальноприйнятому розумінні цього слова не існувало.

О. Кутафін та В. Фадеєв розглядають місцеве самоврядування як основу конституційного ладу, право населення на самостійне рішення питань місцевого значення, форму народовладдя. В. Фадеєв визначає, що “місцеве самоврядування” — це система організації і діяльності громадян, що забезпечує самостійне під свою відповідальність рішення населенням питань місцевого значення, управління муніципальною власністю, виходячи з інтересів усіх жителів даної території.

На думку російського вченого А. Черкасова, “місцеві органи у цілому формуються та функціонують на основі тих самих принципів, що й вищестояці органи керівництва. Тому не слід абсолютноизувати та фетишизувати поняття “самоврядування” стосовно місцевого рівня, наділяти його будь-якими особливими “суспільними” властивостями та протиставляти державному управлінню. Але теоретично фетишизацію самоврядних зasad у процесі управління можна було поширити на інші управлінські рівні

та розглядати, наприклад, всю державу як самоврядувану (що обирається населенням через представницькі органи, а також загальнонаціональні референдуми) організацію, а уряд як головний орган самоврядування тієї чи іншої країни.

Російський вчений С. Авак'ян слушно вважає, “що місцеве самоврядування — це самостійне, відповідальне рішення населення і обраними ними органами місцевих справ (питань місцевого значення)... Кардинальне значення — на думку С. Авак'яна, — для розуміння природи місцевого самоврядування повинні мати такі фактори, як: наявність чи відсутність державно-владних починань у місцевому самоврядуванні; його положення в загальній системі управління, що існує в даній державі і суспільстві; набір функцій місцевого самоврядування; його матеріально-фінансова база” [1].

Російський автор М. Пискотін дає коротке визначення поняття “місцеве самоврядування”, обмежуючи тим, що “місцеве самоврядування” — це самоврядування громадян, населення сіл, міст, селищ. Ними управляє хтось зверху, а вони самі управляють своїми місцевими справами. Місцеве самоврядування в будь-якій державі, як справедливо визначає М. Пискотін, служить засобом здійснення трьох основних цілей: забезпечення децентралізації в державному управлінні; розвитку демократичних начал у рішенні питань місцевого значення і підвищення ефективності у веденні місцевих справ.

XIX ст. породило безліч теорій місцевого самоврядування, які залишаються актуальними і продовжують впливати на його реалізацію сьогодні. Розгляд різноманітних теорій покликано допомогти в з'ясуванні складної, багатоаспектної сутності місцевого самоврядування. Політико-правова думка виробила низку концепцій, що відбивають багатоплановість і складний характер цього інституту.

Концептуальна невизначеність є наслідком та одночасно причиною соціокультурних та історичних особливостей розвитку феномену самоврядування. Різниця концепцій відбуває феноменальну сутність місцевого самоврядування як форми, а згодом інституту суспільної чи суспільнополітичної активності. Звідси виникає концептуальне різnotлумачення:

- питання природи самоврядування — штучний витвір держави чи стійкий самовідтворюваний процес обживання простору;
- питання статусу організаційної структури місцевого самоврядування — державні представництва на місцях чи самостійницькі недержавні, громадські структури за територіальною ознакою;
- питання обсягу прав місцевого самоврядування як влади місцевого самоврядування, як найнижчий територіальний рівень ієрархічної будови державної влади, місцеве самоврядування як самостійно визначений територіальною громадою комплекс місцевих завдань та інтересів;
- питання особливостей взаємовідносин із державою — держава “визнає право на місцеве самоврядування”, “надає право на місцеве самоврядування”, “визнає перелік обов’язків та прав”, “гарантую захист та реалізацію прав територіальної громади”;

– питання особливостей структурно-функціональної будови органів місцевого самоврядування — призначення державними органами, визнання державними органами чи рівноправне співіснування.

Наявність різних за змістом визначень понять місцевого самоврядування та існування різних моделей організації місцевої влади в різних країнах спонукала вчених до висновку про неможливість його однозначного визначення. У даний час іде пошук оптимальних варіантів самоврядування, визначення його концепції. Розробка поняття місцеве самоврядування важливе, оскільки це обумовлено необхідністю вибору оптимальної для України концепції місцевого самоврядування, відповідно до якої можна будувати систему законодавства про місцеве самоврядування і розвивати її на практиці.

Література

1. Авакьян С. Народовластие // Конституционное право: Энцикл. словарь / Отв. ред. С. А. Авакьян. — М: Норма, 2000.
2. Борденюк В. Концептуальні основи співвідношення функцій місцевого самоврядування та його органів з функціями держави // Право України. — 2003. — №11 — С. 18.
3. Васильчиков А. И. О самоуправлении. Сравнительный обзор русских и иностранных земельных и общественных учреждений. — Т. 1. — С. 148–157.
4. Гнейст Х. Р. Правовое государство и административные суды / Под ред. М. И. Свешникова; Пер. Ф. С. Фустова. — 2-е изд. — СПб.: Тип. В. Безобразова, 1896. — 379 с.
5. Лазаревский Н. И. Лекции по русскому государственному праву. Т. 2: Административное право. Ч. 1: Органы управления. — СПб., 1910. — С. 42.
6. Редлих И. Английское местное управление. Изложение внутреннего управления Англии в его историческом развитии и современном состоянии. Т. 1. — СПб.: Тип. Альтшульцера, 1907; Ашлей П. Местное и центральное управление. — СПб., 1910.
7. Токвиль А. О демократии в Америке / Пер. с франц. пересм. испр., доп. сравнил. иссл. — М.: Наука, 1987. — С. 414–417.
8. Эллинек Г. Значение конституции в современном праве. — СПб., 1906.

Е. В. Михайлівская,

кафедра політології Інститута соціальних наук
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
к. 35, Французький бул., 24/26 г. Одесса, 65058, Україна

ОНТОЛОГИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ КАК ПОЛИТИЧЕСКОГО ФЕНОМЕНА И ЕГО КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ВЕРСИИ

Резюме

В статье рассматривается понятие и сущность местного самоуправления как политического феномена, раскрывается происхождение местного управления и его интерпретация в современном понимании. Анализируются концептуальные основы местного самоуправления.

Ключевые слова: местное самоуправление, государственное управление, управление, муниципальный.

K. V. Mikhaylovska,

the Politology's Department

of the Institute of Social Sciences, I. I. Mechnykov Odessa National University

24/26 French avenue, Odessa, 65058, Ukraine

**ОНТОЛОГИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ МЕСТНОГО
САМОУПРАВЛЕНИЯ КАК ПОЛИТИЧЕСКОГО ФЕНОМЕНА
И ЕГО КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ВЕРСИИ**

Summary

The article deals with notion and main points of local self-government as political phenomenon, the origin of local self-government and its interpretation in modern comprehension is also covered. Besides conceptual foundations of local self-government are analysed.

Key words: local self-government, state administration, management, municipal.

М. Ф. Штокало,

асpirант кафедри політології Інституту соціальних наук
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
к. 35, Французький бульвар 24/26, м. Одеса-58, 65058, Україна
тел.: +380922140767; e-mail: kselur@yandex.ru

РЕЛІГІЙНИЙ ЧИННИК У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ

В статті відображені спроби дослідження сакралізації політики як тенденції, що має місце в сучасному українському політичному просторі

Ключові слова: релігійний чинник, політичний простір, політичні процеси, суспільство, держава.

Розвиток сучасного українського суспільства визначає низка чинників, серед яких вагомими є політика та релігія. За роки незалежності в Україні розбудовано фактично нову політичну систему, створено інституції формальної демократії, відбувся перехід від однопартайності до багатопартайності. Разом з тим, спостерігається певний релігійний ренесанс, посилення впливу релігійного чинника на перебіг суспільного буття. При цьому політична та релігійна сфера залишаються не ізольованими одна від одної, а, як свідчить соціальна практика, відчувають взаємовплив, який потребує ґрунтовного наукового осмислення, з'ясування ролі релігійного чинника в політичному житті країни. Для вітчизняної політичної науки дослідження проблеми релігії в контексті національного політичного простору, політичних процесів, що відбуваються в Україні, залишаються актуальними та заслуговують на увагу.

Мета статті полягає у спробі вивчення тенденції сакралізації (клерикалізації) політики в Україні.

Дослідження релігійної сфери за роки незалежності України набули міждисциплінарного характеру. Відомими вітчизняними науковцями проведено вивчення релігійного феномену в сучасному українському суспільстві (Л. Ануфрієв, В. Єленський, А. Колодний, Л. Филипович). Низку наукових праць присвячено аналізу взаємозв'язків політики й релігії, функціонування політичних і релігійних утворень в умовах ствердження державності та відродження духовності й національної самосвідомості (Ю. Кальніш, О. Саган, М. Кирюшко).

Одним із напрямків досліджень релігійної площини в політології є вивчення основних тенденцій та орієнтирів взаємодії політики і релігії, впливу процесів секуляризації-сакралізації на політичне життя (Т. Євдокімова, Ф. Шандор, О. Коваль).

Серед аспектів, що потребують більш детального вивчення саме в політологічному сенсі, слід вказати, насамперед, встановлення закономірностей функціонування релігії та політики в політичному просторі сучасної

України, визначення особливостей впливу релігійного чинника на перебіг політичних процесів.

Політика в сучасному світі, невід'ємною складовою якого є Україна, являє собою специфічний простір, де різні соціальні групи та індивіди через використання інститутів публічної влади намагаються реалізувати свої амбіції, інтереси та потреби. Серед найбільш потужних суб'єктів політики, крім держави, можна зазначити й політичні партії.

Події новітньої історії України свідчать про те, що найбільш активна частина політичних організацій, які мають достатній політико-фінансовий ресурс, спроможна домогтися успіху та здобути владу легітимним шляхом. Проте політична перемога повинна бути здобута максимально прозорим чином. Суспільство повинно отримувати об'єктивну інформацію щодо сутності політичних подій, які відбуваються в Україні, намагаючись тієї чи іншої політичної сили для того, щоб мати можливість зробити свій усвідомлений вибір на підтримку певного політичного об'єднання (партії, блоку). Тому, наше переконання, необхідно дослідження всіх важелів впливу, якими послуговуються політичні партії для того, щоб переконати виборців на свою користь. Оскільки обсяг даної статті є обмеженим, зосередимо увагу на дослідженнях діади “політика — релігія” в контексті участі політичних партій у політичних процесах, що відбуваються в Україні, її зробимо спробу визначити, наскільки суттєвим є проникнення релігійної складової в українську політичну сферу.

За даними Міністерства юстиції України на 04.09.2008 р. у державі налічується 150 політичних партій, які можуть діяти в політичному просторі одноосібно або створювати блоки [4]. Серед політичних організацій слід визначити найбільш впливові на сучасному етапі розвитку українського суспільства партії та їхні об'єднання, які користуються найбільшою підтримкою виборців, а саме: Партія регіонів, Блок Юлії Тимошенко, Наша Україна — Народна самооборона, Комуністична партія України та Блок Литвина (перелік подано за кількістю місць у Верховній Раді VI скликання). Більшість цих організацій була представлена й у складі вищого представницького органу країни попередніх скликань. При цьому зазначимо, що лише 2% громадян України визнають себе членами тієї чи іншої політичної партії, а політичні організації не користуються особливою довірою суспільства.

Разом з тим, на території країни зареєстровано чимало релігійних організацій, які налічують мільйони вірних. Найбільшими Церквами в державі, за даними Держкомрелігії на 01.01.08 р., є Українська православна церква Московського патріархату, яка включає 11233 громади, Українська православна церква Київського патріархату, що налічує 3963 громади, Українська греко-католицька церква, яка об'єднує 3526 громад, Всеукраїнське об'єднання Євангельських християн-баптистів (кількість громад — 2487), Українська автокефальна православна церква окормлює 1178 громад (перелік подано за кількістю зареєстрованих громад) [3].

Результати соціологічного моніторингу вказують на те, що рівень релігійності українського суспільства протягом 2000–2007 рр. залишався

фактично стабільним і досить високим. Так, у 2000 р. визнали себе віруючими 57,8% громадян, у 2002 р. — 60,2%, у 2007 р. — 59%; невіруючими — 11,9%, 10,7% та 9,6% опитаних відповідно. До того ж Церква, за даними соціологічних досліджень, є однією з інституцій, що користуються найбільшою довірою в суспільстві на противагу незначній довірі до політичних партій. Тобто, можна припустити, що серед різноманітних внутрішніх та зовнішніх чинників, які впливають на політичні процеси, релігійний чинник для сучасної України, з огляду на наведене, є досить вагомим.

Досить значна роль релігійного чинника в житті суспільства вимагає від політичних партій враховувати в своїй боротьбі за підтримку виборців стан релігійності вітчизняного суспільства, його поліконфесійний характер, ставлення до релігії різних соціальних груп. Отже, політичні партії, які беруть активну участь у політичних процесах, вимушенні розбудовувати свою стратегію щодо здобуття влади, її утримання з огляду на сакральний компонент. Така певна залежність суб'єктів політичного процесу від релігійного впливу, є, на наш погляд, проявом релігієзації української політики.

Політичні партії, які офіційно не позиціонують себе як релігійно спрямовані об'єднання, досить виважено ставляться до оприлюднення загальної партійної думки щодо місця та ролі релігії в сучасному українському суспільстві, урахування релігійного чинника в політичному житті країни, впливу Церкви на перебіг політичних процесів. Така “обережність” проявляється як у змістовному навантаженні, так і в емоційному забарвленні щодо висвітлення даної проблеми в партійній літературі та ЗМІ.

Зазначимо, що обсяг релігійної складової, що подано в партійних документах “світських” та ідеологічних політичних партій та об'єднань, які є доступними широкому загалу, зазвичай посідає незначне місце. Підтвердженням такої думки може слугувати, наприклад, відображення позиції політичної партії чи блоку до релігійного питання в передвиборних програмах, які було опубліковано напередодні позачергових парламентських виборів 2007 р. Характер подання матеріалу, як ми раніше зауважували, має здебільшого позитивний або нейтральний характер. Разом з тим, відомо, що найбільші політичні партії та блоки, представники яких працюють у Верховній Раді останнього (шостого) скликання, а також у попередні часи, незважаючи на дуже стисле викладення відношення до релігійних проблем або його відсутність взагалі, користувалися в передвиборчий період підтримкою найпотужніших Церков, що діють в Україні. Про таку підтримку свідчать хресні ходи, молитви на площах, проведення суспільних заходів, що освячувалися представниками різних конфесій. Крім того, один із політичних блоків — “Наша Україна — Народна самооборона” — в своїй передбиворній програмі на позачергових виборах 2007 р. до Верховної Ради України оголосив про підтримку створення Єдиної помісної православної церкви, що фактично дорівнює створенню державної релігії та церкви. Слід зауважити, що жодна з політичних партій не декларує атеїстичні погляди.

Співставлення реальних дій політичних партій з офіційними поглядами, які задекларовано в партійних документах, дозволяє зробити припущення про наявність непублічних домовленостей між політичними та релігійними організаціями, що можна розглядати як доказ на підтвердження релігієзації політичного життя.

Звернемо увагу на той факт, що в Україні зареєстровано кілька політичних організацій релігійного спрямування. Прикладом партій такого типу можуть бути (за алфавітом): Партія мусульман України, Партія християнсько-демократичний союз, Соціально-Християнська Партія, Українська християнсько-демократична партія, Християнсько-демократична партія України тощо. Згадані партії не мають значної підтримки в суспільстві, жодна з цих партій (крім партії Християнсько-демократичний союз, яка є складовою блока НУНС) не представлена в українському парламенті шостого скликання. Докладне подання матеріалу з релігійного питання в передвиборній програмі Християнського блоку, який було створено Всеукраїнською політичною партією Екологія та Соціальний захист і Соціально-християнською партією під час останніх виборів до Верховної Ради (2007 р.) не надало йому значної підтримки виборців та залишило цю політичну силу в групі аутсайдерів передвиборчих змагань, про що ми повідомляли раніше.

Ситуація, яка склалася щодо партій релігійного спрямування, може свідчити про таке:

- громадяні України в теперішній час не прагнуть поєднувати в особистисному уявленні про світ соціального сакральне та секулярне;
- в Україні немає сталої практики поєднання світського та релігійного для вирішення соціально-політичних проблем;
- в державі не спостерігається панування однієї Церкви або об'єднання Церков, які б користувалися переважною підтримкою суспільства та мали значний вплив на подальший суспільно-політичний розвиток;
- конфесійно налаштовані партії, що існують в Україні, не відображають найбільш численні релігійні організації (Українську православну церкву Московського патріархату та Українську православну церкву Київського патріархату);
- наявні партії релігійного спрямування не мають достатньої кількості прихильників для того, щоб перетворитися в потужні політичні суб'єкти сьогодення;
- партії релігійного спрямування не мають особливої підтримки з боку держави, інших політичних сил та повинні розраховувати лише на власний потенціал.

Отже, конфесійно налаштовані партії не мають сьогодні в Україні суттєвої підтримки в суспільстві. Прошарок таких організацій серед загальної кількості партій незначний. Разом з тим, факт їхньої наявності, на наш погляд, є вагомим свідченням на користь релігієзації української політики.

Серед найбільш відомих шляхів впливу релігії на політичне життя є використання її як певної ідеологічної системи. Одним із проявів впливу

релігійного чинника на політичні інституції є підтримка політичними силами цінностей, що продукує Церква. Релігійні цінності не є ізольованими та узурпованими лише Церквою, вони “циркулюють” у суспільстві, їх інтеріорізують громадяни. Водночас саме ці цінності “експлуатують” політичні сили для досягнення своєї владної мети. Тобто, з погляду політичних сил, неможливо нехтувати цінностями, що пропагує Церква, оскільки їхніми носіями є особи, які водночас є й віруючими, й виборцями. До того ж в Україні більшість партій не мають чітко сформульованої ідеологічної платформи, не пропонують власних цінностей та послуговуються тими, що створено Церквою.

Вплив релігійного чинника на політичне життя як певної ідеологічної системи ми вбачаємо й у тих випадках, коли релігійні об'єднання проводять активну ідеологічну діяльність, намагаються інтенсивно (або навіть агресивно) втрутатися в політичні процеси через вплив на політичну свідомість віруючих. Іноді такий вплив може спонукати до політичної пасивності, орієнтації на відчуження прихильників тієї чи іншої Церкви від суспільно-політичного життя.

Релігійні і політичні інституції позиціонують себе як представники інтересів певних соціальних груп. Вони намагаються посилювати свій вплив на визначені ними соціальні групи, особливо під час виборів. Іноді такий вплив є ізольованим, частіше — синергетичним. Він може мати явний або (та) латентний характер.

Вплив релігійного чинника на політичну сферу відбувається через використання Церквою політики у власних цілях. В цьому випадку можна спостерігати намагання з боку громадських рухів, які причетні до конкретної конфесії, у різний спосіб бути заалученими до політичних заходів, що дозволяє їм не тільки підтримувати політичні сили, але й водночас пропагувати своє вчення, тобто, фактично діяти на свою користь.

Деякі Церкви та їхні ієархи відкрито стають на бік тих чи інших політичних партій, пропагують партійні ідеї та гасла, намагаючись підтвердити їхню цінність цитатами зі Святого письма, посиланням на релігійні доктрини. Дослідники зазначають, що серед політично заангажованих релігійних організацій, які найбільше прагнуть вливати на виборців, опинилися найбільші православні церкви, що діють в Україні, — Українська православна церква Московського патріархату та Українська православна церква Київського патріархату.

Глава УПЦ МП Володимир намагається утримуватися від виявлення відкритої прихильності до політичних сил, але позбутися прагнення впливати на політичну ситуацію ані митрополиту особисто, ані церкві, яку він очолює, не вдається. Патріарх УПЦ КП Філарет (Денисенко), як свідчить інформація ЗМІ, наполегливо поєднує церковну й політичну діяльність.

Окремі дослідники наполягають на визнанні ще одного напрямку впливу релігії на політику. О. Кудояр вважає, що цей напрямок пов'язаний з тим, що в силу конкретних роздумів віруючі беруть участь у масових соціально-політичних рухах та звертаються до релігії для ідеологічного оформлення своїх інтересів [5]. Безумовно, такі випадки існують. Про-

те, на нашу думку, в теперішній час вони нечисленні та, скоріше за все, мають характер несамостійного та нестійкого вибору, що не надає права відокремлювати їх як напрямок релігійного впливу на політику.

Спроби релігізації політики відчути також у намаганнях комплектування органів місцевого самоврядування керівниками найбільш впливових церковних організацій. Тобто, йдеться про приклади формування місцевої влади за конфесійною ознакою.

За роки незалежності України не склалося сталох прозорих публічних взаємостосунків між релігійними і політичними об'єднаннями, що ускладнює аналіз проблеми. Тому дослідження впливу релігійного чинника на політичну сферу залишаються актуальними та потребують постійного політологічного моніторингу.

Наукове осмислення наведених фактів передбачає звернення до передумов, які було закладено СРСР як державою-попередницею незалежності України щодо релігійної та політичної сфер. У Радянському Союзі існувало реальне відокремлення Церкви та держави, більшість населення була атеїстично налаштована. Незважаючи на те, що деякі релігійні об'єднання було заборонено з ідеологічних міркувань, низка релігійних організацій, яка, на думку радянського керівництва, не шкодила розвитку суспільства, лояльно ставилася до держави, діяла в СРСР та мала певний вплив на населення. Разом з тим, у СРСР діяла лише одна партія — Комунастична партія Радянського Союзу, інших партій тривалий час не існувало. Тому досвіду партійного будівництва та співпраці з релігійними організаціями жодна структура, крім Комунастичної партії, не мала. До того ж, керівництво Комунастичної партії, її члени зазвичай не послуговувалися допомогою Церкви (принаймі, відкрито) при вирішенні своїх публічних завдань. Тобто, певний досвід роботи з населенням у Церкви існував і за радянської влади. В той же час, сумісного досвіду роботи Церкви і світських утворень не було накопичено через ідеологічні обмеження. Отже, за рівних можливостей впливу на населення можна припустити, що в сучасному українському суспільстві вплив Церкви як сталої соціального інституту більш потужний та глибинний, ніж вплив партій, які з'явилися в сучасній Україні лише за часи незалежності, незважаючи на новітні політ-технології, які вони застосовують для досягнення владної мети. В Конституції України зазначено, що Церква в Україні відокремлена від держави [1]. Зауважимо також, що в жодному з нормативних документів, які регламентують діяльність конфесій на території України, не йдеться про можливість їхньої безпосередньої участі в політичному житті в країні [3]. Релігійні організації намагаються у будь-який спосіб подолати обмеження, що встановлено державою. Вони шукають шляхи для посилення свого впливу на суспільство та використовують політичні партії як провідників своєї ідеології.

Відсутність правового механізму щодо стримування злиття політичної та релігійної сфер може привести до порушення рівноваги в цій царині, непередбачуваності в розвитку ситуації в політико-релігійній площині та завдати шкоди поступовому розвитку суспільства.

Викладене надає нам можливість зробити такі висновки:

1. В суспільно-політичному житті сучасної Україні спостерігається чимало фактів, які підтверджують наявність тенденції щодо сакралізації (клерикалізації) політики.

2. Сакралізація політичних процесів у сучасній Україні пов'язана з декларацією політичними партіями та блоками релігійних цінностей, позапублічними домовленостями політичних та релігійних організацій, створенням політичних партій релігійного спрямування, персональною участю відомих діячів Церкви в діяльності органів місцевого самоврядування.

3. Релігізація політики відбувається як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях.

4. Запобіжним заходом щодо подальшої релігізації політики в Україні є створення правового механізму для стримування злиття політичної та релігійної сфер.

5. За роки незалежності в Україні не склалося системи сталих публічних взаємостосунків між релігійними і політичними організаціями, що об'єктивно ускладнює наукові дослідження в цій сфері.

Література

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради. — 1996. — N 30, ст. 141.
2. Закон України Про свободу совісті та релігійні організації України // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 1991. — N 25, ст. 283.
3. Державна статистика релігій в Україні // <http://www.risu.org.ua/text/2008ua.xls>
4. Перелік політичних партій в Україні // <http://www.minjust.gov.ua/0/499>
5. Кудояр О. М. Релігія та її місце в політичній системі незалежної України: Автореф. дис.... канд. філос. наук. — Донецьк, 2003.

М. Ф. Штокало,

кафедра політології ІСН ОНУ імені І. І. Мечникова
к. 35, Французький бульвар, 24/26, м. Одеса-58, 65058, Україна

РЕЛИГИОЗНЫЙ ФАКТОР В КОНТЕКСТЕ УКРАИНСКОГО ПОЛИТИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА

Резюме

В статье отражена попытка исследования сакрализации политики как тенденции, которая имеет место в современном украинском политическом пространстве.

Ключевые слова: религиозный фактор, политическое пространство, политические процессы, общество, государство.

M. Shtokalo,

Politology department of SSI of Odessa Mechnikov University
r. 35, 24/26 Frantsuzsky Boulevard, 65058 Odessa-58, Ukraine

THE RELIGIOUS FACTOR IN THE CONTEXT OF THE UKRAINIAN POLITICAL SPACE

Summary

In article attempt of research of a sacralization of a policy as tendencies, which takes place in modern Ukrainian political space is reflected.

Key words: the religious factor, political space, political processes, a society, the state.

УКРАЇНА І СВІТ

МІЖНАРОДНИЙ ВІМІР
ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ
ПРОЦЕСІВ

О. І. Брусиловська,

д-р політ. наук, доц.

Кафедра міжнародних відносин ОНУ імені І. І. Мечникова

к. 32, Французький бул. 24/26, м. Одеса-58, 65058, Україна

Тел.: (380482) 633259; E-mail: cis_asc@paco.net

ПОЛІТИЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ УГОРЩИНИ В УМОВАХ ЧЛЕНСТВА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Стаття присвячена проблемі політичної трансформації Угорщини, яка перейшла до другого етапу посткомуністичних трансформацій у якісно нових умовах — як член ЄС з 2004 року. Аналіз угорських реформ надає можливість вирізнати позитивні та негативні аспекти досвіду нових членів ЄС задля з'ясування можливостей його використання в Україні.

Ключові слова: політична трансформація, партійна система, парламентські вибори, урядова коаліція.

Угорщина стала повноправним членом Європейського Союзу 1 травня 2004 року. Ця подія знаменувала завершення першого етапу трансформацій, протягом якого були вирішенні завдання першочергової важливості, такі, як створення ринкової економіки та засад демократичного управління. У порівнянні із ситуацією 1989 р., країна демонструє значний прогрес. Проте другий етап трансформації характеризується наявністю невирішенності значної кількості проблем, характерних для переходних суспільств, зокрема, відмінністю в якісних характеристиках порівняно зі старими членами ЄС. Тому тема реформування Угорщини в 2004–2008 рр. залишається актуальною, адже перед Україною стоять схожі завдання в усіх сферах суспільного життя.

Тема політичної трансформації Угорщини — одна з досить досліджуваних у сучасній політології. Умовно можна поділити її за проблематикою. Серед авторів, що досліджують специфіку посткомуністичної трансформації саме в Угорщині перш за все слід назвати відомого українського дипломата та політолога Дмитра Ткача, що протягом багатьох років змальовує картину перетворень у країні, де він був офіційним представником України. Окрему групу досліджень представляють науковці, які розглядають посткомуністичну трансформацію Угорщини в контексті більш загальних проблем міжнародних відносин (С. Глінкіна, І. Орлик, Л. Шишельна, О. Власова). Разом із тим у літературі переважають статті, присвячені окремим аспектам проблеми, що робить необхідним упорядкування наших знань щодо варіантів політичних програм посткомуністичних країн в умовах членства в Європейському Союзі.

Отже, стаття присвячена досвіду Угорщини на шляху політичної трансформації після 2004 року з метою виокремлення його основних позитивних та негативних аспектів.

Приєднання до ЄС Угорщини може вважатись найбільш вдалим зразком для інших країн Східної Європи. До 2004 року Угорщина імплементувала 99% всіх регулюючих рішень, які діяли в Євросоюзі. Тому перший рік перебування в ЄС пройшов для угорців майже непомітно: не було ніяких суттєвих потрясінь чи різких змін у внутрішній та зовнішній політиці.

За період трансформації в Угорщині не тільки виникли партії, що мають стабільну підтримку електорату, а й сформувалась стандартна система партій, характерна для розвинутих європейських демократичних країн. Консолідація партій призвела до їхнього скорочення з 200 до 70 на початку ХХІ ст. Спроби створити нові партії не мають успіху. Угорщина далі інших країн Східної Європи просунулась на шляху створення двопартійної системи (за УСП або СМД голосують приблизно 90% виборців).

Протягом останніх років ішов активний процес удосконалення виборів із метою запобігання фінансових злочинів і забезпечення всім учасникам рівних умов передвиборчої боротьби. Були введені ліміти на витрати партій та кандидатів на передвиборчу боротьбу, заборонені пожертви юридичних осіб. Також були посилені заходи щодо забезпечення незалежності ЗМІ [1, с. 11]. Отже, досягнення Угорщини були безперечними.

Разом із тим не виправдалися найбільш радужні надії громадян на вступ у ЄС: стало очевидним, що саме по собі членство в Євросоюзі не вирішує проблем; як і раніше, усе залежить від самих угорців. І тут виникає питання, чи готові угорські політичні еліти до рішення нових складних завдань, що пов'язані з функціонуванням країни в рамках уже існуючої системи зі всіма її плюсами та мінусами.

Внутрішньополітична сфера продовжувала розвиватись в умовах більш жорсткого, ніж це відмічалось у сусідніх країнах, протистояння між владною ліберально-соціалістичною коаліцією та правоцентристською опозицією. Восени 2004 р. керівництво Євросоюзу навіть офіційно заявило про свою стурбованість “глибоким розколом угорського суспільства”.

Було очевидно, що подолати цей розкол не вдалось протягом урядової кризи 2004 року. Її початком послугували ініціативи прем'єр-міністра Петера Меддьюеші: введення системи прямих виборів прем'єр-міністра, скорочення числа депутатів парламенту, висунення в Європарламент загальнонаціонального списку кандидатів. Ці пропозиції призвели до розколу між прем'єром та верхівкою УСП. Невдоволення партійців поглибила поразка УСП на виборах депутатів в Європарламент влітку 2004 р., коли соціалісти отримали лише 9 мандатів, а СМД — 12. Почався рух за обновлення УСП, який очолили молоді функціонери, які виступили з жорсткою критикою геронтократії. Рух отримав офіційну назву “ліва ініціатива”, а неофіційно його називали “рухом автомеханіків”, оскільки його лідери І. Хіллер та Ф. Дюрчань у програмній заяві порівняли УСП з автомобілем, який треба полагодити. У цей момент лідер УСП та міністр закордонних справ Ласло Ковач несподівано залишив свої посади в країні і зайняв місце комісара ЄС із податків [2, с. 82]. Його відставка стала початком зміни майже всієї старої партійної гвардії. Фіналом кризи стало оголошення Меддьюеші 18 серпня 2004 р. кадрових змін, у тому числі відставки міністра еконо-

міки І. Чіллага, що представляв партнера УСП по коаліції СВД. Однак, керівництво СВД категорично не погодилося з рішенням прем'єра й оголосило йому недовіру. Несподівано для Меддьєші Президія УСП прийняла його відставку, і 25 серпня позачерговий з'їзд УСП затвердив на посаді прем'єра Ференца Дюрчаня [3, с. 27].

У вересні 2004 р. Дюрчань сформував уряд, у якому міністром закордонних справ став Ференц Шомоді, міністром економіки — Янош Кока. Дюрчань заявив, що його перша мета — значне скорочення урядового апарату, зниження витрат на його втримання. Однак, у більшості аспектів він наслідував Меддьєші, політика якого в цілому була направлена на оздоровлення економіки і формувалась під впливом ЄС та міжнародних фінансових організацій.

Опозиція невдовзі зробила спробу випробувати новий уряд, ініціювавши референдум із двох питань: приватизація лікарень та подвійне громадянство для етнічних угорців. Уряд відповів широкою агітаційною кампанією, доводячи, що 1) приватизація надасть нову якість обслуговування, 2) подвійне громадянство викличе масову імміграцію в країну та значний ріст безробіття. У результаті, на референдум 4 грудня 2004 р. більшість населення не прийшла, отже, його результати були недійсними (за угорським законодавством референдум визнається, якщо в ньому взяла участь ѡ виборців) [2, с. 80].

Початок 2006 року в Угорщині пройшов під знаком передвиборчої боротьби. Провідна партія соціалістично-ліберальної урядової коаліції, Угорська соціалістична партія (УСП), активно проводила таку соціальну політику, яка б забезпечила їй максимальну підтримку не лише в таборі постійних прибічників, але й тих, хто ще не визначився зі своїм вибором. На це була направлена реалізація урядом програми “Сто кроків” (здійснення малих кроків у всіх сферах життя країни задля досягнення відчутного підвищення загального рівня добробуту населення).

Коаліційний партнер соціалістів, Союз вільних демократів — Угорська ліберальна партія (СВД-УЛП) на чолі з Габором Кунце висунув низку умов для продовження партнерства на майбутніх виборах. Серед них була вимога реформи системи охорони здоров'я в Угорщині.

Союз молодих демократів — Угорський громадянський союз (СМД-УГС), провідна опозиційна партія на чолі з Віктором Орбаном, розширила базу своєї підтримки в суспільстві. Для цього в березні було укладено партнерську угоду зі Спілкою угорських профспілок.

Аналогічний крок здійснив також опозиційний Угорський демократичний форум (УДФ) на чолі з Ібоя Давідом, який уклав угоду про взаємодію на виборах із Союзом підприємців Угорщини. Однак, із приводу іншої угоди Давід заздалегідь виступив зі спростуванням: можливості створення коаліції УДФ зі СМД-УГС не існує, тому що програмні засади СМД-УГС мають популістський характер та не відповідають консервативним християнським цінностям, а також ліберальним підходам УДФ до вирішення питань економічного розвитку Угорщини. Таким чином, неспроможність правих об'єднатись скоротила їхні шанси на перемогу; основну провину

аналітики, наприклад, видатний американський політолог Валері Банс, покладали на Віктора Орбана, відомого своєю безапеляційністю та авторитарним стилем керівництва [4].

Цікавими новими рисами політичного життя Угорщини стало падіння авторитету радикальних партій, які підтримало не більше 1–2% виборців (при прохідному бар’єрі до Державних Зборів 5%), а також велика кількість виборців, які до самого кінця не могли визначитись з вибором (34% за результатами соціологічних опитувань).

Перший тур виборів пройшов 9 квітня 2006 року й не приніс сюрпризів. УСП отримала 105 мандатів, СМД-УГС разом із Християнсько-демократичною народною партією — 97 мандатів. Решту поділили СВД-УЛП (4) та УДФ (2).Хоча більшість угорців постійно голосує за УСП або СМД-УГС, опитані виборці виступають проти формування двопартійного парламенту, вважають за потрібне зберегти багатопартійну систему.

Другий тур, 23 квітня 2006 року, вирішив долю ще 174 мандатів в індивідуальних округах та за республіканськими списками (в Угорщині діє мажоритарно-партійна система). СМД-УГС отримала змогу дещо скоротити відрив від УСП через свої традиційно сильні позиції в індивідуальних округах.

Отже, за підсумками обох турів УСП отримала 190 мандатів (48%), СМД-УГС разом із ХДНП — 164 (42%), СВД-УЛП — 20 (4,6%), УДФ — 11 (2,8%). Головою Державних Зборів УР було вкотре обрано Кatalін Сілі (УСП) [5, с. 28].

Право формувати уряд в Угорщині отримує партія або коаліція партій, яка має не менше 194 мандатів, тобто половину від загальної кількості депутатів плюс 1 мандат. Тож, уряд знову утворила УСП разом зі СВД-УЛП; при цьому правлячий блок навіть покращив свої показники (в 2002 р. він мав 198 мандатів) [6].

Прем'єр-міністром Угорщини залишився Ференц Дюрчань (УСП). Саме його виступ на закритому засіданні депутатів парламентської фракції УСП 26 травня 2006 року послугував прологом до найбільшої політичної кризи в Угорщині за весь посткомуністичний період. Наголошуєчи на необхідності виконувати прийняту в грудні 2005 р. Конвергенційну програму, що, безперечно, вимагала значних пожертвувань із боку населення та суб'єктів господарювання, Дюрчань сказав: “Півтора-два останніх роки ми брехали про стан економіки країни... і нічого не зробили за ці чотири роки” [5, с. 28].

18 вересня відомості про цю промову попали в центральну пресу. Того ж дня президент Угорщини Ласло Шойом виступив із заявою, що висловлювання прем'єр-міністра призвели до моральної кризи в країні. Екс-президент Ференц Мадл (2000–2005) закликав Дюрчаня у своєму відкритому листі, підписаному також представниками інтелігенції, подати у відставку.

У ніч з 18 на 19 вересня в Будапешті учасники двохтисячної антиурядової демонстрації оточили приміщення Угорського телебачення. Вони намагались прорватись до телецентрю й зачитати Меморандум із вимогою

відставки уряду Дюрчаня. Попри поліцейські кордони, кілька десятків демонстрантів розбили скляні двері та вікна першого поверху й прорвались в телецентр, якому завдали значних пошкоджень. Інші учасники на площі кидали в поліцейських каміння, підпаливали машини. До демонстрантів були застосовані водомети та сльозоточивий газ. Кількість потерпілих становила 150 чоловік, з них 114 поліцейських [7].

Наприкінці вересня ситуація дещо стабілізувалась: опозиція постійно організовувала мітинги на площі Л. Кошути біля парламенту країни, вимагала відставки уряду. Всі ці події свідчать, що політична криза в Угорщині не була випадковою.

По-перше, протести населення були викликані не стільки тим, що прем'єр брехав, скільки невдоволеністю своїм економічним становищем і побоюваннями, що в майбутньому воно ще погіршиться. Найбільш тяжкою була ситуація в галузі охорони здоров'я, де було недостатньо не тільки фінансів, а й медичного персоналу. Стрімко скорочувалось фінансування освіти та науки. Держава відмовилась від системи грантів за "планом Сечені", які надавали суттєву підтримку угорським дослідникам та викладачам. Схожі тенденції можна дослідити щодо більшості соціальних прошарків населення.

По-друге, промова Дюрчаня послугувала приводом для відкритого протистояння влади та опозиції, яка підспудно назрівала протягом років. Віктор Орбан використав оприлюднення негативних економічних показників для звинувачення своїх опонентів у некомпетентності, неспособності вирішити нагальні проблеми країни, непрозорості кроків уряду в суспільно чутливих сферах. Взагалі, протистояння в Угорщині мало відчутно особистий характер: Орбан проти Дюрчаня.

Політична тактика Орбана принесла відчутні результати: на виборах в органи місцевого самоврядування, проведених в жовтні 2006 р., СМД-УГС, ХДНП та УДФ здобули перемогу у 17 з 19 областей. Орбан назвав цю подію історичною поразкою соціалістів [5, с. 30].

Президент Л. Шойом після виборів ще раз підkreслiv своє незадоволення позицією Дюрчаня тим, що він уникає відповіді про моральність своєї поведінки, що він втратив довіру виборців і взагалі послабив довіру до парламентської демократії.

У відповідь Дюрчань ініціював позачергове пленарне засідання Державних Зборів УР, на порядок денний якого було винесено питання вотуму довіри відносно його урядової програми та чинного прем'єр-міністра. Відповідно до регламенту, голосування було поіменним, Дюрчань здобув підтримку 207 (з 384) депутатів, уряд отримав мандат на продовження своєї роботи [8].

Реакція країн Європи на угорські події була неоднозначною: соціалісти підтримали Дюрчаня, праві партії — Орбана. Офіційна позиція ЄС була більш виваженою: акції протесту розглядались як події, викликані реалізацією програми економічних реформ, яка за своєю суттю спрямована на подолання кризи в економіці країни. Отже, найменше, що потрібно Угорщині — це зміна уряду. Дюрчань почав непопулярну Конвергенційну програму (2006–2009), яка передбачає виведення бюджету країни із кри-

зи шляхом замороження соціальних витрат та проведення ряду реформ у соціальній сфері, і він здатен її закінчити; альтернативи в УР немає [5, с. 29]. Цікаво, що Орбан також не подав жодного знаку, що він готовий взяти на себе вивід країни з економічної кризи. Він закликав не до деструктивних парламентських виборів, а до відставки Дюрчаня й створення так званого фахового уряду із представників усіх партій.

Натомість Дюрчань оголосив про кадрові зміни в уряді й формування т. зв. Урядового Кабінету, який складається з 5 осіб: трьох міністрів (економіки, соціальної політики і праці та національної безпеки), а також керівників коаліційних партій (УСП, СВД). Кабінет має на меті прийняття стратегічних політичних рішень, за іншими ж міністрами залишаються суто практичні функції.

Антикризові реформи Дюрчаня також вплинули на проблему розподілу повноважень між органами влади. Було скорочено кількість міністерств, відмінено посади міністрів без портфеля, скорочено посади держсекретарів у міністерствах та відомствах. У цілому за два роки штат держапарату скорочено на 30%. Позитивним наслідком стало скорочення витрат держбюджету, але водночас це дозволило прем'єру сконцентрувати у своїх руках більше влади перш за все за рахунок повноважень міністрів.

Протягом 2007 року уряд удався до досить радикального реформування кількох важливих сфер — системи медичного обслуговування, освіти та громадського транспорту — з метою зменшення видатків на послуги, що надаються громадянам через ці системи. Уперше за останні 8 років реальні доходи населення зменшилися, що викликало посилення напруження в угорському суспільстві, підвищення популярності опозиції. Вона перейшла від силових до конституційних методів боротьби, наприклад, висунула ініціативу проведення загальнонародного референдуму із соціальних реформ уряду [8].

Крім внутрішньополітичного аспекту, опозиція гостро критикує коаліцію в питаннях реалізації зовнішньої політики уряду, зокрема, за домовленості УР із РФ щодо будівництва російського газогону “Блакитний потік”. СМД-УГС та ХДНП вважають, що цей проект не відповідає інтересам Угорщини та ЄС, не сприяє планам диверсифікації постачання газу до Європи [9].

Отже, Дюрчань змушений проводити непопулярні серед щонайменш двох третин населення реформи, а по їх закінченні очевидно поступиться своїм місцем або опозиції, або взагалі втратить місце голови партії, тому що частина соціалістів не згодна з жорсткою в соціальних питаннях урядовою політикою. В УСП може повторитись ситуація, яка склалась у СВД у 2007 році, коли Габор Кунце, до того найпопулярніший політик, керівник парламентської фракції, був замінений: пост голови СВД отримав міністр економіки та транспорту Янош Кока, пост керівника фракції — Матяш Порші. У такий спосіб СВД намагалась підвищити свою популярність, що почала стрімко падати.

Протягом останнього періоду Угорщина змогла добитись значних успіхів у політичній трансформації, демократія тут заснована на інтегрова-

ному суспільстві, громадянській культурі, європейських ліберальних цінностях, але багато проблем залишається невирішеними.

По-перше, відбулась зміна загального настрою виборців: від ейфорії 90-х років вони перейшли до сприйняття виборів як формальної процедури, якою обмежується реальний вплив населення на політичний процес. У цілому політична активність населення залишається низькою: тільки 2% громадян є членами партій. Партії носять елітарний, верхівковий характер. На практиці в діяльності партій переважають партійні інтереси, а не інтереси громадян.

По-друге, різниця між партійними програмами поступово нівелюється. Виборчі програми мають популістський характер, не можуть слугувати основою для проведення чіткого політичного курсу.

По-третє, еволюція партій засвідчила падіння цікавості як до ліберальної, так і до марксистської ідеології; більшість партій перейшла на консервативні, а СМД-УГС навіть на націоналістичні позиції.

По-четверте, угорцям більше ніж іншим народам Східної Європи наразі притаманний европесимізм, негативні оцінки трансформації в рамках ЄС, який сам вступив на шлях трансформаційних реформ і став менш стабільним та передбачуваним.

По-п'ятє, на сьогодні ідеї та енергія політичних еліт, що починали трансформацію, вичерпали себе; країни ІСЄ вступили в більш складний етап політичного розвитку, етап дестабілізації. Відкритим залишається лише питання про його строки та форми.

Список літератури

1. Глинкина С., Орлик И. Россия и Центрально-Восточная Европа на рубеже XX–XX веков // Новая и новейшая история. — 2006. — № 4. — С. 3-26.
2. Шишелина Л. Венгрия в Европе // Международная жизнь. — 2005. — № 11. — С. 78–90.
3. Бухарин Н. Строительство гражданского общества в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. 90-е годы XX века — начало XX века // Новая и новейшая история. — 2005. — № 1. — С. 26–49.
4. Власова О. Горькое Европохмелье // Эксперт. — 2006. — № 35 // www. expert. ru/politics/2006/09/vengriya_v_es_i_na_grani_kraha
5. Ткач Д. Будапешт: гаряча осінь 2006 року // Політика і час. — 2006. — № 11. — С. 28-34.
6. Кравченко В. Дважды социалистическая // Зеркало недели. — 2006. — № 17.
7. Сагайдачный И. Венгрия: бой за демократию и реформы // Зеркало недели. — 2006. — № 38.
8. Hungary — area of freedom, security and justice // <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/e22103.htm>
9. Hungary — adoption of the Community Acquis // [www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/e01103.htm](http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/e01103.htm)

О. И. Брусиловская,

Кафедра международных отношений ОНУ имени И. И. Мечникова
к. 32, Французский бул. 24/26, г. Одесса-58, 65058, Украина

ПОЛИТИЧЕСКАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ВЕНГРИИ В УСЛОВИЯХ ЧЛЕНСТВА В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ

Резюме

Статья посвящена проблеме политической трансформации Венгрии, которая перешла ко второму этапу посткоммунистических трансформаций в качественно новых условиях — как член ЕС с 2004 года. Анализ венгерских реформ дает возможность проанализировать позитивные и негативные аспекты опыта новых членов ЕС для выяснения возможностей его применения в Украине.

Ключевые слова: политическая трансформация, партийная система, парламентские выборы, правительенная коалиция.

O. I. Brusylovska,

Department of International Relations, Odessa National University
k. 32, French Bul., 24/26, Odessa-58, 65058, Ukraine

POLITICAL TRANSFORMATION OF HUNGARY IN THE CONDITIONS OF EU MEMBERSHIP

Summary

The article is dedicated to the problem of political transformation of Hungary that already moved to another stage of post-communist transformations in high-grade better conditions — as a member of EU since 2004 year. Hungarian reforms' analysis offers the possibility to emphasize positive and negative features of new EU members' experience for ascertaining the possibilities of its usage in Ukraine.

Key words: political transformation, party system, parliament elections, governmental coalition.

О. В. Шевчук,

канд. політ. наук, доцент,

завідувач кафедри політології

МДУ ім. В. О. Сухомлинського, кв. 73, вул. Садова, 50, м. Миколаїв-55,
54055, Україна, тел. 8(050)1831224, e-mail: shevchukov07@rambler.ru

РОСІЙСЬКО-КИТАЙСЬКІ ВІДНОСИНИ В УМОВАХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ КІНЦЯ ХХ — ПОЧАТКУ ХXI СТОЛІТтя

Аналізується динаміка трансформаційних змін російсько-китайських взаємовідносин в умовах геополітичних зрушень кінця ХХ — початку ХXI ст. З урахуванням визначальних тенденцій прогнозуються можливі варіанти подальшої взаємодії РФ-КНР.

Ключові слова: РФ, КНР, регіональні взаємовідносини, зовнішньополітична стратегія.

Розпад СРСР і закінчення холодної війни зумовили суттєві зміни геополітичної ситуації в Азійсько-Тихookeанському регіоні. Азійсько-Тихookeанський напрям набув для РФ стратегічного значення, зважаючи на динаміку зростання економічних показників і поступового зміщення до АТР центра тяжіння політико-економічних світових процесів. Ці фактори визначили такі завдання: 1. Структурувати геополітичні чинники впливу на формування зовнішньополітичної стратегії РФ та КНР в 90-і рр. ХХ ст.; 2. Проаналізувати вплив російсько-китайських відносин на формування основних вимірів регіональної системи взаємовідносин; 3. На основі проведеного аналізу встановити можливі варіанти подальшої еволюції взаємодії РФ-КНР. Дослідження геополітичних факторів впливу на зовнішньополітичну стратегію РФ та КНР у регіональному механізмі взаємовідносин є складовою частиною комплексних досліджень вітчизняних науковців С. О. Шергіна, А. В. Дашкевича, Є. Є. Камінського, Б. М. Гончара, Л. О. Лещенка, О. Г. Івченка тощо. Динамічне зростання “питомої ваги” Азійсько-Тихookeанського регіону в зовнішньополітичному спектрі регіональних центрів сили — США та РФ, актуалізує дослідження характеру перспектив розбудови системи взаємовідносин в АТР російськими фахівцями С. М. Роговим, А. І. Уткіним, А. Д. Богатуровим, А. М. Хазановим, С. В. Барабановим, Є. І. Сафоновою, А. В. Торкуновим, В. Ніконовим; а також американськими політологами Г. Кіссіндже, Зб. Бжезинським, У. Вудрафом, П. Брекеном, Р. Макнамарою тощо.

Характеризуючи основні виміри сучасного міжнародно-політичного процесу, Г. Кіссіндже підкреслив: “Центр тяжіння у міжнародних справах поступово зміщується з Атлантичного регіону, де він був розташований останні три століття по напрямку до Тихookeанського регіону. Саме в Азії сьогодні розташовані країни, що найбільш динамічно розвиваються, і у їхньому розпорядженні з’являється все більше можливостей втілювати

в життя власні уявлення про національні інтереси” [1]. Професор Флоридського університету У. Вудраф відзначив: “Тимчасове затмнення Азії Європою, що розтягнулось на півтисячоліття, закінчилось. Наше завдання тепер полягає в тому, щоб пристосуватись до світу, у якому незахідні народи прагнуть впливати на регіональні і глобальні справи і відносини у значно більшій мірі, ніж у еру панування Заходу, яка минула, притому, опираючись не лише на ресурси сили і влади, але і на ресурси власних цінностей” [2, с. 244–245].

Міжнародне становище в Азійсько-Тихоокеанському регіоні в 90-х рр. ХХ ст. характеризувалось станом крихкої стабільності. Тенденції до інтеграції в економічній сфері, що є характерними для АТР, не ліквідували наявність значного політико-ідеологічного конфліктного потенціалу в регіоні, який є залишковим з часів “холодної війни”. Зокрема це проблемний спектр у взаємовідносинах Росія — Японія, КНДР — РК, КНР — Тайвань, конфлікт навколо островів Спратлі, а також проблема розділених народів. Okрім цього, незмінними залишаються структурні елементи системи присутності США в регіоні: військово-політичні союзи з Японією та Південною Кореєю, хоча й скорочений, але все ж таки достатньо дієвий комплекс військових баз. В цілому ж конфігурація міжнародних відносин в АТР у період постбіполярності зазнала змін, але не настільки радикальних, як у Європі. На початку ХХІ ст. в регіоні тісно переплітаються територіальні, політичні, економічні, військові інтереси постійних членів Ради Безпеки ООН, провідних ядерних держав світу, які одночасно є депозитаріями Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (США, КНР і РФ).

Закінчення періоду біполярності визначило необхідність формування нової системи регіональних відносин, функціональним призначенням повинен бути контроль конфліктогенних зон і ефективна та адекватна загрозам реакція на можливі виклики. Але якщо у європейському регіоні подібна система представлена такими організаціями як НАТО, ОБСЄ і є практично структурованою, і чітко спрямованою у функціональному вимірі, то в політико-економічній структурі Азійсько-Тихоокеанського регіону подібні міжнародні структури знаходяться на етапі становлення. Спроби розповсюдити на Азійський регіон систему, подібну до європейської, ще в період протистояння між СРСР та США мало руйнівні наслідки. “Коли США створили НАТО і спробували розповсюдити цей досвід на Південно-Східну Азію, утворивши блок СЕАТО, результати були катастрофічні. Поразка США у в'єтнамській війні коштувала життя 50000 американцям і ясно показала, наскільки відрізняються азійська і європейська політики”, — підкреслив професор Йельського університету П. Брекен [3, с. 148].

Регіональним викликам безпеки у АТР (суперечності між країнами регіону у форматі дво- та багатосторонніх відносин, демографічне питання, сепаратизм, релігійний фундаменталізм, націоналізм і т. д.) на даний момент відповіддю є баланс сил між існуючими загрозами та потенційними можливостями держав реагувати на них. Така “система” латентним змістом має неоптимальність реакцій на виникаючі виклики та загрози і практично доля мінімізації конфліктного середовища є величиною, яка

зазнає різноманітних детермінуючих впливів з боку самих різноманітних суб'єктів міжнародного процесу. Регулятором кризових ситуацій на регіональному політичному просторі на даний момент виступає співвідношення оборонного потенціалу країн, що претендують на роль регіональних лідерів.

П. Брекен зазначає, що постконфронтаційна ера не мала відношення до Азії. Сам термін “ера, що наступила після закінчення холодної війни”, на його думку, передбачає, що американсько-радянське протистояння було центральною подією нашого часу, а його закінчення визначило цілком нове явище для всього світу. Хоча холодна війна не була світовою війною, в Азії вона не мала такого значення, як у Європі. Оскільки, на роздум науковця: “Центральним пунктом азійської історії в XX ст. був постколоніалізм: спроби Китаю, Індії, В'єтнаму, Ірану та інших створити життєздатні держави після довгого періоду іноземного панування. Їх спроби вступити в еру самоуправління та індустріалізації були більш важливими для людства, ніж те, що сталося за тисячі миль біля Берлінської стіни” [3, с. 148].

Разом з тим, тенденції економічного розвитку регіону засвідчують, що азійський вектор буде багато в чому визначати характер трансформації світової системи міжнародних відносин. За умови збереження сучасних тенденцій, у 2020 р. Азія буде виробляти близько 40% світового ВНП, на долю регіону у 2050 р. буде приходитись 57% світової економіки, згідно прогнозу ЦРУ у 2020 р. із шести провідних економік світу п'ять будуть азійськими, перше місце займатиме КНР з 20 трлн. доларів США, на другому місці будуть знаходитись США — 13,5 трлн, на третьому Японія — 5 трлн, на четвертому Індія — 4,8 трлн, на п'ятому Індонезія — 4,2 трлн, на шостому Південна Корея — 3,4 трлн [4, с. 269]. Згідно з іншими прогнозами, зокрема, Інституту міжнародного розвитку Гарвардського університету, зробленого після фінансової кризи 1997–1998 рр., до 2025 р. за сукупним прибутком Азія вдвічі або втрічі перевищить західний світ [5, с. 46].

Таким чином, динаміка регіональних відносин в АТР засвідчує фактичну відсутність у регіоні міжнародних інституцій, які були б розбудовані на неконфронтаційних засадах і задовольняли б усіх дієвих акторів регіонального механізму взаємодії. Такий стан міжнародних відносин пояснюється наявністю перешкод та проблем, які склалися історично. По-перше, в регіональні інтеграційні процеси залучені найбільші держави; по-друге, зберігається значний розрив у рівнях розвитку між країнами, суперечлива трансформація суспільств з традиційними устроєм. Необхідно також підкреслити, що у більшості держав Азійсько-Тихоокеанського регіону відсутній досвід послідовного і тривалого поглиблення інтеграційних процесів і пов'язаного з ним багатолітнього військового співробітництва, характерного для країн Східної Європи.

У поняття стабільних міжнародних відносин на сьогодні все активніше включається економічна складова взаємодії та внутрішньополітична стабільність. Стабільність у традиційному розумінні слова змінилася новим співвідношенням між політикою і економікою. Якщо говорити щодо стабільності в контексті політичних реалій АТР, то вона згідно з тлумаченням

американської політичної науки набуває значення “відчутності значних військових, економічних або політичних конфліктів між державами, націями” [6, с. 2]. У сучасній літературі, — відзначає відомий російський вчений А. Д. Богатуров, — питання щодо майбутньої архітектоніки східноазійських відносин є предметом жвавої полеміки. Одні вважають, що в умовах зниження дієвості старих лідерів (США та Росії) відбувається швидкий рух регіону у напрямку “звичайної” багатополярності і стабільність у цій частині світу буде регулюватися за схемою класичного балансу сил, через протистояння, взаємне зрівняння і конкуренцію нових і старих лідерів один з одним і між собою. Інший підхід пов’язаний з припущенням, що стихійність у міждержавній взаємодії буде обмежена усвідомленням зростаючої “взаємозалежності” і тяжіння в зовнішній політиці до розумного самообмеження з метою уникнення масштабних конфліктів [7, с. 131–132].

Взаємодія “центросилових” держав АТР, таких як КНР, РФ, США і Японія відіграє ключову роль щодо визначення стану всієї регіональної ситуації. Розпад біополярної моделі міжнародних відносин, ліквідувавши більшість критеріїв глобальної політичної ідентифікації, створив умови для зіткнення інтересів між країнами регіону. В результаті цього там різко ускладнилися механізми стратегічної взаємодії. В новому трикутнику США — КНР — Японія визначальним фактором стали суперництво за політичне лідерство і забезпечення власних інтересів. Стримування суперника все частіше здійснюється проведенням політики “по всім азимутам”. Відносно питання лідерства в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, відзначає російський дослідник А. М. Хазанов, — китайці вважають, що США — це нація, яка знаходиться в занепаді, а її можливість зберегти лідерство в АТР швидко слабшає [8]. Зважаючи на це, динамічно зростає роль підтримання “стратегічної стабільності” між потенційними суперниками, які мають у своєму арсеналі стратегічну наступальну ядерну зброю. Міністр оборони США в урядах президентів Дж. Кеннеді і Л. Джонсона Р. Макнамара підкреслює: “Якщо кожен з двох потенційних супротивників має значну кількість стратегічної наступальної зброї і здатний нанести удар по іншому, то в їхніх же власних інтересах забезпечити, щоб між ними існували умови стратегічної стабільності. Така стабільність можлива в тому випадку, коли кожна зі сторін усвідомлює, що інша сторона вважає, що баланс сил наступальних і оборонних ядерних сил, такий, що після першого удару в супротивника залишиться достатньо засобів, що збереглися для того, щоб нанести удар у відповідь і завдати неприйнятних збитків тому, хто наніс перший удар” [9, с. 104].

Руйнація біополярної системи міжнародних відносин задекларувала існування у загальносвітовому масштабі існування двох взаємопротилежних тенденцій: глобалізації та фрагментації міжнародних відносин, становлення єдиного, цілісного світу і все нових форм його розколу. Специфіка регіональної структури міжнародних відносин визначає те, що викликам стабільності в АТР (суперечності між країнами регіону у форматі дво- та багатосторонніх відносин, демографічне питання, сепаратизм, релігійний

фундаменталізм, націоналізм і т. д.) відповідю є баланс сил між існуючими загрозами та потенційними можливостями держав реагувати на них. Такий механізм латентним змістом має неоптимальність реакцій на виникаючі виклики та загрози. Практично доля мінімізації конфліктного середовища є величиною, яка зазнає різноманітних детермінуючих впливів з боку самих різноманітних суб'єктів міжнародного процесу. Регулятором кризових ситуацій на регіональному політичному просторі на даний момент виступає значною мірою співвідношення оборонного потенціалу країн, що претендують на роль регіональних лідерів.

Таким чином, функціональний аспект системи міждержавної взаємодії в Азійсько-Тихоокеанському регіоні у короткостроковій перспективі передбачає використання військово-політичних можливостей центросилових країн регіону, а у довгостроковій перспективі, додатковим імпульсом детермінуючого впливу виступатиме — економічний фактор (інтеграційні процеси, збільшення економічної взаємопов'язаності країн). Саме це виступає додатковим фактором впливу на зовнішньополітичні орієнтації країн АТР. Доля закупівель озброєння країнами Південно-Східної та Східної Азії на світовому ринку складає 48,1% [10, с. 102]. Ця тенденція, зумовлює безпосередній вплив країн-експортерів озброєння на баланс сил у регіоні, враховуючи власні національні інтереси. І багато в чому, їхня політика у військовому торгівельному спектрі визначається не економічним зиском, а стратегічними інтересами.

Ставлення Росії до проблем стабільного розвитку політичного процесу в АТР зумовлюється зацікавленістю, щоб нова держава, яка не має впливу рівноцінного радянському була “вбудована” до системи регіональних відносин на більш вигідних умовах. Нові геополітичні реалії визначають те, що утримуватись на позиції рівновіддаленості від двох полюсів сили — США та КНР, РФ буде надзвичайно складно, оскільки кожен з них прагне долути Росію до сфери своїх інтересів або нейтралізувати будь-яке сприяння конкуренту. В 90-ті рр. ХХ ст. американсько-китайські та американсько-російські відносини характеризувались багатоманітністю і залученням до їх орбіти практично всіх основних аспектів світової політики та світоустрою. При цьому, необхідно звернути увагу на те, що Китай на сьогодні є другим найбільшим експортером нафти після США. З листопада 1993 р. Китай став чистим імпортером нафти, зважаючи ж на характер економічної модернізації, можна передбачити, що ця залежність буде і надалі зростати. Потреби в ній збільшаться з 600 тис. барелів на день у 1993 р. до 3 млн у 2010 р. [11, с. 451]. На сьогоднішній день ці прогнози сформульовані китайським вченим Р. Лі в 1999 р. вже перевершенні, в 2004 р. використання нафти досягло рівня 6,3 млн. барелів на день, таким чином приріст споживання склав 24% [12]. Зважаючи на той факт, що 80% китайського імпорту нафти проходять через Малаккську протоку (з країн Близького Сходу та Африки), блокування цього шляху може мати катастрофічні наслідки для економіки і збройних сил Китаю. Саме тому, Пекін прагне диференціювати імпорт енергоресурсів, прикладом чого є укладення низки угод щодо постачання російської нафти під час візиту президента

РФ В. Путіна до КНР в березні 2006 р. У свою чергу, це є однією з причин зацікавленості Вашингтону в конструктивних відносинах з Москвою, оськільки в Росії є реальні можливості збільшувати чи зменшувати конкурентноздатний силовий, економічний потенціал КНР тощо. Відповідно, за умови виникнення геополітичного зіткнення між США та КНР, Росія є стратегічним тилом Китаю. Цим пояснюються зусилля США щодо утримання Росії та Китаю в режимі конструктивного діалогу з Вашингтоном, хоча при цьому між цими державами існує суттєвий спектр розходження з питань трансформації системи міжнародних відносин постбіополярного світу. Зусилля РФ та КНР спрямовані багато в чому на забезпечення підґрунття щодо перегляду структур, які забезпечують домінування США в Азійсько-Тихookeанському регіоні. Проводячи спільні військові маневри з Росією — “Мирна місяця — 2005”, Китай, використовуючи геополітичні важелі, надсилає продумані і дозволані імпульси США своєму найбільшому торговому партнеру. Разом з тим, зважаючи на сучасні реалії внутрішньополітичного та внутрішньоекономічного розвитку, Росія за її геостратегічного положення має істотну потребу щодо партнерських відносин і з США, і з Китаєм. Цим можна пояснити заяву міністра оборони РФ С. Іванова на прес-конференції, яка підводила підсумок спільним російсько-китайським військовим навчанням. Він підкреслив: “Ніяких військових блоків ми не створюємо, і навчання, що відбулися, не спрямовані проти третіх країн. Якщо існує така занепокоєність, то вона носить штучний і надуманий характер” [18].

І Росія, і Китай, ставши на шлях модернізації, відіграють на сьогодні роль регіональних (евразійських) держав з обмеженим глобальним впливом. Але, якщо виходити із одного з ключових параметрів сили — рівень володіння ракетно-ядерною зброєю, то обидві держави, хоча і не в рівній мірі, займають важливе місце в світовому стратегічному балансі сил. Зовнішньополітична стратегія двох держав послідовно спрямована на відстоювання багатополярної моделі розбудови постбіополярного світу. На думку російського спеціаліста Е. І. Сафронової, багатополярність “передбачає однакову значущість нових центрів світового впливу в особі окремих країн, груп держав або регіонів. Однополюсна структура міжнародних відносин не виглядає мудрою з точки зору багатьох держав, які належать до зони активного розвитку” [14, с. 22].

Концепція багатополярного світу має свій історичний процес формування і розвитку. Вперше вона була проголошена керівниками двох країн у “Російсько-китайській спільній декларації про багатополярний світ і формування нового міжнародного порядку” від 23 квітня 1997 р. Узгоджена позиція Росії та Китаю підтверджувалась потім в “Спільних російсько-китайських заявах” від 10 листопада 1997 р., 23 листопада 1998 р. і 10 грудня 1999 р., в “Пекінській декларації Російської Федерації і Китайської Народної Республіки” від 18 липня 2000 р., в Московській заяві лідерів країн і базовому міждержавному договорі, підписаному 16 липня 2001 р., в “Спільній декларації Російської Федерації і Китайської Народної Республіки” від 27 травня 2003 р., в “Спільній декларації Російської Федерації і

Китайської Народної Республіки” від 14 жовтня 2004 р., “Спільній декларації Російської Федерації і Китайської Народної Республіки” від 22 березня 2006 р.

Необхідно зазначити, що концепція багаполярного улаштування світу розробляється російськими спеціалістами на противагу моделі мультипольярного світу з єдиним глобальним центром впливу, яким є США. Стимулами щодо концептуального розроблення нового бачення світоустрою виступило з одного боку, статусне оформлення єдиної держави з глобальним впливом — США, а з іншого — подолання Росією наслідків геополітичної кризи кінця ХХ ст. й адаптація зовнішньополітичної стратегії до детермінуючих факторів внутрішнього та зовнішнього характеру.

В першій половині 1990-х рр. найбільш активно проблема світового порядку розглядалася в працях відомого російського фахівця А. Д. Богатурова. Систему міжнародних відносин, яка почала формуватись з початку 90-х рр. ХХ ст., вчений визначив, як “плуралістичну однополярність” або “однополярність пом’якшеного типу”, у межах якої найсильніша держава світу, напевне, не буде мати можливостей жорсткого контролю над подіями, що відбуваються в тій чи іншій частині світу, хоча може користуватись фактично беззаперечним впливом. “Завдання ж Росії, — підкреслює політолог, — поки форми нової моделі світу ще не затверділи, полягає в тому, щоб внести свій внесок в її формування, спробувати створити нову міжнародну структуру більш плуралістичною і менш однополярною” [15, с. 35-36]. З критикою однополярної концепції виступив авторитетний російський спеціаліст у сфері міжнародних відносин А. В. Торкунов, який відзначив, що прихильники одно полярності недооцінюють роль інших держав. “В жодній з сучасних світових держав, включаючи і наддержаву, що залишилась — США, сьогодні об’єктивно немає достатніх ресурсів щодо виконання функцій “світового поліцейського” в одно полярному світі”, — відзначив фахівець [16, с. 47]. З точки зору кризових загроз світовій стабільності розглядає модель однополярного світу авторитетний російський політолог С. М. Рогов. “Зникнення з карти світу однієї з двох наддержав надало обвальний характер еволюційній трансформації системи міжнародних відносин. І це зовсім не означає, що був встановлений новий міжнародний порядок, швидше можна говорити про виникнення “нового світового безладу”, — стверджує науковець [17, с. 11]. Під аналогічним кутом зору розглядається ця проблематика і провідними китайськими науковцями. Декан факультету міжнародних досліджень Пекінського університету, директор Інституту міжнародних стратегічних досліджень Центральної партійної школи КПК Ван Цзіси стверджує “Занепад американського домінування та переход до багатополярного світу в довгостроковій перспективі неминучий, але в найближчому майбутньому вплив Вашингтону і його позиції на міжнародній арені, швидше всього, будуть збережені” [18]. Відомий китайський політолог Лю Цзайцзи декларує: “Китай прагне до нового міжнародного порядку, який повинен ґрунтуватися на загальнозвізнаних нормах міжнародних відносин і сприяти миру і стабільності на планеті. Для цього необхідно сприяти просуванню до багатополярності, проводити

демократизацію міжнародних відносин, виступати проти прагнення будь-яких держав до гегемонії і силової політики” [19, с. 86]. Особливо ним було підкреслено, що “має місце схожість або співпадіння позицій КНР і РФ з багатьох міжнародних питань, щодо створення міжнародного порядку, співробітництва і безпеки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні” [19, с. 87].

Пояснюються близькість позицій між РФ та КНР щодо моделі постбіополярного світоустрою прагненням як однієї, так іншої сторони використати взаємні можливості щодо нарощування національного потенціалу. При цьому, стартові умови різні, якщо для КНР прагнення до зміни статусу пов’язано з позитивними факторами розвитку і тому Росія виступає насамперед, як геополітичний партнер у конкуренції із США, а також як енергетичне джерело й стратегічно важливий постачальник продукції для військової галузі, то для РФ в умовах реформування національної політико-економічної системи, співробітництво з КНР — є насамперед певним компенсатором щодо прагнення набути детермінуючого регіонального впливу, з можливою проекцією його на глобальний рівень.

Таким чином, на початку 90-х рр. ХХ ст. взаємовідносини Росії та Китаю визначались з однієї сторони системною кризою державності (розділ СРСР), а з іншої, успіхами державних економічних реформ, ініційованих Ден Сяопіном. Внаслідок чого, Китай перестав виконувати роль фактору (хай навіть одного з ключових) у російсько-американських відносинах, а набув статусу самостійної держави, яка має реальні можливості впливу на світовий політичний процес. Разом з тим, аналіз характерних тенденцій двосторонньої взаємодії у форматі РФ-КНР засвідчує зміщення корінним чином акцентів та прагнень кожної сторони у розвитку співробітництва. Російський політолог В. Ніконов зазначає, що “...в силу історичної традиції, інерції і географії, але головним чином завдяки володінню могутнім ядерним потенціалом, Росія належить до клубу “великих держав”. За своїм економічним потенціалом знаходиться у нижній частині “другого світу”, а за ступенем участі в інформаційній революції, інтернаціоналізації виробництва і капіталу, Росія близче до “третього світу” [20]. Матриця взаємовідносин, яка дісталась у спадок Москві та Пекіну, виявилася дезорганізованою внутрішньополітичним характером розвитку двох країн та геополітичними обставинами. Зважаючи на урівняння ролей на міжнародній арені РФ та КНР, але за динамічної переваги Китаю, можна стверджувати, що подальший розвиток векторів російсько-китайських відносин матиме надзвичайну дієвість в архітектоніці регіонального політичного ландшафту, з відповідним впливом на характер світової системи взаємовідносин. Потрібно зважати і на те, що для РФ є важливим балансиром щодо підтримання рівноваги сил у світі. У цьому контексті зрозуміло, що “для Росії дружні відносини з Китаєм гарантувати надійний тил при налагодженні відносин з Заходом” [21, с. 154] і що російсько-китайське партнерство є надзвичайно дієвим щодо детермінуючого впливу на визначення основних параметрів регіональної системи взаємовідносин. Активна співпраця з КНР, як “центральною” державою регіону створює підґрунття щодо входження РФ до провідних політичних та економічних регіональ-

них інституцій, що у свою чергу надасть додатковий імпульс російським економічним реформам. Також, зважаючи на домінуючу роль у структурі експорту Росії продукції високотехнологічних галузей, таких як енергетика та військово-промисловий комплекс, місткий внутрішній китайський ринок є для цих галузей, які переживають економічні труднощі надзвичайно важливим.

Потрібно також зазначити, що цілі та інтереси Росії на китайському напрямі, по-перше, не вичерпують всіх компонентів російської зовнішньополітичної стратегії, хоча вона ще не є остаточно сформованою в АТР; по-друге, вони слугують стратегічному завданню Росії — інтеграції до світової ринкової економіки; по-третє, за ступенем важливості вони підрозділяються на стратегічні, а саме — стабільність і безпека в прикордонних зонах, розвиток торгово-економічного співробітництва, і — перспективні — інтеграція до провідних політичних та економічних інституцій АТР, підтримання балансу сил у світі; по-четверте, їх визначення відбулося не автоматично, а є результатом співвідношення потенціалу РФ з її зовнішньополітичними прагненнями.

Виходячи з вище розглянутих тенденцій регіонального розвитку, можна спрогнозувати, що подальша взаємодія між Москвою та Пекіном може мати три варіанти сценарію.

Перший сценарій. РФ і КНР, ґрунтуючись на фундаменті стійких торгово-економічних та інших зв'язків, які мають тенденцію до сталого поступального розвитку, піднімають партнерські політичні відносини до рівня військо-політичних, тобто союзницьких відносин. В системі міжнародних відносин регіону і світу в цілому виникає новий надпотужний центр сили, що протистоїть об'єктивно інтересам лідеруючої на сучасному етапі наддержаві — США. За такого варіанту регіональний і глобальний стратегічний баланс сил може стати більш рівноважним. Разом з тим, творення російсько-китайського військо-політичного союзу уможливлює дестабілізацію стану міжнародних відносин. Тому подібний сценарій не може бути оцінений як конструктивний та творчий.

Другий сценарій ґрунтується на припущення щодо подальшого зростання детермінуючого впливу Китаю на російський Далекий Схід. Ця тенденція може привести до більш високого рівня прямого освоєння китайською еміграцією території Далекого Сходу, що знаходиться в межах державних кордонів РФ. Подібний розвиток подій цілком вірогідно погіршить стан відносин між Росією та Китаєм, ослабить їх спільні позиції в АТР. В цьому випадку двосторонні російсько-китайські відносини втратять значення регіональної позаблокової взаємодії, до якої за сприятливих умов могла б приєднатися і Індія.

Третій сценарій. Кожна зі сторін діє як самостійний центр регіональної і глобальної сили, що цілком реально для Росії за умови стабільного зростання її економіки. І тоді двосторонні відносини між Москвою та Пекіном можуть конструктивно розвиватися без необхідності перетворення їх у новий військовий союз. Саме ця модель може більш ефективно сприяти формуванню стійкого регіонального і глобального багатополюсного балан-

су. Цей сценарій, на нашу думку, в більшій мірі відповідає в середньостроковій перспективі (10–15 років) національним інтересам і Росії, і Китаю, сприяючи їхньому поступовому урівноваженню стратегічного потенціалу США, як на регіональному, так і глобальному рівнях.

Література

1. Киссинджер Г. В отношении Китая политика сдерживания неэффективна // www.inosmi.ru/translation/220264.html
2. From globalism to regionalism new perspectives on US foreign and defense policies / Ed. by Cronin P. — Wash.: National defense university press, 1993. — 259 p.
3. Bracken P. The second nuclear age // Foreign affairs. — 2000. — vol. 79. — №1. — P. 146–159.
4. Уткин А. И. Мировой порядок XXI века. — М.: Алгоритм, 2001. — 480 с.
5. Radelet S., Sachs J. Asians Reemergence // Foreign Affairs. — 1997. — Vol. 76. — № 6. — P. 43–54.
6. International Relations Theory and the Asia-Pacific / G. John Ikenberry and Michael Mastanduno (eds.). New York: Columbia University Press, 2003. — 450 p.
7. Богатуров А. Д. Современные теории стабильности и международные отношения России в Восточной Азии в 1970 — 90-е гг. — М.: Московский общественно-научный фонд, Институт США и Канады РАН, 1996. — 246 с.
8. Хазанов А. М. ATP в XXI веке: перспективы и трудности развития // www.rami.ru/publications/gorchakov/hazanov.rtf
9. Макнамара Р. Безрассудство политики США и НАТО в области ядерного оружия // Международная жизнь. — 2005. — № 3–4. — С. 89–117.
10. Барабанов С. В. Мировая торговля вооружениями и военной техникой // Мировая экономика и международные отношения. — 1998. — №4. — С. 99–112.
11. Li R. The China challenge: theoretical perspectives and policy implication // Journal of contemporary China. — Abington, 1999. — Vol. 8. — № 22. — P. 443–476.
12. Иноzemцев В. Глобальные угрозы — 2005 // www.globalaffairs.ru/articles/0/3818.html
13. Иванов С. Россия и Китай не планируют создавать какие-либо военные блоки // www.globalaffairs.ru/printver/4544.html
14. Сафонова Е. И. К вопросу многополярности структуры международных отношений // Китай в XXI веке: шансы, вызовы и перспективы: Тез. докладов XI Международной научной конференции “Китай, китайская цивилизация и мир. История, современность, перспективы” — М., 2000. — Ч. 2. — С. 106–108.
15. Богатуров А. Д. Плюралистическая однополярность и интересы России // Свободная мысль. — 1996. — № 2. — С. 25–36.
16. Торкунов А. В. Международные отношения после косовского кризиса // Международная жизнь. — 1999. — № 12. — С. 45–52.
17. Рогов С. М. Россия и США в многополярном мире // США — экономика, политика, идеология. — 1992. — № 10. — С. 3–14.
18. Цзисы Ван. Китай в поисках стабильных отношений с Америкой // www.politics.in.ua/index.php?go=News&file=print&id=2866
19. Цзайци Лю. Внешняя политика КНР и перспективы китайско-российских отношений // Мировая экономика и международные отношения. — 2004. — № 9. — С. 84–90.
20. Никонов В. Россия в поисках места мира XXI века // www.rami.ru/publikations/convent/nikonov.rtf
21. Титаренко М. Л. Россия и Восточная Азия. Вопросы международных и межцивилизационных отношений — М.: Кучково поле, 1999. — 320 с.

А. В. Шевчук,

Николаевский государственный университет им. В. А. Сухомлинского,
кв. 73, Садовая 50, Николаев-55, 54055, Украина

РОССИЙСКО-КИТАЙСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ ТРАНСФОРМАЦИЙ КОНЦА ХХ — НАЧАЛО ХХІ СТОЛЕТИЯ

Резюме

Анализируется динамика трансформационных изменений российско-китайских отношений в условиях геополитических сдвигов конца XX — начало XXI столетия. Учитывая определяющие тенденции глобального и регионального развития, прогнозируются возможные варианты дальнейшего взаимодействия РФ-КНР.

Ключевые слова: РФ, КНР, региональные взаимоотношения, внешнеполитическая стратегия.

O. V. Shevchuk,

V. Suhomlyns'kyi Mykolaiv State University
50 Sadova St., Apt. 73, Mykolaiv, 54055, Ukraine

RUSSIAN-CHINESE RELATIONS IN THE CONDITIONS OF GEOPOLITICAL TRANSFORMATIONS AT THE END OF THE 20TH — AT THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY

Summary

The dynamics of transformational changes of the Russian-Chinese interrelations in the conditions of geopolitical changes at the end of the 20th — at the beginning of the 21st century is analysed. Possible variants of further co-operation between Russian Federation and People's Republic of China, allowing for determinant tendencies, are projected.

Key words: Russian Federation (RF), People's Republic of China (PRC), regional interrelations, foreign-policy strategy.

I. Т. Зварич,
докторант Інституту політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України, кандидат економічних наук, доцент,
заслужений економіст України,
вул. Кутузова, 3, г. Київ-11, 01011, Україна,
тел. 38 044 285-96-92, 38 050 516-93-12; vp@ipiend.gov.ua

ДЕРЖАВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

У статті висвітлюються особливості регулювання Українською державою як головним інститутом етнонаціональної політики різних проявів міжнаціональних відносин у контексті поглиблення взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування та громадських організацій національних меншин у подоланні все ще існуючих проблем у сфері забезпечення їхніх прав і свобод, подальшій розвбудові громадянського суспільства в Україні.

Ключові слова: етнонаціональна політика, міжнаціональні відносини, етнополітична структура суспільства, національні меншини та їх організації.

Світовий досвід переконує, що надання етнонаціональним спільнотам гарантованих колективних прав і свобод є однією з визначальних умов політичної стабільності в багатонаціональних країнах. Така залежність спричинена насамперед тим, що на сьогодні етнічність і націоналізм, міжетнічні конфлікти та сепаратистські рухи стали чи не головною силою, яка формує нинішній світ, структуру і стабільність сучасних держав.

Поступальний процес трансформації етнічних спільнот в єдину націю, як засвідчує практика багатьох країн, котрі вже пройшли чи ще тільки проходять цей етап, є довготривалим і складним. Звичайно ж, вирішальну роль у формуванніожної нації відіграє саме держава. Вона визначає власну етнополітику — як діяльність, що передбачає розробку і здійснення заходів, спрямованих на регулювання міжетнічних стосунків та забезпечення функціонування існуючих у ній самій етнічних структур.

Новітня історія відроджених європейських країн з багатонаціональним складом населення засвідчує, що одним із визначальних параметрів діяльності держави як головного інституту етнонаціональної політики є створення комплексу політико-правових зasad і інституцій, які покликані опікуватися проблемами етнонаціональних меншин. При цьому стратегічні напрями етнонаціонального розвитку України відображені в її головних державних актах — Декларації про державний суверенітет від 16 липня 1990 року, Акті проголошення незалежності від 24 серпня 1991 року та Конституції України, прийнятій 28 червня 1996 року [1, с. 119].

Водночас незаперечно, що становлення Української держави як головного інституту у сфері етнонаціональної політики могло по-справжньому розгорнутись лише із здобуттям Україною незалежності. Саме відтоді

активізувались процеси відродження і розвитку національної самосвідомості, культури, традицій та звичаїв етнічних спільнот, які в ній проживають [2, с. 518–519]. Синхронізовано і достатньо узгоджено з цим, що цілком логічно і закономірно з точки зору світової практики, розпочався адекватний, так би мовити, зустрічний рух — Українська держава почала спрямовувати всі можливі зусилля на цивілізоване державно-правове регулювання складних процесів міжнаціональних відносин. Ця робота продовжується і нині, насамперед у законотворчості, яка прямо чи опосередковано стосується етнополітичної сфери. Її основоположну нормативно-правову базу склали такі документи, як: Декларація прав національностей України (1991 рік); Закон України “Про громадянство в Україні” (1991 та 2001 роки); “Про національні меншини в Україні” (1992 рік); “Про біженців” (1993 та 2001 роки); “Про імміграцію” (2001 рік) і, що особливо важливо, відповідні положення Конституції України (1996 рік). Послідовна реалізація цих законодавчих актів сприяла і сприяє збереженню міжетнічного миру у сучасному українському суспільстві [3, с. 45–48, 52–57].

Разом з тим слід відзначити, що загальна етнополітична ситуація в Україні на початку 1990-х років помітним чином відрізнялася від тієї, яка була характерною для більшості нових держав — колишніх республік СРСР. По суті лише єдиний резонансний конфліктогенний момент — вимога щодо встановлення Кримської автономії було залагоджено, незважаючи на всілякі загострення та перипетії. Вчасно, належно і на високому державному рівні були усвідомлені також і загальні проблеми національних меншин України в цілому.

Об’єктивно справедливим буде визнати і те, що тоталітарна — репресивна за своїм характером колишня радянська система наклала тяжкий відбиток на психологію багатьох народів і призвела до певних негативних диспропорцій у етнополітичній структурі України. Передусім, це більше домінування російськомовної культури над іншими, байдужість та небажання задовольняти культурно-освітні, інформаційні та духовні потреби етнонаціональних меншин. Сюди слід додати також особливі форми екстремізму та інші вкрай небажані прояви нетерпимості у міжетнічних стосунках. До того ж, поряд із зростанням національної свідомості, формуванням і закріпленням почуття національної гідності даються знаки — і подекуди досить гостро — наслідки етноцидного терору і такого ганебного антигуманного явища, як депортaciї окремих громадян та цілих народів за етнічною ознакою [4, с. 330–332].

Експертами неодноразово фіксувалося, як різного роду провокативні дії певних політичних сил та угруповань ставали “благодатним” матеріалом для розпалювання тих чи інших проявів націоналізму, ксенофобії, міжетнічної нетерпимості. Для цього використовувались зокрема закарбовані в історичній пам’яті народів конфліктні ситуації, особливо у різні кризові періоди історії України. І передусім ті з них, коли у ролі кривдників і жертв виступали представники інших етнічних груп та національностей, які сьогодні населяють Україну (євреї, німці, поляки, росіяни, румуни, татари, угорці, самі українці та ін.) [5, с. 460]. Усі ці негативні явища

підсилюються загальною і довготривалою соціально-економічною кризою, спричиненою власне трансформаційними процесами, які відбуваються в українському суспільстві в перехідний по суті період його розвитку. Так склалося історично, що в умовах цієї глибокої кризової ситуації з розрізнями національно-культурних громад утворюються загальнодержавні організації національних меншин, які дублюють чи навіть підмінюють певним чином владні державні структури. Вони не задовольняються культурно-освітньою діяльністю, а стають активними суб'єктами політичного життя в Україні [6, с. 164].

Задля об'єктивності слід визнати і те, що у перебігу цих процесів іноді спостерігаються й деякі ускладнення міжетнічних стосунків з різними їх проявами та результатами. До того ж ситуації етнічного протистояння несуть в собі певні елементи потенційної загрози переростання і в етнічні конфлікти. Така небезпечна перспектива постійно перебуває у центрі уваги владних структур і прогресивної громадськості України, які праґнуть спрямовувати розвиток українського суспільства у мирне, гуманізоване, творче русло прогресу світової цивілізації. І тут на перший план за своїми специфічними функціями, потребами та роллю виступають ключові суб'єкти і об'єкти етнополітики в Україні: відповідні державні інститути; органи місцевого самоврядування; політичні партії та громадські об'єднання етнонаціональних меншин [7, с. 14–15].

В Україні склалися досить розвинені і чітко функціонуючі структури і механізми регулювання державою як головним інститутом етнонаціональної політики міжнаціональних відносин. Їхні позитивні сторони неодноразово відзначалися такими найавторитетнішими міжнародними організаціями, як ООН, ОБСЄ, РЄ та ін. [8, с. 223, 229]. При цьому державна етнополітика України ґрунтуються на таких загальних засадах, як: визнання пріоритету права й верховенства закону; ідеї демократичного устрою держави; врахування взаємозв'язку загальногромадянських і національних прав людини; принцип єдиного громадянства; право кожного громадянина вільно визначати свою національну належність; юридична рівноправність етнічних груп у державотворчих процесах; політична, економічна та ідеологічна багатоманітність; дотримання принципів національного інтересу та національних пріоритетів у державному, а не в етнічному значенні; врахування полієтнічного та полікультурного плюралізму; збереження генофонду українського народу; взаємодія і взаємоплив політичного, економічного, правового, соціального й національного чинників у суспільстві; захист суверенітету й територіальної цілісності держави; рівноправність і взаємовигідне співробітництво з іншими країнами, міжнародними організаціями та незалежними експертами у міжнаціональній сфері [9, с. 229].

Першорядною метою — основоположною ціллю державної етнополітики України є створення оптимальних умов для гармонійного і перспективного розвитку у складі держави всіх компонентів етнонаціональної структури українського суспільства — української нації, корінних народів, національних меншин, а також їхніх громадських організацій та об'єднань, якими власне і сконцентровано вже накопичений досвід консолідації та організа-

ційного структурування національних меншин в Україні. Це — домінуючі форми їхньої самоорганізації і самовираження — етнічної ідентифікації та відродження етнічних коренів, самобутності, традицій, культури, мови та духовності [10, с. 146–148].

Водночас цілком обґрунтовано вести мову і про якісно новий етап соціально-політичного та економічного розвитку, в який вступила Україна на рубежі ХХ і ХХІ століть, що настійливо зумовлює зокрема необхідність поглиблення і вдосконалення взаємодії та подальшої конструктивної співпраці органів державної влади і громадських організацій національних меншин у питаннях подолання все ще існуючих проблем у сфері забезпечення їхніх прав і свобод. І у цьому контексті слід відзначити помітну організуючу роль цих організацій [11, с. 431–433]. Адже такі громадські об’єднання, як Товариство російської культури України, Єврейська Рада України, Міжнародне товариство німців “Відергебурт”, Асоціація корейців України, Пушкінське товариство України, Спілка поляків України, Демократична спілка угорців України, утворили свої перші організації ще в кінці 1980-х років, тому мають доволі значний досвід громадської діяльності [12, с. 41].

Даючи ретроспективну оцінку функціонування громадських організацій національних меншин України, можна зазначити, що переважна їх більшість бере активну участь у процесах державотворення, сприяє громадсько-політичній консолідації та міжетнічній взаємодії у суспільстві. При цьому для підвищення ролі неурядових організацій національних меншин у соціальному житті українського суспільства, збереження і розвитку їхньої етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності Указом Президента України від 22 липня 2000 року № 908/200 було утворено Раду представників громадських організацій національних меншин при Президентові України [13].

Українська держава, як головний інститут етнонаціональної політики, приділяє значну увагу розвитку різних форм співпраці національних меншин. Одним із показових прикладів такої взаємодії впродовж декількох років була діяльність створеної у 1996 році Ради представників громадських об’єднань національних меншин, що функціонувала при Державному комітеті України у справах національностей та міграції на правах дорадчого органу [14, с. 41], до складу якого входили лідери етнічних організацій зі всеукраїнським статусом (23 члени Ради). Вона проводила свої засідання двічі на рік і обговорювала актуальні проблеми національних меншин, зокрема такі, як застосування положень Закону України “Про національні меншини в Україні”; проекти державної концепції етнонаціональної політики та державної програми розвитку культур національних меншин; щодо фінансування діяльності національно-культурних товариств [15, с. 127].

Водночас держава дбає і про те, аби ця схема діяла і на місцях. Слід відзначити як позитивну тенденцію функціонування дорадчих рад, в яких співпрацюють громадські організації етнічних груп України, також при місцевих органах виконавчої влади. Так, в Автономній Республіці Крим

діє Асоціація національних товариств і общин Криму, створено Конфедерацію національно-культурних товариств Західної України, Асоціацію національно-культурних і культурно-освітніх об'єднань Одесської області, ряд інших регіональних та міських об'єднань етнонаціональних меншин [16].

Безпосередньо за дорученням Міністерства освіти України у 1998–1999 роках при Міністерстві освіти Автономної Республіки Крим, управліннях освіти обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій були створені науково-методичні групи з розробки питань полікультурної освіти, виховання взаємної поваги між представниками різних етносів, попередження та розв'язання конфліктних ситуацій, що виникають на національному і релігійному ґрунті [17, с. 54].

Необхідно вітати й ще одне досягнення Української держави як головного національного інституту дотримання прав людини і громадянина. Ним стала така важлива подія, що започаткувала якісно новий етап у реалізації прав національних меншин і впливу на цей процес з боку їх громадських організацій, як ініційоване нею заснування в Україні інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (Омбудсмена). У його головних документах — щорічних доповідях-звітах міститься чимало пропозицій (ініційованих зокрема й неурядовими організаціями) щодо підвищення статусу національних меншин, задоволення їхніх потреб у різних сферах суспільного життя.

Механізм державного управління України у сфері етнополітики зорієнтований передусім на те, аби привести в дію всі її суб'єкти і чинники: державні, політичні, культурні, наукові, інформаційні структури задля створення оптимальних умов для нормальної життєдіяльності у суспільстві з поліетнічним складом населення. На це спрямовані можливості вертикальної підпорядкованості виконавчої влади знизу доверху, прийняття ефективних заходів з метою недопущення на своїй території фактів ущемлення громадян за етнічною, релігійною чи мовною ознаками, забезпечення адміністративно-правової відповідальності органів виконавчої влади і місцевого самоврядування та їх посадових осіб за невиконання рішень у сфері міжетнічних відносин [18, с. 435–439].

В умовах поліетнічного складу населення Українською державою як головним інструментом етнонаціональної політики ведеться постійна робота з пошуку відповідного механізму її функціонування, котрий би попереджав або взагалі унеможливлював протистояння за етнічною, культурною чи мовною ознакою, використовуючи як міжнародний, так і нагромаджений за роки державної незалежності власний позитивний досвід вирішення тих проблем, що виникають у царині міжетнічних відносин. Так, надзвичайно важливим аспектом функціонування всієї системи етнополітичного менеджменту в Україні є сьогодні досягнута достатня “сумісність” відповідних державних органів (правда, ще далека від досконалості), які дотичні своєю діяльністю до етнічної сфери. Координація дій у такому плані центральних органів виконавчої влади, взаємодія Держкомнацміграції України з ними у вирішенні назрілих проблем етнонаціонального, етнодемографічного та етнокультурного розвитку стала можливою, коли й

у цих органах (принаймні в ряді з них) були створені профільні структурні підрозділи [19, с. 206–208].

Це особливо важливо і з огляду на те, що інститути державної влади України у межах своїх повноважень здійснюють контроль за виконанням законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань етнонаціональної політики зокрема і структурами місцевого самоврядування, а також суб'єктами етнічної самоорганізації, взаємодіючи з ними, як ми вже переконалися, головним чином на принципах партнерських відносин. Таке передусім практикується при складанні відповідних спільних програм, об'єднанні можливостей національно-культурних товариств і коштів з державного та місцевого бюджетів для їх реалізації, а також у розв'язанні інших — не менш важливих і принципових питань етносоціального розвитку в Україні [20, с. 189].

У підтвердження цього варто навести такий приклад позитивного досвіду, який довів свою ефективність і заслуговує на впровадження в усій державі. На основі принципу децентралізації державного управління, виходячи з відповідних положень Закону “Про місцеве самоврядування в Україні”, в деяких областях (Закарпатській, Одеській, Чернівецькій) здійснюється певне розмежування функцій і повноважень між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування в етносоціальній сфері. Завдяки цьому стало можливим законодавче делегування окремих повноважень органів місцевого самоврядування державним адміністраціям, які повинні у таких випадках офіційно обґрунтовувати і контролювати доцільність рішень органів місцевого самоврядування з делегованих їм питань [21, с. 209–210].

Зазначений принцип функціонування державних та самоврядних інституцій, регулювання ними етносоціальних процесів сприяє реалізації потенціалу регіональних етнічних груп та колективів, їх самоорганізації та ініціативі. За такої ефективної взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування та етнічної самоорганізації на всіх рівнях створюються якнайсприятливіші і, головне, реальні передумови для адекватного врахування в державній етнонаціональній політиці етнічних інтересів, їхнього взаємоузгодження. У підсумку, державна етнонаціональна політика справді набуває характеру регулятивного, демократичного типу, що відповідає загальносвітовим нормам і стандартам [22, с. 37].

Слід окрім підкреслити, що згаданий Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні”, хоч і не компенсує, на нашу думку, такого принципового упущення, як відсутність норм, котрі б враховували етнокультурні традиції національних меншин, все ж забезпечує певні можливості у цьому. Так, представницький орган місцевого самоврядування, базуючись на відповідному конституційному положенні (розділ XI Конституції України), та в межах цього Закону може передбачити їх у статуті територіальної громади села, селища, міста, який приймається саме з метою врахування історичних, національно-культурних, соціально-економічних та інших особливостей здійснення місцевого самоврядування (частина перша статті 19). Водночас потрібно погодитися й з тим, що у самому Законі доволі

жорстко та детально обумовлені і описані система місцевого самоврядування, її організаційно-структурна побудова та функції. Тому у кожному конкретному випадку виникає необхідність уточнення, які саме “особливості здійснення місцевого самоврядування” хотіли б передбачити у своєму статуті конкретні терitorіальні етнічні громади [23, с. 47–48].

Досвід останніх років показав, що в нашій державі складається (в стані подальшого вдосконалення) така система, коли місцеве самоврядування та етнічна самоорганізація значною мірою забезпечують самостійність носіїв етнонаціональної політики вже на базовому рівні. Подібним чином вдається уникнути радикально-волюнтаристських методів здійснення цієї політики окремими державними інституціями, виключити їхнє пряме втручання у життя та діяльність етнічних груп чи їх колективів. Стосовно ж налагодження та координації співпраці між структурами державної виконавчої влади та етнічними громадськими об'єднаннями на різних рівнях, то дедалі більшу роль у цьому почали відігравати саме різного роду дорадчі органи, котрі особливо ефективні у першу чергу в межах місцевого самоврядування. У процесі становлення сучасної системи етнонаціональної самоорганізації цей механізм удосконалювався, зростала його ефективність і дієвість [24, с. 109–111].

Необхідно також зазначити, що системна організаторська та практична робота щодо задоволення потреб національних меншин з державницьким підходом здійснюється і на регіональному рівні. Зокрема, проводяться зустрічі з керівниками національно-культурних товариств, де розглядаються назрілі проблеми діяльності громадських організацій національних меншин, намічаються конкретні шляхи їх вирішення. В цілому ефективно працюють у цьому напрямку Дніпропетровська, Житомирська, Закарпатська, Одеська та Чернівецька обласні державні адміністрації. Зусиллями місцевих органів виконавчої влади відкрито Центри культур національних меншин у містах Ужгороді, Одесі та Житомирі. З Одеською, Закарпатською та Чернівецькою областями затверджено і виконується спільний план дій стосовно задоволення потреб етнонаціональних груп, які там проживають [25, с. 27].

Означена система сприяння етнополітичному самоврядуванню дозволяє своєчасно узгоджувати етнічні інтереси, задовольняти культурні і духовні потреби осіб різних національностей, забезпечувати вільний розвиток кожної етнічної групи та розкриття їх духовного потенціалу, перетворення етнічної багатоманітності на джерело позитивного взаємовпливу та прогресу. Все це — важливі чинники як консолідації українського суспільства, так і запобігання виникненню міжетнічної конфліктності.

Підсумовуючи, слід констатувати, що державне забезпечення механізмів здійснення етнополітики в Україні — це система принципів, норм, інституцій та заходів, спрямованих на належну реалізацію, запобігання порушень і відновлення порушеніх прав національних меншин в Україні. Ключовим елементом вітчизняних інститутів етнонаціональної політики є органи державної влади, які здійснюють практичну діяльність щодо їх захисту. Крім того, не менш важливе значення тут мають органи місцевого

самоврядування й неурядові організації як ті громадські органи, що провадять безпосередню діяльність щодо захисту прав національних меншин.

Роль цих органів, як і насамперед інститутів державної влади у цій сфері, необхідно всіляко підвищувати і у майбутньому. Для цього зокрема конче потрібно забезпечити достатнє і гарантоване фінансування Держкомнацміграції України, а також (у їх повному обсязі) державних програм, спрямованих на розвиток національних меншин.

Окремо слід відзначити важливість (і в аспекті доцільності подальших спеціальних досліджень) системи дорадчих (дорадчо-консультивних) органів при відповідних інституціях державної влади та місцевого самоврядування у сфері захисту прав національних меншин України як особливо цінного чинника, спрямованого на вирішення багатьох проблем та створення ефективного механізму взаємодії між органами державної влади і місцевого самоврядування, з одного боку, та неурядовими (громадськими) організаціями національних меншин, з іншого.

Заслуговує високої позитивної оцінки і окремих, значно ширших публікацій, також досвід захисту прав етнонаціональних спільнот в ряді регіонів України, зокрема, Одеській, Харківській, Закарпатській областях, Автономній Республіці Крим з їх характерним багатонаціональним складом, який можна екстраполювати й на інші території держави при вирішенні проблем захисту національних меншин на регіональному рівні.

Отже, гарантування прав етнічних спільнот в Україні здійснюється, в цілому, на належному рівні, проте є відчутна потреба й у суттєвому вдосконаленні забезпечення деяких з них, передусім економічних, мовних та освітніх. При цьому, на переконання багатьох фахівців та експертів, перспективами розвитку вітчизняного етнополітичного менеджменту за внутрішньодержавним правом є: подальше зміцнення правового статусу національних меншин; підвищення прозорості в діяльності органів, що забезпечують задоволення їхніх потреб; суттєве вдосконалення судового механізму захисту тих індивідуальних і колективних прав, що гарантовані їм Конституцією та іншими нормативно-правовими актами України.

Література

1. Див.: Етнополітологія в Україні: здобутки, проблеми, перспективи // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. — К., 2004. — С. 119.
2. Див.: Основи етнодержавознавства. — К., 1997. — С. 518–519.
3. Див.: Биков О. М. Конституційно-правовий статус національних меншин в Україні. — К., 2001. — С. 45–48, 52–57.
4. Кіссе А. І. Етнічний конфлікт: теорія і практика управління. Політологічний аналіз. — К., 2006. — С. 330–332.
5. Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персонажі. — К., 1993. — С. 460.
6. Див.: Міжнаціональні відносини і національні меншини в Україні: стан, перспективи. — К., 2004. — С. 164.
7. Див.: Котигоренко В. О. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний контекст. — К., 2004. — С. 14–15.
8. Мицик В. Права національних меншин у міжнародному праві. — К., 2004. — С. 223, 229.

9. Антонюк О. Етнополітичний чинник державотворчих процесів в Україні: основні концептуальні засади // Міжнаціональні відносини та національні меншини України: стан, перспективи. — К., 2004. — С. 229.
10. Див.: Курас І. Ф. Етнополітологія. Перші кроки становлення. — К., 2004. — С. 146–148.
11. Лойко Л. І. Громадські організації етнічних меншин України: природа, легітимність, діяльність. — К., 2005. — С. 431–433.
12. Див.: Чілачава Р., Пилипенко Т. Пріоритети та стратегія реалізації державної політики у сфері міжнаціональних відносин України // Сприяння поширенню толерантності у полієтнічному суспільстві. — К., 2002. — С. 41.
13. Урядовий кур'єр. — 2000. — 23 липня.
14. Бюллетень Державного Комітету України у справах національностей та міграції. — 1999. — № 3. — С. 74–76.
15. Товт М. Захист прав національних меншин у законодавстві України // Сприяння поширенню толерантності у полієтнічному суспільстві. — К., 2002. — С. 127.
16. За даними Держкомнацміграції України (1999 рік).
17. Див.: Сприяння поширенню толерантності у полієтнічному суспільстві. — К., 2002. — С. 54.
18. Мала енциклопедія етнодержавознавства. — К., 1996. — С. 435–439.
19. Надолішній П. І. Етнонаціональний фактор адміністративної реформи в Україні: проблеми теорії, методології, практики. — К., 1998. — С. 206–208.
20. Див.: Український соціум. — К., 2005. — С. 189.
21. Макаренко Н. Забезпечення прав національних меншин у сфері суспільно-політичного життя // Наукові записки. — Вип. 15. — К., 2001. — С. 209–210.
22. Див.: Нікітюк В. Статус етнонаціональних меншин. — К., 1996. — С. 37.
23. Див.: Власенко О. Така строката спільнота: полієтнічність і регіоналізм // Місцеве самоврядування. — 1996. — № 1. — С. 47–48.
24. Див.: Биков О. М. Конституційно-правовий статус національних меншин в Україні. — К., 2001. — С. 109–111.
25. Див.: Євтух В. Б. Етнополітика в Україні: правничий та культурологічний аспект. — С. 27.

И. Т. Зварич,

Институт политических и этнонациональных исследований
Национальной академии наук Украины,
ул. Кутузова, 3, г. Киев-11, 01011, Украина.

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ МЕХАНИЗМОВ РЕАЛИЗАЦИИ ЭТНОНАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В УКРАИНЕ

Резюме

В статье освещаются особенности регулирования Украинским государством как главным институтом этнонациональной политики разных проявлений межнациональных отношений в контексте углубления взаимодействия органов государственной власти, местного самоуправления и общественных организаций национальных меньшинств в преодолении все еще существующих проблем в сфере обеспечения их прав и свобод, дальнейшего построения гражданского общества в Украине.

Ключевые слова: этнонациональная политика, межнациональные отношения, этнополитическая структура общества, национальные меньшинства и их организации.

I. T. Zvarych,

Institute of Political and Ethnic Studies

National Academy of Sciences of Ukraine,

8 Kutuzova str., Kyiv-11, 01011, Ukraine.

STATE PROVIDING OF REALIZATION MECHANISM OF ETHNONATIONAL POLICY IN UKRAINE

Summary

In the article the peculiarities of Ukrainian state regulation as the main institute of ethnonational policy of different displays of international relations in the context of deepening of co-operation of public authorities, local self-government and public organizations of national minorities in overcoming of still existing problems in the field of providing of their rights and freedoms, further construction of civil society in Ukraine are established.

Key words: ethnonational policy, international relations, ethnopolitic structure of society, national minorities and their organizations.

О. І. Дікарев,

канд. політ. наук, заступник директора

Україно-арабського інституту міжнародних відносин та лінгвістики

Міжрегіональної академії управління,

вул. Фрометівська, 2, г. Київ-39, 03039, Україна

Тел. 38 (044) 490-95-00, факс 524-95-11

ПОЛІТИЧНЕ ТА ПРАВОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Енергетична дипломатія України для участі у виробленні спільної енергетичної політики з ЄС мають усунути розбіжності, висловлювати єдині погляди, забезпечити рівний доступ до контрактів, сприяти створенню стратегічних запасів енергоносіїв, установити обов'язкову взаємну енергетичну підтримку і започаткувати єдине європейське планування в енергетиці. Концепція вдосконалення права базується на принципах функціонування ПЕК в ринкових умовах з державним регулюванням галузі, з гармонізацією законодавства України та ЄС.

Ключові слова: економічна та енергетична дипломатія, транзитна держава, стратегія національної безпеки, енергетичне право, північний вимір ЄС.

Україна є повноправним та важливим елементом міжнародного порядку. Інтереси світових акторів у політичному, військовому, економічному, енергетичному вимірах міжнародного життя не можуть бути досягнуті без врахування стратегічних позицій України, а особливо в європейській системі міждержавних відносин. Інша справа, як позиціонуються державні інтереси дипломатією, і як ефективно еліта користується стратегічними можливостями, в тому числі енергетичними.

Україна є запікаєною в співпраці, в здійсненні зовнішньої енергетичної політики країнами-членами ЄС, зокрема, в частині визначення пріоритетів перебудови інфраструктури поставки, включаючи трубопроводи і термінали для зрідженого газу; розробки Дорожньої карти для створення Пан'європейської енергетичної співдружності; перегляду підходів до співпраці з основними партнерами ЄС з погляду взаємозалежності. Україна підтримує плани ЄС зі створення єдиного внутрішнього енергетичного ринку на основі правил єдиної енергетичної мережі. Крім того, Україна підтримує план пріоритетних заходів ЄС щодо об'єднання електромереж, створення єдиного європейського регулятора, а також заходи з відділення операторів електромереж від постачальників [1].

В грудні 2005 року Україна погодилися з ЄС про поступове інтегрування своїх енергетичних ринків для підвищення безпеки енергоносіїв. Було підписано меморандум про співпрацю в Енергетичній співдружності. Енергетична співдружність — організація, мета якої полягає в розширенні на південний схід внутрішнього європейського енергетичного ринку. Головним завданням співдружності є організація відносин між сторонами

і створення законодавчих і економічних меж діяльності енергетичних мереж. Базовим документом Енергетичної співдружності є договір про Енергетичну співдружність, який набув чинності 1 липня 2006 року. Договір підписали 34 європейські країни. У листопаді 2008 року Україна почала переговори з ЄС щодо приєднання до договору про Енергетичну співдружність [2].

А саме, 25–26 листопада у Відні пройшов перший раунд переговорів ЄС з Україною і Молдовою щодо приєднання до договору про Енергетичну співдружність, в ході якого Україна і Молдова надали попередні оцінки і графіки виконання договору відповідно до своїх стратегій політики у сфері енергетики і запланованих реформ в енергетичному секторі. Сторони домовилися провести другий раунд переговорів у лютому 2009 року в Брюсселі.

Ці факти свідчать про те, що в ЄС визнають Україну як важливого транспортера російських і центральноазіатських енергоносіїв до Європи. Енерготранспортні можливості України, паливно-енергетичні ресурси (ПЕР) шельфів Чорного та Азовського морів вважаються складовою частиною системи забезпечення країн ЄС енергоносіями.

Проте, транзит є залежною складовою від виробника ПЕР (в даному випадку РФ), а енергетика шельфів є капіталоємною і спірною перспективою (прикладом є суперечки України та РР щодо о. Зміїний). Ще однією незалежною від України складовою міжнародної політики є енергетична політика ЄС та її складових (як відомо, економічні стратегії ФРН відрізняються від стратегій ПР). Сьогодні ЄС намагається виробити таку Європейську зовнішню енергетичну політику, яка би могла протидіяти енергетичним викликам майбутнього та залежності від одного постачальника газу. Європейська енергетична політика має дві складові: внутрішню і зовнішню. Вона здійснюється відповідно до Плану дій Ради Європи на 2007–2009 роки “Енергетична політика для Європи”, затвердженого на березневому засіданні Ради Європи 2007 року [3].

У цьому базовому документі основну увагу надають створенню внутрішнього ринку електроенергії й газу, енергетичній ефективності та відновлювальній енергетиці, енергетичним технологіям, безпеці поставок та зовнішній енергетичній політиці. І якщо на внутрішньому енергетичному напрямку ЄС досягнув певних успіхів, то зовнішня політика для європейських країн є неоднозначною і не завжди ефективною.

Заяви про єдині принципи і підходи країн-членів ЄС на зовнішньому енергетичному ринку на практиці залишаються переважно деклараціями. Ця тенденція існує не тільки в галузі енергетичної співпраці.

Варто зазначити, що і сама назва “Європейська політика сусідства” (ЄПС) в рамках якої, власне, Україна співпрацює з ЄС, не витримує критики, оскільки трактує Україну та інші східноєвропейські держави як сусідів Європи, а не як складові частини європейського континенту й сусідів лише Євросоюзу. ЄПС продовжує практику монополізації ЄС терміну “Європа” (Європейська політика безпеки та оборони, Європейська комісія тощо), ставлячи знак рівності між ЄС та Європою. Тобто, навіть

на цьому рівні фактично заперечується існування “Європи” поза кордонами ЄС [4].

Стратегія національної безпеки України 2007 р. чітко декларує європейський вибір держави, що передбачає створення умов для набуття членства в ЄС шляхом масштабного впровадження загальноєвропейських норм і стандартів до законодавства та системи державного управління. Стратегія також спрямована на зміцнення колективної безпеки на європейському просторі та приєднання України до європейської системи колективної безпеки. Проте, існуюча “Східна політика” ЄС, що реалізується через механізми ЄПС, не дозволяє реалізувати більшість визначених Стратегією національних пріоритетів України.

ЄПС маргіналізує роль та місце України в загальноєвропейських процесах. Сприймаючи Україну виключно через призму ЄПС, Євросоюз фактично позбавляє Українську державу суб'єктності європейської політики. ЄПС за своєю суттю фактично є одностороннім механізмом політики Брюсселя по відношенню до своїх сусідів і не передбачає двосторонніх відносин, як це є у відносинах ЄС та Росії.

Чільне місце у “Східному вимірі” політики ЄС повинна займати національна для сьогоднішньої Європи енергетична сфера, зважаючи на те, що основні джерела енергоносіїв (наявні і потенційні) для ЄС та шляхи їх транспортування знаходяться саме у зоні дії “Східного виміру”. Основна мета цієї складової “Східного виміру” для ЄС: забезпечення енергетичної безпеки Європи шляхом диверсифікації джерел та шляхів постачання нафти та газу. Без залучення в процес формування європейської енергетичної безпеки сусідніх з ЄС країн Східної Європи та Чорноморсько-Каспійського регіону, реалізація поставлених у цій сфері Брюсселем завдань не можлива. У всякому випадку з погляду України.

При аналізі правових основ і мети енергетичної дипломатії ЄС, необхідно розуміти, що два основні договори ЄС ureгульовували саме енергетичні відносини: Паризький договір 1951-го року (Договір про заснування Європейського об'єднання вугілля й сталі, 18 квітня 1951, з змінами Амстердамського договору, OJ C 340/01 (1997). Договір призупинено у 2002 р.). засновував наднаціональний вугільний режим на період 50 років шляхом створення Європейського об'єднання вугілля й сталі (ЄОВС), а Договір про Євратор 1957-го року засновував Європейську спільноту з атомної енергії (Договір про заснування Європейської спільноти з атомної енергії, 25 березня 1957, з змінами Амстердамського договору, OJ C 340/01(1997)). Ці спільноти були правовим інструментом спільної вугільної та ядерної політики економічної інтеграції. Римський договір, який вступив в силу одночасно з договором про Євратор 1 січня 1958 року, визначав загальні завдання економічної інтеграції Європейської економічної спільноти (ЄЕС) в якості нового правового режиму для створення спільного ринку на принципах відкритого ринку й правил конкуренції.

Вже в 1968 році Спільнота встановила режим створення обов'язкових запасів нафти, який існує й зараз. В час нафтової кризи 1973 року краї-

ни — учасниці в процесі захисту власних національних інтересів були змушенні прийняти засади спільної енергетичної політики: досягнення енергетичного балансу, про аварійні запаси палива на електростанціях (ОJ 1975 L 153/35) й інші рекомендації з раціонального використання енергії. Безпосереднім поштовхом до формування власне енергетичної загальної політики стала нафтова криза 1973–1974 рр., яка засвідчила вразливість енергетики країн ЄС, зумовлену високим рівнем її залежності від імпорту енергоносіїв. У 70-х роках було започатковано формування соціальної енергетичної політики ЄС, що охоплює усі підсектори цієї галузі. До того часу спільна політика формувалася і здійснювалася лише у вугільній та ядерній енергетиці і не поширювалася на нафтний, газовий та електроенергетичний підсектори; на енергетичному ринку діяли загальні правила та норми, вироблені у межах спільного законодавства ЄС.

Прийняття Єдиного Європейського Акту (EEA) 1987 року встановив новий етап і інтеграційного процесу, і закріплення дати (31 грудня 1992 р.) побудови єдиного для всіх країн ЄС внутрішнього ринку. Комісія визначила програму внутрішнього ринку в якості основи для законотворчості в газовому й електроенергетичному секторах і розвитку конкуренції її вільного руху товарів.

Договір про ЄС, підписаний в Маастрихті у 1992 році, не вніс суттєвих змін в енергетичні відносини. Проте, стаття 129 (зараз ст. 154) визначала, що Трансєвропейські мережі є сферою регулювання ЄС.

Амстердамський Договір, підписаний у 1997 році й ратифікований у 1999, включав Протокол про принцип субсидіарності, ѹ статтю, присвячену “послугам загальноекономічного інтересу”. Ці положення мають велике значення при розподілі повноважень між Спільнотою й державами-учасниками в сфері енергетики. Пізніше були прийняті ключові директиви: “Газова Директива” й “Директива про електроенергію”. У 1995 р. була підготовлена Біла книга ЄС, в якій викладено нові пріоритети європейської енергетики. У 2000 році в комплексному документі під назвою Зелена книга ЄС намічено енергетичну стратегію ЄС до 2020–2030 рр.

Сучасна енергетична дипломатія ЄС базується на міжнародних договорах й угодах, основними серед яких є: Договір про ЄС, Європейська енергетична хартія, Договір до Енергетичної хартії, Біла й Зелена книги ЄС.

“Зелена книга” визначає шість основних напрямків роботи: конкурентоспроможність і єдиний внутрішній енергетичний ринок, диверсифікація джерел енергопостачання, солідарність у запобіганні енергетичним кризам, сталій розвиток, інновації і технології, та зовнішня політика. Крім того, існують нормативно-правові акти, напрацьовані в рамках ЄС з метою регулювання міжнародних й внутрішніх комерційних відносин вугільної, нафтової, газової, електроенергетичної, атомної галузях енергетики. Європейська енергетична політика направлена на створення ефективної нормативної бази, нарощування конкурентоздатності і консолідація енергетичного сектора ЄС на ринкових принципах. Діюча законодавчо-нормативна база сучасної європейської політики енергоефективності охоплює різноманітні аспекти цього поняття і містить тематично упорядкований перелік

директив і рішень ЄС такого складу: Директиви щодо енергоефективності будівель і споруд; Директива щодо ефективності кінцевого енергоспоживання та енергетичних послуг; Директиви щодо екологічної орієнтованості рішень стосовно продукції, для виробництва якої використовуються енергоресурси; Директиви щодо енергетичного маркування побутових приладів; Рішення щодо Програми з енергетичного маркування офісного обладнання "Energy Star"; Директива щодо оподаткування енергетичних продуктів і електроенергії; Директива щодо когенерації (комбінованого виробництва електро- та теплової енергії).

На сьогодні найбільш стратегічно вивіреним і тактично деталізованим документом ЄС у сфері ефективного споживання паливно-енергетичних ресурсів вважається довгостроковий План дій з енергоефективності, презентований Європейською Комісією у жовтні 2006 року. Прийнятий ЄС План дій з енергоефективності містить понад 75 ключових заходів, що будуть реалізовуватися в різних сферах, серед яких десять визначено пріоритетними. Очікується, що завдяки успішній реалізації цього Плану Євросоюз у складі 25 країн-учасниць до 2020 р. зможе заощадити п'яту частину потенційного обсягу споживання первинних енергоресурсів.

Таким чином, сучасна енергетична дипломатія ЄС починається в 1987 р., тобто, з моменту закладення її правових основ, визначення подальших цілей до 90-х роках з послідовним розробленням угод згідно з цілями. Тобто, вироблення системи й принципів регулювання зайняло великий проміжок часу й відображало специфіку енергетичної сфери, яка є соціально важливою галуззю, але надзвичайно консервативною й капіталоємною. Багато положень регулювання виражені імпліцитно й розкриваються лише у випадку крайньої необхідності й під тиском вимоги транспарентності, що особливо важливо в політиці ціноутворення. Проаналізувавши зміст сучасної європейської енергетичної політики, можна твердити про її певні закономірності та характерні риси. Зараз політику ЄС у сфері енергоефективності вигідно вирізняє: наявність міцного програмного та законодавчо-нормативного підґрунтя; застосування низки адекватних інструментів та ініціатив щодо реалізації політики, функціонування дієвої системи моніторингу та контролю за їх застосуванням; комплексне поєднання з іншими напрямками державного регулювання, зокрема, екологічною та економічною політикою.

На даний час в країнах ЄС досягнуто значних результатів у політиці енергозбереження, вона стала раціональною, суспільно-орієнтованою та прогресивною. Впровадження численних інноваційних проектів у сфері енергозбереження та перехід до використання відновлювальної енергетики відбулися, головним чином, завдяки низці принципів.

Серед них важливим є дотримання системних підходів. Варто відзначити, що політика енергозбереження є окремою важливою функціональною складовою державної економічної, промислової і соціальної політики. Енергозберігаючі заходи мають системно-взаємодіючий характер. В ЄС дотримуються загальної стратегії енергозбереження. Більшість країн ЄС мають детально розроблені програми реалізації політики з енергозбереження,

в яких визначені конкретні цілі та методи їх досягнення. Деякі європейські держави здійснюють функціональний огляд і систематично переглядають свої енергозберігаючі програми. Причому в багатьох з них діють спеціальні рамкові законодавчі акти, що врегульовують питання енергозбереження. Однак у більшості країн Центральної Європи такі програми лише розробляються, хоча тут вже сформувалося усвідомлення необхідності проведення ефективної енергозберігаючої політики. На протилежність ЄС, майже у всіх країнах Центральної і Східної Європи, в т. ч. і в Україні, досі не проведено реформи ціноутворення у сфері енергопромислового комплексу. В більшості з них ціни на енергоносії не відображають реальної ринкової собівартості, тому існує гостра проблема неплатежів. У країнах ЄС цінова політика формується на ринкових засадах, при цьому вона містить гнучку систему стимулювання енергозбереження. Крім того, існують також спеціальні "зелені" тарифи на електроенергію, яка виробляється з відновлювальних джерел. У державах-членах ЄС більшість органів з енергозбереження діють як урядові органи або підрозділи міністерства. Такі органи мають розгалужену регіональну інфраструктуру, забезпечені належною державною фінансово-ресурсною підтримкою та відповідною законодавчою і нормативною базою. Впровадження енергозберігаючої політики в країнах ЄС протягом 70–90 років ХХ століття дало можливість знизити темпи зростання споживання енергоресурсів та суттєво зменшити енергоємність ВВП європейських держав. Цього було досягнуто завдяки використанню переважно ринкових механізмів, ефективній ціновій політиці, модернізації базових енергозатратних технологій і обладнання.

Всі перераховані вирізняльні риси поточної політики Євросоюзу з енергоефективності, що фактично є найбільш сильними її сторонами, проявилися і в її енергетичній дипломатії. Така дипломатична практика продиктована комерційною вигодою й певним досвідом, якого українська дипломатія починає лише набувати.

Переговорщики й особи, які приймають рішення, налаштовані негативно щодо практики посиленого державного втручання в енергетичний бізнес, пошуку швидких вигод, що характерно для української сучасної ментальності.

Необхідно враховувати той факт, що країни ЄС мають різну географічну наближеність до джерел енергоресурсів, історичні енергетичні зв'язки та комерційні інтереси та різні енергетичні відносини з Росією. Останнє стосується тісного співробітництва німецьких компаній EON і BASF та італійської Eni з Газпромом. Саме Газпром блокував підписання РФ Європейської енергетичної хартії.

Не відстають від своїх колег й інші, зокрема, французька компанія Gaz de France, датська DONG Energy і болгарська Bulgargaz. Вони переважно пов'язані із двома, обхідними для України, проектами газопроводів South Stream і Nord Stream.

Енергетичні стосунки з Росією є однією зі складових європейської енергетичної політики. Історично залежні від російських енергоносіїв країни Східної Європи боляче реагують на нові проекти транспортування

нафти і газу до Європи. Країни Балтії і Польща активно виступають проти газопроводу Nord Stream і пропонують прокласти його по суходолу, а не по дну Балтійського моря. В той же час, головний партнер Росії в цьому проекті Німеччина заявляє, що він є не німецьким а загальноєвропейським.

В ФРН вважають, що Nord Stream є європейський, а не німецький проект, оскільки багато країн-членів ЄС дістануть від нього вигоду; вже сьогодні французька, голландська, британська, датська і німецька компанії замовили великі обсяги газу, який поставлять через цей газопровід [5].

Потрібно зазначити, що концепції “Північного виміру” і Барселонського процесу реалізовували передусім Швеція, Фінляндія, Португалія, Іспанія, Італія, тобто ті, що мають у цих регіонах власні, традиційні стратегічні інтереси. Подібна ситуація могла би скластися і в ході реалізації “Східного виміру”, де б головну і закономірну роль відігравали б Польща, а також Чехія, Словаччина, Угорщина, Румунія, Болгарія та країни Балтії. На сьогоднішній день, саме Варшава виступає головним лобістом поглиблення та інституціалізації “Східного виміру” в рамках ЄС. Проте, розвиток подібних ініціатив гальмується небажанням Франції та ФРН надавати такі повноваження новим членам, боячись послабити своє монопольне лідерство у процесі прийняття загальноєвропейських рішень її зробити Євросоюз більш поліцентричним збалансованішим утворенням. Незважаючи на це, низка держав ЄС продовжують працювати над внесенням концептуальних змін у Східну політику ЄС. Згідно з одним із останніх проектів, висунутого Польщею, інституціоналізованою формою Східного виміру політики ЄС може стати Східноєвропейський союз.

На думку європейських експертів, у відносинах між ЄС і Росією в сфері енергетики є дві концепції. Перша з них базується на винятково економічних міркуваннях і полягає у рівномірній енергетичній взаємозалежності двох сторін. Тобто ЄС залежить від імпорту енергоносіїв із РФ так само, як і РФ залежить від їх експорту до Європи. До того ж, Росія потребує європейських інвестицій і енергетичних технологій, щоб видобувати газ у північних регіонах і на великий глибині. Друга базується на геополітичних засадах: Росія має намір максимально використати свої резерви нафти й газу для здобуття політичних вигод, а особливо після подій на Кавказі, коли РФ опинилася у певній ізоляції.

Європейські експерти пропонують залучити Росію до міжнародного діалогу з енергетичної безпеки та з контролю за зміною клімату, продовжувати європейські зусилля із диверсифікації імпорту енергоносіїв, спонукати Росію цілком приєднатися до Енергетичної хартії і переглянути енергетичні угоди з нею на принципі взаємозалежності. Останні події підтверджують можливість підсиленого енергодіалогу РФ — ЄС.

В такій ситуації Україні слід забезпечити надійне і безперебійне транспортування російських і центральноазіатських енергоносіїв до Європи, модернізувати і підвищити надійність української газотранспортної системи та своєчасно врегульовувати суперечливі енергетичні питання з Росією для забезпечення стабільності транзиту. Це дозволить змінити імідж Украї-

ни як надійного енергетичного партнера ЄС та розвивати в майбутньому спільні європейсько-українські проекти.

Відомо, що економіка ЄС залежить на 25 % від поставок газу та на 30 % — нафти з РФ. При цьому такі члени ЄС, як Словаччина та Фінляндія повністю залежать від поставок російського газу, а Польща та Угорщина — на 90 %. Фактично дискусія між Україною та РФ щодо газового питання актуалізувала для ЄС проблему створення функціонуючого ринку газу та інших енергоресурсів [6]. Проте, під час “газової суперечки” ЄС зайняв виважено нейтральну позицію, відкрито не звинувачуючи жодну зі сторін. Він лише наголошував на необхідності збереження енергетичної безпеки на європейському континенті та безперебійному забезпеченні поставок енергоресурсів в Західну Європу.

Хоча енергетична політика ЄС стимулює забезпечення диверсифікації джерел постачання енергоресурсів, встановлення чітких правил їхнього транзиту та існування конкурентних ринків для забезпечення стабільного енергопостачання. Однак, дієвої альтернативи поставкам з РФ поки що не існує.

Звичайно керівництво ЄС продовжує консультації із країнами Середньої Азії та Каспійського басейну, йде процес створення програми будівництва морських терміналів для імпорту зрідженого газу, робляться зміни до законодавства ЄС щодо заохочення енергоефективності, згідно з якими країни-члени ЄС повинні знизити протягом 9 років постачання енергоресурсів для кінцевих споживачів на 9 %.

У вказаному контексті Україні критично важливо активізувати зусилля з підвищення ефективності постачання енергоносіїв в ЄС та реалізації спільніх проектів щодо розвитку енерготранспортувальних систем та поширення енергозбережних технологій.

Необхідно враховувати зміни в енергетичній політиці ЄС. А саме, сприймати її як складний комплекс з багатьма компонентами, пов’язаний з конституційними реаліями в ЄС і повноваженнями та компетенцією як на рівні ЄС, так і всередині національних держав. В період поглиблення процесу передачі владних повноважень з національного рівня на ЄС, підвищується рівень змагання та конкуренції по відношенню до газопроводів і розмежування відносин між виробниками і транспортерами енергії. В даний момент багато що відбувається під тиском фінансової кризи в напрямку змін векторів енергетичної політики ЄС в сторону морських шельфів, повернення до практики інвестування в ядерну енергетику.

Згадана вище співпраця України в Енергетичній співдружності означає, що Україна повинна буде застосовувати у себе законодавство ЄС, яке є досить великим за обсягом, зокрема і в сфері електроенергії. На даний момент електрична мережа України розділена надвое. Більша частина мережі інтегрована в російську мережу, а елемент на південному заході інтегрований з електричними системами деяких країн — членів ЄС. Якщо Україна хоче приєднатися до європейської енергетичної системи, то їй доведеться інтегрувати свою електромережу в європейську.

Виникає низка проблем наукового характеру, пов’язаних з відновленням, розвитком енергетичного права, енергетичного законодавства та від-

повідно, кореляцією цього законодавства із законодавством країн-сусідів, країн ЄС, але саме кореляція, а не імплементація енергетичного законодавства ЄС у правову систему. З теоретичного погляду можна виділити принаймні три питання, які є фундаментальними для такої галузі, як енергетичне право. Передусім визначення того, що таке поняття як енергія явно виходить за межі юриспруденції. Звичайно енергія — це не той об'єкт, який може піддаватися звичному правовому регулюванню. Однак говорити про те, що ж таке “енергія” необхідно, оскільки це явище матеріального світу. Друге теоретичне питання — це енергетичні послуги. Як відомо, людству потрібні не газ, нафта чи вугілля, а тепло, світло, тобто ті послуги, які надаються цими джерелами. Звичайно, що енергія не існує без джерела енергії та енергетичне право зародилося як ресурсне право у 1973 р. Наприкінці 70-х років у США ціни на нафту зросли вчетверо, на бензин — майже вп'ятеро. Саме це й стало підставою для появи енергетичного права. Згодом ці дослідження перенеслися і в Європу, переважно до Німеччини, де є інститути енергетичного права. Тому потрібно розуміти, що сьогодні без джерел енергії, без генеральних енергетичних ресурсів неможливо забезпечити ті ж таки енергетичні послуги. Існує ще одна проблема — це носії енергії. Як відомо, є механічна, електро-, теплова енергія тощо, і кожен з цих видів має свою фізичну, механічну та іншу форму. Таким чином, для кожного з цих видів право не є універсальним регулятором, але є форми юридичного, прямого державного впливу на відносини у сфері енергетики. Наприклад, міжнародні обмеження щодо атомної енергетики тощо.

Загалом енергетика — це сфера, в якій присутні інтереси державних структур. Так, усередині України, РФ, ЄС також є різні інтереси. Прикладом цього може слугувати російський закон про магістральний транспорт. Перша його редакція була прийнята у 1995 р. Пройшло 12 років, а він досі не прийнятий, бо “замішані” інтереси різних груп, зокрема, держави, Транснафти, паливно-енергетичних структур. Тому знайти компроміс для прийняття нормативного акта, навіть у російському парламенті, дуже важко. Зараз у Росії розробляються закони про тепlopостачання (в Україні прийнятий у 2005 р.), про паливно-енергетичні баланси тощо.

У свою чергу, необхідно розуміти, що в ЄС загальна енергетична політика представлена лише у вигляді принципів щодо забезпечення енергоносіями та енергозбереження. Спільна політика у ЄС сформована лише щодо сільського господарства. Однією із основних тенденцій є намагання диверсифікації джерел постачання енергоносіїв. Оскільки, звичайно, ЄС поки що на повне самозабезпечення енергоресурсами не може розраховувати. Однак це не означає, що така мета не може бути поставлена на майбутнє. Проте, що стосується сьогодення, то зараз практикується зменшення енергозалежності. Отож, судячи з усього, в енергетичній сфері в Україні та ЄС дуже схожі інтереси, а особливо в забезпеченні можливості споживачів мати кращі умови щодо вибору постачальника.

Концепція вдосконалення нормативно-правової бази полягає в створенні комплексу організаційно-правових засад розвитку і функціонування

ПЕК на принципах поєднання ринкових відносин і державного управління, зокрема регулювання, з метою забезпечення стабільного економічного, соціального розвитку, національної енергетичної безпеки України, а також урахування вимог часу щодо адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Подальші кроки у цьому напрямі можна розглядати у ракурсі кодифікації національного законодавства.

Отже, для покращення загального рівня енергетичної дипломатії з метою вироблення спільної енергетичної політики з ЄС, зацікавлені країни мають усунути розбіжності, висловлювати єдині погляди, забезпечити рівний доступ до контрактів, створити європейські енергосистеми і стратегічні запаси енергоносіїв, установити обов'язкову взаємну енергетичну підтримку і започаткувати єдине європейське планування в енергетиці.

Література

1. Україна підтримала план створення енергетичного ринку [<http://www.ebskiev.com/ukr/news/03102006144709.htm>]
2. Україна почала переговори з Європейським Союзом щодо приєднання до договору про Енергетичну співдружність <http://www.portal.lviv.ua/country/2008/11/27/194949.html>
3. BRUSSELS EUROPEAN COUNCIL, 8/9 MARCH 2007, PRESIDENCY CONCLUSIONS- 26 р
4. Терешко Сергій. Східний вимір політики ЄС у контексті національних інтересів України // Відносини Україна — ЄС: в пошуку інституційних трансформацій — International Review. — № 2(6) липень 2008. — С 30.
5. Cohen Ariel. The North European Gas Pipeline Threatens Europe's Energy Security// Backgrounder. — No. 1980 October 26, 2006. — Р. 1-11.
6. Мартинюк Віталій. Зовнішня енергетична політика ЄС: висновки для України // Економічна правда. — 6 грудня 2008 р.

О. И. Дикарев,

Украино-арабский институт международных отношений и лингвистики
Межрегиональной академии управления,
ул. Фрометовская, 2, г. Киев-39, 03039, Украина

ПОЛИТИЧЕСКАЯ И ПРАВОВАЯ СРЕДА ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ДИПЛОМАТИИ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

Резюме

Энергетическая дипломатия Украины для участия в разработке общей энергетической политики с ЕС должна устранить противоречия, выражать единое мнение, обеспечить равный доступ к контрактам, способствовать созданию стратегических запасов энергоносителей, установить обязательную взаимную энергетическую поддержку и инициировать совместное европейское планирование в энергетике. Концепция усовершенствования права основывается на принципах функционирования ТЭК в рыночных условиях с государственным регулированием отрасли, с гармонизацией законодательства Украины и ЕС.

Ключевые слова: экономическая и энергетическая безопасность, транзитное государство, стратегия национальной безопасности, энергетическое право, северное измерение ЕС.

O. I. Dikarev,

Ukrainian-Arabic Institute of International Relations and linguistics
of Inter-Regional Academy of Personal Management,
2, Frometivska Str., Kyiv-39, 03039, Ukraine

POLITICAL AND LAW ENVIRONMENT OF EU ENERGY DIPLOMACY

Summary

Ukrainian energy diplomathy for taking part in working out common energy policy with EU has to remove contradictions, express common opinion, secure equal access to contracts, promote energy resources' reservation, organise obligatory for all mutual energetic support, initiate common European energy planning. Law development should be based on principles of fuel and energy complex function in market environment with state regulation of energy sphere and harmonisation of Ukrainian law with EU.

Key words: economic and energy diplomacy, transit state, national security strategy, energy law, north dimension of EU.

В. В. Удовік, аспірантка

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Інститут соціальних наук, кафедра історії та світової політики

Французький б-р, 24/26, Одеса, 65026, Україна

Тел.: 8 (048) 748-66-33; E-mail: violetta_udovik@mail.ru

ЯПОНІЯ У КОНТЕКСТІ СПІВРОБІТНИЦТВА АСЕАН+3: УРОКИ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ 1997–1998 РР.

У статті розглядаються причини азіатської фінансової кризи 1997–1998 рр. та діяльність Японії у рамках фінансового співробітництва АСЕАН+3, яке спрямоване на запобігання фінансової кризи у майбутньому та стабілізацію економічного становища в регіоні.

Ключові слова: Азіатська фінансова криза 1997–1998 рр., фінансове співробітництво, АСЕАН+3, Японія.

Економічні зв'язки Японії з країнами АСЕАН+3¹ є надзвичайно важливими. Об'єм торгівлі між Японією, Китаєм, Республікою Корея (далі Корея) та АСЕАН за період з 1999 по 2007 рр. зріс у 2,5 р., досягнувши 405,5 млрд доларів США у 2007 р. [13], а об'єм торгівлі між Японією та АСЕАН у 2007 р. склав 173,1 млрд доларів США [12]. Сума японських прямих інвестицій до АСЕАН досягла майже 11 млрд. доларів США у 2006 р., і, незважаючи на те, що вона знизилась у 2007 р. до 8,9 млрд доларів США [12], протягом останніх років Японія залишається найбільшим інвестором АСЕАН серед країн. Слід зазначити, що Японія також є одним із найбільших донорів у регіоні: вона надає технічну та фінансову допомогу через програму японського уряду “Офіційна допомога розвитку”. У період з 1997 р. по 2006 р. “Офіційна допомога розвитку” країнам АСЕАН, яка складається з грантів та кредитів, досягла 19,6 млрд доларів США [8].

Інтереси у Східній Азії є стратегічно важливими для Японії. *По-перше*, Японія тісно пов'язана з регіоном економічними зв'язками, тому будь-яка нестабільність у ньому впливатиме на її економіку. Крім того, зростаючий японський капітал потребує нового простору для застосування. З огляду на це японський уряд сприяє становленню стабільності в Азії, тим самим піклуючись про інтереси японських корпорацій, що спрямовують свій капітал у регіон. *По-друге*, надання фінансової допомоги країнам АСЕАН вважається важливим інструментом впливу у регіональній дипломатії Японії. Японський уряд розраховує на підтримку цих країн при вирішенні політичних питань, наприклад, при майбутньому голосуванні щодо надання Японії місця постійного члена Ради Безпеки ООН.

¹ Асоціація держав Південно-Східної Азії плюс три складається з десяти країн АСЕАН (Бруней, В'єтнам, Індонезія, Камбоджа, Лаос, Малайзія, М'янма, Сінгапур, Таїланд та Філіппіни), Китаю, Республіки Корея та Японії.

У 1997–1998 рр. під руйнівну кризову хвилю потрапили країни Південно-Східної Азії. Група найбільш динамічних країн світу 1980–1990-х рр. зіткнулася з неочікуваними для багатьох валютними і фінансовими проблемами.

На початку 1990-х рр. почалась *лібералізація азіатських економік*, що відкрила двері іноземним інвестиціям. Гроші зі всього світу спрямувались в Азію з неймовірною швидкістю. Зовнішній борг Кореї збільшився з 43,9 до 157 млрд доларів США з 1993 р. по 1997 р. Зовнішні борги Таїланду та Малайзії збільшилися більш, ніж у 2 рази, до 95,8 та 42,9 млрд доларів США відповідно з 1992 р. по 1997 р. У п'яти країнах, що більш за всіх постраждали від кризи — Корея, Індонезія, Таїланд, Малайзія та Філіппіни — зовнішній борг сягав приблизно 40% їх сумарного ВВП [21].

Найбільш важливою за розмір була *нестійкість капіталу*. Потоки приватного капіталу до цих п'яти країн збільшились з 37,9 млрд доларів США у 1994 р. до 97,1 млрд доларів США у 1996 р. Наприкінці 1996 р. короткостроковий капітал складав 80% усього приватного капіталу, що зробило можливим швидкий реверс потоків капіталу. У 1997 р. капітал у розмірі 11,9 млрд доларів США покинув вищезазначені п'ять країн. Таким чином, у результаті реверсу потоків капіталу різниця між 1996 р. та 1997 р. склала 109 млрд доларів США, що дорівнює 10% докризового ВВП цих країн. *Швидкий відтік великої маси грошей* привів до знецінення азіатських валют, колапсу азіатських фондovих ринків та банкротству підприємств та банків [18, с. 2].

У липні 1997 р. першим зазнав атак тайланський бат, а далі національні валюти Малайзії, Індонезії та Філіппін. До кінця вересня порівняно з початком року валюти “першої хвилі” вказаних країн подешевшли: бат — на 42%, рупія — на 37%, рингіт — на 26%, песо — на 29% [1]. У січні 1998 р. вони зазнали найбільшого падіння по відношенню до долару США: бат — на 56%, рупія — на 81%, рингіт — на 46%, песо — на 41% [16]. З вересня зазнали кризового тиску валюти більш місців економік — Кореї, Тайваню та Сінгапур. У період з 1 жовтня по грудень 1997 р. корейський вон впав на 55%, а тайванський долар — на 19% [16].

Азіатська фінансова криза 1997–1998 рр. завдала великої шкоди економікам країн Південно-Східної Азії: рост ВВП цього регіону впав з 4,3% у 1997 р. до -6,2% у 1998 р. [9]. Вона змусила державних лідерів шукати нові шляхи поглиблення регіонального співробітництва з метою уникнення фінансової кризи у майбутньому та забезпечення стабільного економічного росту в Азії.

Ідея виникнення АСЕАН+3 вперше пролунала на саміті АСЕАН у Куала-Лумпурі у 1997 р. У 1999 р. на третьій зустрічі лідерів Японії, Китаю, Кореї та країн АСЕАН було зроблено формальну заяву, що надала законний статус АСЕАН+3 та у якій вперше були зазначені 10 сфер регіонального співробітництва, однією з яких були фінансові питання.

Слід зазначити, що Японія зробила особистий вклад у подолання наслідків кризи 1997–1998 рр. З липня 1997 р. по листопад 1998 р. вона виділила 44 млрд доларів США в рамках програми “Заходи щодо надання

допомоги Азії”, 19 млрд з яких стали частиною пакетів Міжнародного валютного фонду (далі МВФ), наданих Таїланду, Індонезії та Кореї. У жовтні 1998 р., проголосивши “Нову ініціативу Міядзаві”, Японія виділила ще 30 млрд доларів США, половина з яких призначались на середньо- та довгострокові фінансові потреби для економічної відбудови азіатських країн, а інша частина — на короткострокові потреби у капіталі у процесі впровадження реформ. Крім того, на зустрічі АСЕАН+3 у грудні 1998 р. Японія запропонувала трирічну програму надання кредитів у розмірі 600 млрд ієн (≈ 5 млрд доларів США), що надавались під 1% з періодом рефінансування 40 років [7].

Серед найважливіших заходів АСЕАН+3 у фінансовій сфері можна виділити Чіангмайську ініціативу, Ініціативу з розвитку азіатських ринків облігацій, Діалог з економічного аналізу та політики, моніторинг короткострокових потоків капіталу та заснування дослідницької групи. У 2000 р. на зустрічі міністрів фінансів АСЕАН+3 у Чіанг Маї (Таїланд) був прийнятий план під назвою *Чіангмайська ініціатива*. Міністри оголосили свій намір співпрацювати у чотирьох ключових напрямках: моніторинг потоків капіталу, регіональний контроль, заснування системи валютних свопів¹ та навчання персоналу. Через Чіангмайську ініціативу планувалося розширити системи двосторонніх валютних свопів за рамки країн АСЕАН, залучивши Японію, Китай та Корею.

Система свопів існувала в рамках АСЕАН з 1977 р. та дозволяла членам цієї організації обмінювати національну валюту на долари США на короткостроковій основі з метою полегшення тимчасових складнощів ліквідності валют. Такі валютні операції були здійснені п'ять разів: Індонезією у 1979 р., Малайзією у 1980 р., Таїландом у 1980 р. та Філіппінами у 1981 р. та 1982 р. Через невеликий розмір, у порівнянні з об'ємом торгівлі та потоками капіталу, ці угоди внесли незначний вклад у вирішення проблем міжнародних платежів [10, с. 14].

Японія відіграє важливу роль у сучасній системі свопів. В рамках Чіангмайської ініціативи вона уклала угоди з Кореєю у 2001, 2005 та 2006 рр. загальною сумою 20 млрд доларів США; з Таїландом у 2001, 2005 та 2007 рр. — 15 млрд доларів США; з Філіппінами у 2001, 2005 та 2006 рр. — 9,005 млрд доларів США; з Малайзією у 2001 р. — 1 млрд доларів США; з Китаєм у 2002 р. — 3 млрд доларів США; з Індонезією у 2003 та 2005 рр. — 9 млрд доларів США та Сінгапуром у 2003 та 2005 рр. — 5 млрд доларів США [11].

Двосторонні валютні свопи мають важливе значення як механізм регіональної фінансової підтримки. *По-перше*, потенційні позивачі, які вже уклали своп-угоди в межах АСЕАН, можуть завдяки двостороннім своп-угодам збільшити розмір доступних фондів у багато разів. Так, наприклад, на сьогодні укладено 16 двосторонніх угод на суму більш, ніж 83 млрд доларів США [17]. *По-друге*, розмір двосторонніх свопів є більшим у порівнянні з

¹ Валютний своп — операція з обміну національної валюти на іноземну з обов'язком зворотнього обміну через певний строк.

квотами МВФ, які визначають максимальний ліміт отримання фінансової допомоги від цієї організації. *По-третє*, завдяки тому, що вже визначені законна та операційна форми своїх, їх суми можуть бути легко збільшенні. Так, у 2005 р. на засіданні міністрів фінансів АСЕАН+3 було прийнято рішення про підвищення ефективності Чіангмайської ініціативи, завдяки якому, Японія переуклала угоди з Кореєю, Таїландом, Філіппінами, Індонезією та Сінгапуром, збільшивши суми угод у декілька разів.

Країни АСЕАН+3 також запровадили *Діалог з економічного аналізу та політики*, що спрямований на запобігання фінансової кризи шляхом виявлення порушень у фінансовій системі регіону та прийняття своєчасних дій. Його вважають основою для надання негайнії допомоги через Чіангмайську ініціативу у випадку виявлення ознак кризи. Діалог з економічного аналізу та політики проводиться щорічно на засіданнях міністерського рівня та двічі у рік на засіданнях заступників міністрів з метою обговорювання тенденцій економічного та фінансового розвитку регіону [19].

Важливе місце у регіональному фінансовому співробітництві займає *Ініціатива з розвитку азіатських ринків облігацій*, яка була прийнята у 2003 р. на шостому засіданні міністрів фінансів АСЕАН+3 у Філіппінах. Вона полягає у створенні азіатського регіонального ринку для торгівлі облігаціями у національних валютах.

Ініціатива з розвитку азіатських ринків облігацій має дві мети:

- створення ефективного та ліквідного ринку облігацій у Азії, що задовольнить потребу в фінансуванні регіону за рахунок приватних заощаджень;

- вирішення проблеми невідповідності між валютами та строком розрахунку, що виникла через фінансування довгострокових інвестиційних проектів в національній валюті за рахунок короткострочкового капіталу в іноземній валюті.

Впровадження ініціативи, головним чином, полягає у полегшенні доступу до ринку шляхом збільшення кількості видавців облігацій, а також їх видів та розвитку інфраструктури ринку [4].

Японські фінансові структури також сприяють розвитку азіатського ринку облігацій, що підтверджується такими фактами:

- випуск корейських забезпечених облігацій (паназіатські облігації) з гарантією Японського банку міжнародного співробітництва та Індустріального банку Кореї (2004 р.);

- випуск облігацій у національній валюті японськими підрозділами у Таїланді, Малайзії та Індонезії з частковою кредитною гарантією Японського банку міжнародного співробітництва та організації Японський експорт та страхування інвестицій;

- випуск облігацій у національній валюті Японським банком міжнародного співробітництва, Міжнародним банком, Азіатським банком розвитку, а також Міжнародною фінансовою корпорацією в Малайзії, Таїланді, Китаї та Філіппінах [19].

Просування ініціативи відбувається і до теперішнього часу. На десятій зустрічі міністрів фінансів АСЕАН+3 у травні 2007 р. (Кіото, Японія) було

прийнято рішення про проведення досліджень нових боргових обов'язків для інфраструктурного фінансування, просування секуритизації¹ та програми азіатських середньострокових облігацій, а на одинадцятій зустрічі міністрів фінансів АСЕАН+3 у травні 2008 р. (Мадрид, Іспанія) була прийнята дорожня карта, головна мета якої — подальший розвиток ринків облігацій у національних валютах [2].

Завдяки досягнутому прогресу розмір ринків облігацій країн Східної Азії (Китай, Гонконг, Індонезія, Корея, Малайзія, Філіппіни, Сінгапур, Таїланд, В'єтнам) виріс з 1,275 триліона доларів США у 2003 р. до 3,7 триліонів доларів США у першій половині 2008 р., тобто майже у три рази, а з часів Азіатської фінансової кризи 1997–1998 рр. приблизно у десять разів (табл. 1).

Таблиця 1 [6]

Розмір ринку облігацій у національних валютах²

Рік	1997	2003	2004	2005	2006	2007	1 пол. 2008
Сх. Азія	402	1,275	1,678	2,039	2,700	3,447	3,711
Японія	4,422	8,802	9,403	8,854	7,096	7,647	8,149

Незважаючи на світову кризу 2008 р., ринки облігацій у національних валютах у регіоні зросли на 8,1% з 2007 р. до липня 2008 р. Завдяки стійкості до економічної кризи ці ринки можуть стати ключовим джерелом фінансування фіscalальної політики країн регіону для полегшення очікуваного економічного спаду. Передбачається, що внутрішні позики зростуть, тому що доступ до іноземних ринків стає дедалі складнішим. Так, наприклад, Китай та Корея вже мають фіiscalальні пакети, націлені на стабілізацію економік, що можуть бути частково профінансовані завдяки випуску облігацій у національних валютах [5].

Ідея про *створення дослідницької групи* була ініційована Японією на неофіційній зустрічі заступників міністрів фінансів та голів центральних банків АСЕАН+3 у 2002 р. та була затверджена у 2003 р. Діяльність цієї групи зосереджена на дослідженні шляхів подальшого зміцнення регіонального співробітництва та забезпечення фінансової стабільності.

Програма моніторингу короткострокових потоків капіталу була затверджена на четвертій зустрічі міністрів фінансів АСЕАН+3 у 2001 р. На ній було прийнято рішення щодо обміну інформацією про короткострокові потоки капіталу на двосторонній основі. Так, наприклад, Японія здійснює обмін інформацією з Кореєю, Філіппінами, Таїландом, Індонезією та В'єтнамом [19].

Важливе місце у зміцненні фінансової системи регіону займає ідея мультинаціоналізації Чіангмайської ініціативи, тобто створення *Азіатського валutowого фонду* (далі АВФ). Ідея створення АВФ була запропонована Японією за часів фінансової кризи 1997–1998 рр. Японський уряд розглядав АВФ як механізм фінансового співробітництва та координації

¹ Конверсії кредитів та інших активів у ліквідні цінні папери.

² У млрд доларів США.

політики у регіоні. Передбачалося виділити до фонду 100 млрд доларів США з валютних резервів центральних банків регіональних країн. Цю ідею сприйняли з ентузіазмом такі азіатські країни, як Малайзія, Філіппіни та Таїланд, але через жорстку опозицію США та МВФ, які побоювались зниження ролі МВФ у регіоні та світі, японський уряд був змущений аннулювати свою пропозицію. Тоді, у 2000 р. замість створення АВФ міністри фінансів АСЕАН+3 прийняли Чіангмайську ініціативу [20].

Завдяки покращенню регіонального та міжнародного середовища, міністри фінансів країн АСЕАН+3 прийняли рішення про об'єднання валютних резервів на Мадридській зустрічі членів Азіатського банку розвитку у квітні 2008 р. Країни-члени АСЕАН, Японія, Китай та Корея погодились виділити 80 млрд доларів США до спільногого резерву з метою захисту регіональних валют від спекулятивних атак та забезпечення ліквідності у випадку кризи. Лідери домовились, що 80% від погодженої суми будуть надані Японією, Китаєм та Кореєю, а 20% — країнами АСЕАН [15]. Міністри фінансів Японії, Китаю та Кореї підтвердили свій намір просувати мультинаціоналізацію Чіангмайської ініціативи в якості важливішої складової регіонального фінансового співробітництва на зустрічі у листопаді 2008 р. [14].

Завдяки урокам, засвоєним після кризи 1997–1998 рр., в умовах світової економічної кризи 2007–2008 рр. Азія знаходиться у лішому становищі, ніж інші регіони (табл. 2).

Таблиця 2 [3]

Рост ВВП у регіонах світу

Регіон	Східна Азія ¹	ЕС	Японія	США
3 кварт. 2007 р.	9%	2,3	1,9%	4,8%
3 кварт. 2008 р.	6,2%	-0,8	-1,8%	-0,5
Різниця	2,8%	3,1%	3,7%	5,3%

Невзажаючи на це, азіатський регіон не може повністю уникнути кризи, бо має тісні торгові та фінансові зв'язки з рештою світу. Ключовими ризиками для азіатських країн є зниження експорту та потоків іноземного капіталу. Так, наприклад, з січня по листопад 2008 р. капіталізація фондових ринків знизилась на 23% ВВП в Індонезії, 40% — в Кореї, 45% — в Малайзії, 42% — в Філіппінах, 149% — в Сінгапурі та 38% — в Таїланді. Знецінення національних валют по відношенню до долару США таке: корейський вон — 29%, індонезійська рупія — 25%, сінгапурський долар — 10%, малайзійський рінгіт — 10%, тайванський долар — 9%, тайландський бат — 6%. Крім того, Азіатський банк розвитку прогнозує подальше зниження росту ВВП у регіоні до 5,8% у 2009 р. через поглиблення світової фінансової кризи [3].

За таких умов важливість фінансового співробітництва країн АСЕАН+3 значно зростає, а подальша реалізація Ініціативи з розвитку азіатських

¹ Китай, Гонконг, Індонезія, Корея, Малайзія, Філіппіни, Сінгапур, Тайвань, Таїланд.

ринків облігацій та створення АВФ стає ключовим фактором стабілізації регіональної системи фінансових відносин. Потрібен час, щоб побачити, чи вдасться АСЕАН+3 створити повноцінний фонд, але сьогодні добре зрозуміло, що стрімке зростання економічної взаємозалежності країн призвело до підвищення ролі співробітництва на регіональному рівні. Процес створення регіонального фінансового механізму в Азії є однією з ознак поглиблення процесу універсалізації міжнародних валютно-фінансових відносин і Японія, як ініціатор створення АВФ, відіграє у них важливу роль.

Література

1. Юрчишин В. Уроки валютних криз Південно-Східної Азії для України // www.razumkov.org.ua/article.php?news_id=630
2. ASEAN+3 New Asian Bond Markets Initiative Roadmap // http://asianbondsonline.adb.org/documents/080731_ABMI_Roadmap_Publication_Final.pdf
3. Asia Economic Monitor 2008// http://aric.adb.org/pdf/aem/jul08/Jul_AEM_complete.pdf
4. Asian Bond Markets Initiative // www.asianbondsonline.adb.org/regional/asean_plus_three_asian_bond_market_initiatives_overview.php
5. Asian Bond Markets Key Source of Funds for Governments During Turmoil, Says ADB// www.adb.org/media/Articles/2008/12708-asian-bonds-markets/
6. Asian Bond Monitor 2008// www.asianbondsonline.adb.org/documents/abm_nov2008.pdf; див. також 2004 р. та 2006 р.
7. Asian Economic Crisis and Japan's Contribution// <http://www.mofa.go.jp/policy/economy/asia/crisis0010.html>
8. Change in ODA Disbursements by region// <http://www.mofa.go.jp/policy/oda/white/2007/ODA2007/html/zuhyo/zu030141.htm>
9. ESCAP Survey of Asia-Pacific States// www.un.org/News/Press/docs/1999/19990408_rec36.html
10. Henning C. R. East Asian Financial Cooperation. — Institute for International Economics. — Washington. — 2002
11. Japan's Bilateral Swap Arrangements under the Chiang Mai Initiative // www.mof.go.jp/English/if/pemie.htm
12. Joint Media Statement of the Fifteenth AEM-METI Consultations Singapore, 28 August 2008// <http://www.asean.org/21909.htm>
13. Joint Media Statement of the Eleventh AEM Plus Three Consultations Singapore, 28 August 2008// <http://www.asean.org/21906.htm>; див. також 2000 р.
14. Joint Message of the 9th Trilateral Finance Ministers' Meeting among China, Japan and Korea November 14, 2008, Washington D. C., USA// www.mof.go.jp/english/if/081115joint_message.htm
15. Joint Ministerial statement of the 11-th ASEAN+3 Finance Ministers' Meeting 4 May 2008, Madrid, Spain // www.mof.go.jp/english/if/as3_080504.htm
16. Neely M. Paper Tigers? How the Asian Economies Lost Their Bite// www.stls.frb.org/publications/re/1999/a/re1999a3.html
17. Network of Bilateral swap Arrangements under the Chiang Mai Initiative // www.mof.go.jp/english/if/CMI_0707.pdf
18. Radelet S., Sachs J. What Have We Learned, So Far, From the Asian Financial Crisis?// www.cid.harvard.edu/archive/hiid/papers/aea122.pdf
19. Regional Financial Cooperation among ASEAN+3 // www.mof.go.jp/english/if/regional_financial_cooperation.htm
20. Volz U. Asian Monetary Fund, Take Two // www.feer.com/economics/2008/june/an-asian-monetary-fund-second-try
21. Walton S. East Asia, 1997: Avoidable or Inevitable?// www.siue.edu/EASTASIA/walton_1001.htm

В. В. Удовик,

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Институт социальных наук, кафедра истории и мировой политики
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ЯПОНИЯ В КОНТЕКСТЕ ФИНАНСОВОГО СОТРУДНИЧЕСТВА АСЕАН+3: УРОКИ ФИНАНСОВОГО КРИЗИСА 1997–1998 ГГ.

Резюме

В статье рассматриваются причины Азиатского финансового кризиса 1997–1998 годов, а также деятельность Японии в рамках финансового сотрудничества АСЕАН+3, направленного на предупреждение финансового кризиса в будущем и стабилизацию экономического положения в регионе.

Ключевые слова: Азиатский финансовый кризис 1997–1998 гг., финансовое сотрудничество, АСЕАН+3, Япония.

V. Udovik,

Odessa National University by I. I. Mechnikov
Institute of Social Sciences, Department of History and World Politics
Frantsuzskii blv., 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

JAPAN IN THE CONTEXT OF FINANCIAL COOPERATION AMONG ASEAN+3: LESSONS OF THE ASIAN FINANCIAL CRISIS OF 1997–1998

Summary

This article deals with the causes of the Asian financial crisis of 1997–1998 and Japan's activity in the framework of financial cooperation among ASEAN+3, which is aimed at preventing of financial crisis in the future and stabilization of economic situation in the region.

Key words: The Asian financial crisis of 1997–1998, financial cooperation, ASEAN+3, Japan.

Є. В. Габер, аспірантка

Кафедра міжнародних відносин ОНУ ім. І. І. Мечникова
к. 32, Французький бул. 24/26, м. Одеса-58, Україна
Тел.: (380482) 633259; E-mail: cis_asc@paco.net

АМЕРИКАНО-ТУРЕЦЬКІ СТОСУНКИ ЗА ПРЕЗИДЕНТСТВА БАРАКА ОБАМИ: НОВІ МОЖЛИВОСТІ ТА НОВІ ВИКЛИКИ

Стаття присвячена проблемі розвитку американо-турецьких відносин за умов приходу до влади у Білому Домі адміністрації демократів. У статті аналізуються перспективні напрямки співробітництва та вірогідні проблеми у двосторонніх стосунках, що можуть виникнути за президентства Барака Обами.

Ключові слова: Сполучені Штати, Туреччина, зовнішня політика, стратегічне партнерство, політика “залучення”, політика “нового активізму”.

20 січня 2009 р.увійде в історію як день інаугурації 44-го президента Сполучених Штатів Америки, яким за результатами виборів став кандидат від Демократичної партії — Барак Обама. Проте цього разу слід говорити не лише про чергову зміну персоналій на посту Президента США, але і про докорінну зміну як у внутрішній, так і у зовнішній політиці Білого Дому.

Туреччина, що з 1950-х років активно розвиває військово-політичні стосунки зі Сполученими Штатами, а на початку цього століття набуває офіційного статусу “стратегічного партнера” США, також очікує для себе важливих змін та намагається прогнозувати, як відтепер будуть формуватися “стратегічні інтереси” її довгострокового союзника та які методи будуть запропоновані для їх реалізації. Частково через своє географічне положення, частково внаслідок унікальної комбінації цілої низки політичних, соціокультурних та економічних факторів, Туреччина так чи інакше постає ключовим актором у вирішенні майже *всіх* зовнішньополітичних проблем, що сьогодні найбільш гостро постають перед адміністрацією Барака Обами. До них можна віднести незакінчені війни у Іраку та Афганістані, проблему ядерного озброєння Ірану, швидке посилення Російської Федерації, а також забезпечення енергетичної безпеки Європи за рахунок нових, альтернативних газотранспортних мереж, невід'ємною ланкою яких має стати Турецька Республіка. Дослідження американо-турецьких стосунків є актуальним саме тому, що від характеру цієї взаємодії сьогодні значною мірою залежить стабільність у широкій географії, яка включає Чорноморський басейн, Кавказ та регіон так званого Великого Близького Сходу, що врешті-решт робить її вирішальним елементом у глобальній системі безпеки.

Історіографія з цієї теми є досить специфічною, оскільки представлена докладами науковців та експертів провідних “мозкових центрів”, таких як

Фонд Маршалла (Й. Лессер, А. Заман), Фундація Джеймстаун (Ш. Кардаш), Інститут Брукінгс (М. Перріс, О. Ташпинар) (США) та Фонд політичних, економічних та соціальних досліджень SETA (І. Калин), Центр стратегічних досліджень Євразії ASAM (Ш. Коч), Організація міжнародних стратегічних досліджень USAK (Туреччина). У статті аналізується сучасний стан двосторонніх відносин та здебільшого робляться прогнози на майбутнє, тому головними джерелами інформації є офіційні заяви державних діячів Анкари та Вашингтону (прем'єр-міністра Туреччини, президентів обох країн, їхніх радників з питань безпеки та зовнішньої політики, колишніх послів і т. д.), тексти промов та листування президентів, поточні повідомлення засобів масової інформації (як турецьких, так і американських). Крім того, для кращого розуміння суспільних настроїв цінними були результати соціологічних опитувань, проведених міжнародними організаціями.

Таким чином, метою даної статті є узагальнення існуючої інформації щодо програмних положень та планів Демократичної адміністрації стосовно розвитку партнерства з Туреччиною, а також прогнозування можливих наслідків зміни керівництва у Вашингтоні для двосторонніх стосунків.

Безперечно, головним результатом восьмирічного правління Джорджа Буша для турецько-американського партнерства стала більш незалежна позиція Туреччини з багатьох питань міжнародних відносин та самостійна, а часом навіть підкреслено самодостатня зовнішня політика Анкари. Протягом 2000-х рр. у Білому Домі панувала тенденція бачити у Туреччині лише “похідну” або ж, за висловом колишнього посла Сполучених Штатів у Анкарі Марка Перріса, “функцію великої ідеї Вашингтону на даний конкретний момент” [1, р. 5]. Численні помилки республіканської адміністрації, що призвели до швидкого поширення явно антиамериканських настроїв у турецькому суспільстві (особливо на першому етапі війни в Іраку), нехтування національними інтересами Туреччини заради власних цілей, абсолютна бездіяльність у боротьбі з курдською терористичною організацією ПКК, відсутність будь-якої чіткої позиції у питаннях енергетичної безпеки, непродумана і невиважена реакція Вашингтону на внутрішньополітичні події у Туреччині, часом досить гострі закиди на адресу правлячої партії — все це сприяло тому, що Дж. Буш залишив американо-турецький альянс у значно гіршому стані, ніж знайшов.

Тому не дивно, що більшість турецьких дослідників переконані у позитивному впливі на двосторонні стосунки зміни керівництва у Вашингтоні. Причому такі заяви робилися ще до того, як стало остаточно відомо, хто саме буде займати Білий Дім наступні чотири роки. Новий президент Сполучених Штатів заслуговував на довіру і краще ставлення хоча б тому, що він “не був Джорджем Бушем” [2]. Напередодні виборів, починаючи з травня-червня 2008 року були проведені численні соціологічні опитування, які мали на меті встановити симпатії пересічного громадянина Туреччини і зосереджувалися на одному питанні: за кого б ви проголосували на президентських виборах у Америці? Не дивлячись на загальне негативне ставлення до США (лише 12% респондентів схвалюють дії Вашингтону, що є до речі, найнижчим показником народної довіри до Америки серед

усіх країн, що брали участь у дослідженні) більшість респондентів бажали б бачити наступним президентом саме Барака Обаму (20% проти 5% за Джона МакКейна) [3, р. 3–4]. Офіційна Анкара була більш стримана у своїх оцінках і ще заздалегідь намагалася вибудовувати рівні і дружні стосунки з обома претендентами на цей пост. Хоча, на думку колишнього посла Туреччини у Вашингтоні Фарука Логоглу, Дж. МакКейн краще розумів стратегічне значення американо-турецьких стосунків і “мав позитивне ставлення до цієї країни”, яку, до речі, неодноразово відвідував у минулому [4].

Якщо за часів адміністрації Дж. Буша майже все населення Туреччини, партії майже всього політичного спектру були єдині у засудженні однобокої політики Вашингтону на Близькому Сході, то 4 листопада 2008 року вперше за багато років співпали погляди та вподобання найбільших етнічних груп турецького суспільства — турки, вірмени і курди однаково радили перемозі Барака Обами на президентських виборах у Сполучених Штатах.

На рівні простого населення такий великий кредит довіри можна пояснити декількома причинами. Громадяни Туреччини і власне турки за походженням мають симпатії до нового президента не лише тому, що його повне ім'я Барак Хусейн Обама, а батько сповідував іслам. Крім усього, вони вбачають ясні паралелі між його переконливою перемогою 2008 р. і вражуючою перемогою на парламентських виборах 2002 року нині правлячої Партії Справедливості та Розвитку (АКП); між його закликами до змін в усіх сферах життя та хвилею реформ, які були проведені останнім часом у турецькому суспільстві [5]. Курдське населення очікує значного покращення ситуації з правами національних меншин у Туреччині під тиском Вашингтону і врешті-решт урегулювання курдського питання після закінчення війни в Іраку. Вірмени вже не мають сумніву, що найближчим часом у американському Конгресі буде проголосована резолюція щодо визнання масових вбивств вірмен у Османській імперії у 1915 р. геноцидом проти вірменського народу.

На офіційному рівні вже також можна говорити про перші спроби Анкари та Вашингтону налагодити стосунки, які почали погіршуватися ще у березні 2003 р., коли у Національних Зборах Туреччини провалилося голосування про надання американським військовим доступу на територію країни для відкриття другого фронту у війні проти Іраку, та зазнали серйозної шкоди під час переговорів про можливість ведення спільної військової кампанії проти ПКК, що базувалася в Північному Іраку. Вже 5 листопада президент Туреччини Абдуллах Гюль надіслав Бараку Обамі листа, де привітав його з перемогою та зазначив, що його “послання стосовно змін та надії відповідає очікуванням сьогодення” і “Туреччина його повністю сприймає” [6]. У телефонній розмові, яка мала місце 17 листопада, Б. Обама відмітив, що зі “схваленням спостерігає за тим, що відбувається у Туреччині”. Обидва президенти наголосили, що у майбутньому будуть із радістю співпрацювати та проводити “тісні взаємні консультації” у вирішенні регіональних питань [7].

Багато із тих послань, що вже встиг зробити обраний президентом Барак Обама, дійсно знаходять схвальні відгуки у Анкарі. Перш за все, це стосується його принципової рішучості відмовитися від мілітаризації зовнішньої політики США на користь дипломатичним методам урегулювання конфліктних ситуацій, що добре резонує з новою роллю Туреччини як регіонального миротворця. Демократична адміністрація неодноразово заявляла про необхідність реструктурувати довгострокові альянси, партнерські стосунки та інституції, членом яких є Сполучені Штати, з тим, щоб вони краще відповідали новим викликам та загрозам загальній безпекі. При цьому Барак Обама підкреслював, що подібні реформи не будуть втілюватися “шляхом тиску на інші країни і вимагання від них примусово ратифікувати ті зміни, які б самостійно розроблялися США”. Ці реформи відбудуться тоді, коли інші уряди і народи переконаються, що вони також “зацікавлені у ефективному партнерстві” [8].

Взагалі можна виділити три основних принципи, які сьогодні декларуються Обамою та його командою як ключові моменти їхньої зовнішньополітичної стратегії:

1) діалог (dialogue) — на противагу використанню силових методів та загроз використання сили, що активно застосовувалися за адміністрації Дж. Буша;

2) багатостороння дипломатія (multilateralism) — відхід від спроб одноосібно вирішувати всі проблеми світової політики і визнавати всіх інших можливих учасників процесу потенційними суперниками США (unilateralism);

3) політика “залучення” (engagement) — на відміну від політики “стримування” (deterrance) чи міжнародної ізоляції ворога/країни — “ізгоя”.

Фактично, всі ці принципи якнайкраще відображають настрої політичної та інтелектуальної еліти сучасної Туреччини і повністю відповідають амбітним планам Анкари. Вже протягом майже 10 років головним радником з питань зовнішньої політики прем'єр-міністра Реджепа Ердогана залишається професор Ахмет Давутоглу, який набув нечуваної популярності в 2001 р. завдяки своїй книзі “Стратегічна глибина”. В ній він закликав до більш активної зовнішньої політики, яка б дозволила Туреччині повністю реалізувати потенціал великої держави; критикував євроатлантичну спрямованість державної політики часів “холодної” війни за те, що вона “позбавляла” Туреччину її “стратегічної глибини” та “природної сфери впливу” (яку він вбачав в межах колишньої Османської імперії). Крім того, Давутоглу закликав створити “нову стратегічну теорію”, яка б допомогла керівництву країни використати належним чином можливості, які несе в собі “геополітичний та геоекономічний вакуум” постбілярного світу.

28 жовтня 2008 року, виступаючи на науковій конференції з проблем зовнішньої політики Туреччини та американо-турецьких стосунків, професор Давутоглу представив нову концепцію, яка передбачає переход від “безпроблемної політики” (“zero-problem policy”) зі своїми сусідами до політики “максимального співробітництва” (“maximum cooperation”). У цьому контексті слід пригадати невирішенні питання у двосторонніх стосунках з

Вірменією та грецьким Кіпром, на яких, очевидно, і доведеться зосередити увагу найближчим часом. Охарактеризувавши Туреччину як “регіонального гравця з глобальною сферою впливу”, Давутоглу, якого все частіше називають “Генрі Кіссінджером турецької політики”, недвозначно заявив про перехід до нового етапу у зовнішній політиці республіки — так званого “нового активізму” [9].

Взагалі ж сьогодні слід говорити вже не про становлення Туреччини як регіональної держави, а як про нового відповідального актора міжнародних відносин, що вміло використовує різні механізми впливу, комбінуючи традиційну для себе “жорстку” силу із “м’якими” (економічними, культурними та ін.) методами. Обрання Туреччини у 2008 р. тимчасовим членом Ради Безпеки ООН, активна участь прем’єр-міністра Ердогана у процесі мирного врегулювання на Близькому Сході, миротворча та посередницька ініціатива Анкари під час останнього загострення конфлікту у Секторі Гази, відкриття 10 нових посольств у країнах Африки є доказами поширення національних інтересів та сфери впливу Туреччини на значно ширшу географію, ніж це було навіть на початку століття.

Саме такий — активний і відповідальний — партнер і потрібен адміністрації Барака Обами в цьому регіоні. З іншого боку, Туреччина вже схвалила задекларовані Б. Обамою та Дж. Байденом нові принципи зовнішньої політики. “Діалог” позбавить Туреччину необхідності робити тяжкий і, як правило, безвиграшний для себе вибір між партнерством із США та добрими чи хоча б “безпроблемними” стосунками зі своїми найближчими сусідами (Іраком, Іраном, Сирією).

Концепція “багатосторонньої дипломатії” Обами могла б стати для Туреччини шансом реалізувати свій потенціал “регіональної держави з глобальною сферою впливу”, відіграючи роль посередника і представляючи інтереси США (партнера по НАТО та союзника на Великому Близькому Сході) в регіоні та інтереси регіону (сусідніх мусульманських країн) у можливих переговорах з США. При цьому потрібно, щоб у самостійній та зарадто “самовпевненій” політиці Анкари Вашингтон не вбачав загрозу для себе та свого авторитету в стратегічно важливих районах світу.

Нарешті, політика “залучення” дозволила б Туреччині активніше розвивати діалог з тими країнами, які офіційно визнані ворогами Сполучених Штатів, і повернутися до тих ініціатив, що в минулому викликали різко негативну реакцію Білого Дому (наприклад, Вашингтон засудив дії Анкари у вересні 2005 року, коли до Туреччини було запрошене на переговори радикально налаштованого лідера ХАМАСу Халіда Мешаала). Сьогодні ж Туреччина має унікальну можливість слугувати посередником у переговорах, в яких участь Сполучених Штатів є неможливою чи небажаною. На думку одного з експертів Фонду Маршалла, ефективною була б посередницька діяльність Анкари у врегулюванні конфліктів Сирії та Ізраїлю, Палестини та Ізраїлю, іракських шиїтів та сунітів, Афганістану та Пакистану [10].

Таким чином, до найбільш перспективних напрямків розвитку американо-турецьких стосунків за президентства Б. Обами слід віднести:

1) спільні зусилля щодо вирішення довготривалих конфліктів у регіоні Великого Близького Сходу;

2) врегулювання проблеми ядерного озброєння Ірану (особливо з огляду на те, що найближчі два роки Туреччина буде членом РБ ООН);

3) координовані дії у боротьбі з терористичними організаціями; зокрема, спільні дії Вашингтону, Анкари та офіційного курдського регіонального уряду (Масуд Барзані) у боротьбі з ПКК та її філіями;

4) післявоєнна відбудова Іраку, проблеми державотворення та оформлення політичних інститутів у пост-американському Іраку;

5) військово-політична співпраця у разі продовження та поглиблення військової кампанії США у Афганістані (наразі там знаходиться понад 1500 турецьких військових, які, однак, не беруть участі у бойових діях);

6) створення альтернативних енергетичних систем в обхід Росії.

З іншого боку, є досить широке коло проблем, які можуть довго ігноруватися обома сторонами, проте у момент кризи довіри вийти на перший план і погіршити й без того хиткі стосунки до критичного стану. Йдеться, в першу чергу, про так зване “вірменське питання”. Для того щоб заручитися підтримкою численної вірменської діаспори у Сполучених Штатах, Барак Обама під час своєї передвиборчої кампанії неодноразово давав обіцянки призвати масові вбивства вірмен у часи Першої світової війни геноцидом, заподіяним турецькою владою проти вірменського народу. Сам факт винесення такого питання на обговорення в Конгресі, а тим більш прийняття відповідної резолюції, означали б глибоку кризу у офіційних стосунках, нову хвилю антиамериканських настроїв у турецькому суспільстві та, за певних обставин, могли б навіть привести до розірвання дипломатичних відносин колишніх партнерів. До того ж, необдумані кроки Вашингтону можуть звести нанівець перші спроби турецького та вірменського керівництва відновити двосторонні стосунки.

“Курдське питання” є іншою вразливою точкою американо-турецького союзу. Невизначеність майбутнього іракських курдів, неясність щодо післявоєнного адміністративно-політичного устрою Іраку викликають серйозні занепокоєння у Анкарі стосовно рівня безпеки на південно-східних кордонах країни. Схвалюючи в цілому плани Обами про дострокове виведення американських військ, Туреччина втім занепокоєна не лише, коли США підуть з Іраку, а ще й в якому стані вони залишать країну. Нова американська адміністрація могла б добитися значного покращення політичних стосунків (а заодно й іміджу країни серед населення) в разі енергійнішої допомоги Туреччині у боротьбі з ПКК та визнання Педжаку (іншої гілки тієї самої структури, що діє в Ірані) терористичною організацією.

Нарешті, проблема прав людини, яка традиційно вважається одним із пріоритетних напрямків діяльності Демократичної партії і однією з найгостріших досі не вирішених проблем у турецькому суспільстві (права національних меншин, права жінок, свобода слова та віросповідання). У академічних колах досить поширена думка, що Республіканці завжди більше сприяють розвитку партнерства, тому що вони краще розуміють геостра-

тегічне значення Туреччини та схильні віддавати перевагу військово-політичним аспектам співпраці, що власне і складають основу двосторонніх стосунків.

Демократична адміністрація втім, не дивлячись на певні побоювання у Туреччині, вже високо оцінила важливість існуючих стосунків. У документі “Сильніше партнерство з Європою заради безпечнішої Америки”, що був спільно розроблений Б. Обамою та Дж. Байденом напередодні виборів, є окремий розділ “Відновлення стратегічного партнерства з Туреччиною”. В ньому Туреччина, що відповідає національним інтересам Сполучених Штатів, визначається як “стабільна, демократична, прозахідна республіка”. Зі свого боку новообраний президент США гарантує терitorіальну цілісність держави та сприяння її спробам вступити в ЄС [8]. Деякі дослідники вважають, що Обама може бути більш успішним на цьому напрямку (у порівнянні, наприклад, з Дж. Бушем чи Дж. МакКейном) завдяки величезному кредиту довіри та позитивному іміджу, який він має у європейських країнах [11, с. 14].

Переходячи до висновків, слід зазначити, що в американо-турецьких стосунках завжди були і досі залишаються певні проблеми. Найбільш гостро сьогодні постають вже “традиційні” для двосторонніх відносин курдське, вірменське та кіпрське питання. Крім того, можна очікувати “нові” ускладнення, пов’язані із приходом до влади у США Демократичної адміністрації. В цьому контексті варто згадати занепокоєність Вашингтону постійним порушенням прав людини у Туреччині. Значні зусилля доведеться докласти, щоб підтримувати ефективність стосунків на минулому рівні в умовах світової фінансової кризи, коли доля економічного і культурного співробітництва (приоритетів Демократичної партії) значно знижується.

Проте, аналізуючи об’єктивні тенденції розвитку цього партнерства, а також суб’єктивні фактори, що впливають на його еволюцію (позиція правлячих еліт, супільна думка), можна сподіватися на покращення діалогу між Анкарою та Вашингтоном за президентства Барака Обами. Багато з контролерсійних заяв Б. Обами — кандидата щодо визнання геноциду вірменського народу та “окупації” Туреччиною частини Кіпра, скоріш за все, залишаться частиною передвиборчої риторики і не знайдуть місця у реальних діях Б. Обами — президента. Тим часом існує багато напрямків, які дозволяють інтенсивно і взаємовигідно співпрацювати. До них відносяться військово-політичні контакти сторін (війна в Афганістані, післявоєнна віdbудова Іраку), спільні дії з підтриманням безпеки у регіоні Великого Близького Сходу (боротьба з терористичними організаціями, переговори щодо ядерної програми Ірану), миротворчий процес на Близькому Сході (багатостороння дипломатія за участь Туреччини-посередника) та спільні енергетичні проекти (диверсифікація джерел та стримування впливу Росії).

Об’єктивно, є певний “мінімум” турецько-американських відносин, продуктований стратегічними реаліями, які визначають життєву необхідність обох країн розвивати військово-політичне співробітництво не залежно від того, хто є при владі в даний час. Разом з тим, зміна керівництва у Білому Домі дає унікальний шанс розпочати новий етап стратегічного партнер-

ства, яке було б дійсно ефективним і взаємовигідним. У будь-якому разі всі можливості для поглиблення двосторонніх стосунків пов'язані з укріпленням Туреччини у ролі регіонального лідера.

Список літератури:

1. Parris M. Common Values and Common Interests? The Bush Legacy in US-Turkish Relations // Insight Turkey. — 2008. — Vol. 10. — № 4. — P. 5–15.
2. Türkiye ile ilişkileri Bush yönetimi bozdu // Dünya Bülteni. — 28. 10. 2008. http://www.dunyabulteni.net/news_detail.php?id=56487
3. Pew Global Attitudes Survey. — 12 June 2008 // www.pewglobal.org/reports/pdf/260.pdf
Див. також Transatlantic Trends. Key Findings 2008 // http://www.transatlantictrends.org/trends/doc/2008_English_Key.pdf
4. Yinanç B. McCain or Obama: What is the Turkish bet? // Turkish Daily News. — 07.06.2008
<http://www.turkishdailynews.com.tr/article.php?enewsid=106669>
5. Kardas S. Obama Presidency: A New Era in Turkish-American Relations? // http://www.jamestown.org/edm/article.php?article_id=2373517
6. Göl A. A. B. D. Baþkanlýððena Sesilen Barack Obama'ya Tebrik Mektubu // http://www.tccb.gov.tr/sayfa/konusma_aciklama_mesajlar/aciklama_mesajlar/
7. Göl A. Barack Obama ile Telefon Gçgþümesi // http://www.tccb.gov.tr/sayfa/konusma_aciklama_mesajlar/aciklama_mesajlar/
8. Obama B., Biden J. A Stronger Partnership with Europe for a Safer America // http://www.barackobama.com/pdf/Fact_Sheet_Europe_FINAL.pdf
9. Kalen I. A New era in US-Turkish Relations? // Zaman. — 30. 10. 2008
<http://www.todayszaman.com/tz-web/yazarDetay.do?haberno=157272>
10. Zaman A. Turkey and the United States under Barack Obama: Yes They Can // http://www.gmfus.org//doc/Amberin_Analysis_Turkey_US1108_FINAL.pdf
11. Коз Ю. Yeni Amerikan Baþkaný Obama ve Týrk Amerikan Ýliþkileri // ASAM Вакэю. — 2008. — № 8. — S. 1–19.

Е. В. Габер,

Кафедра международных отношений ОНУ имени И. И. Мечникова
к. 32, Французский бул. 24/26, г. Одесса-58, 65058, Украина

АМЕРИКАНО-ТУРЕЦКИЕ ОТНОШЕНИЯ В ПЕРИОД ПРЕЗИДЕНТСТВА БАРАКА ОБАМЫ: НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ И НОВЫЕ ВЫЗОВЫ

Резюме

Статья посвящена проблеме развития американо-турецких отношений в условиях прихода к власти в Белом Доме администрации демократов. В статье анализируются перспективные направления сотрудничества и вероятные проблемы в двусторонних отношениях, которые могут возникнуть в период президентства Барака Обамы.

Ключевые слова: Соединённые Штаты, Турция, внешняя политика, стратегическое партнёрство, политика “вовлечения”, политика “нового активизма”.

Y. V. Gaber,

Department of International Relations, Odessa National University,
k. 32, French Bul., 24/26, Odessa-58, 65058, Ukraine

THE AMERICAN-TURKISH RELATIONS UNDER BARACK OBAMA'S PRESIDENCY: NEW OPPORTUNITIES AND NEW CHALLENGES

Summary

The article is devoted to the problem of further development of the American-Turkish relations in the context of authorities' changes in the White House and coming to power of Democrats' Administration. The article comprises a comprehensive analysis of prospective areas of cooperation and possible problems in the bilateral relations that may arise under Barack Obama's presidency.

Key words: United States, Turkey, foreign policy, strategic partnership, "engagement" policy, "new activism" policy.

УДК 327(477.74:475)

А. Г. Задорожняя, соискатель

Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова

Институт социальных наук,

кафедра международных отношений

ул. Дворянская, 2, г. Одесса, 65082, Украина

Alizador@mail.ru

ГУМАНИТАРНЫЙ АСПЕКТ ПОЛЬСКО-УКРАИНСКИХ ОТНОШЕНИЙ (НА ПРИМЕРЕ ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ): ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ

В статье рассматриваются вопросы жизнедеятельности поляков в Северном Причерноморье, в частности в Одесской области. Отмечены основные этапы деятельности польских обществ в Одессе, роль представителей польского национального меньшинства в развитии архитектуры, торговли, культурной жизни города. Сделан анализ работы обществ на современном этапе. Говорится о поддержке связей польской диаспоры с исторической Родиной.

Ключевые слова: поляки, Одесская область, культурное общество.

Отношения Украины и Польши на государственном уровне перешли на новый этап развития, когда Республика Польша первой из всех стран мира признала независимость нашей страны. Тема двустороннего сотрудничества остается не менее актуальной и на региональной основе, где важным фактором считается наличие польской диаспоры. Появление поляков в Северном Причерноморье оказало значительное влияние на развитие города Одессы, а на современном этапе польская община успешно сотрудничает с исторической Родиной, особенно в сфере культуры.

За два столетия сложилось так, что Одесская область стала одним из самых пестрых в этническом отношении регионов Украины. В последние годы здесь проживали представители 133 национальностей, тогда как в Украине — 134. Особенную роль в жизни нашего города сыграли поляки, которые замечены в регионе как минимум с момента основания Одессы.

При подготовке статьи автор преследовала цель рассмотреть эволюцию деятельности поляков в Южной Пальмире с начала образования города до наших дней. Следовательно, основные задачи касались выявления роли польской диаспоры в нашем регионе и их влиянии на развитие разных аспектов жизни.

Жизнедеятельность поляков в регионе более тщательно изучалась в период расцвета польских обществ в Одессе. В начале прошлого века издавался “Календарь Дома Польского”. Статистические данные и предпосылки появления польского меньшинства в Северном Причерноморье в своей работе детально исследовал А. Скальковский. Информацию о развитии польской общины в регионе на современном этапе рассказал председатель

Одесского отделения общества поляков в Украине им. Адама Мицкевича Т. Залуцкий.

Активность поляков в Причерноморье замечена до подписания Екатериной Второй (в 1794 г.) указа об устройстве крупного порта и города на берегу Черного моря. По одной из версий Речь Посполитая сыграла определенную роль в основании крепости Кочубей (Хаджибей), которая была названа в честь литовского помещика Коцюбы [1, с. 11–12]. Раздел Речи способствовал наплыvu в эти края людей, которые поселились в Причерноморье на законных основаниях. Согласно указам 1795, 1796 годов под Одессой было принято около 80 польских семей [2, с. 26–54].

Со времени основания города здесь начали зарождаться польские общества. Значимым событием для одесских поляков стало размещение в Одессе управления “Польского товарищества” в конце XVIII века. Существенный вклад в развитие польских традиций и культуры играли общества “Огнышко”, “Лира” и, особенно, “Дом Польский”. С начала украинской независимости возобновило свою работу Одесское отделение Союза поляков в Украине.

Благодаря польской диаспоре активировалась деятельность Днестровского судоходства. В начале XIX-го века польское общество уже владело собственным флотом, который возил товары в Средиземноморские порты, в частности в Триест, Марсель. А первый корабль “Тадеуш Чацкий”, названный в честь создателя общества, отплыл из Одессы в 1803 году.

Не без участия состоятельных поляков Одесса стала крупным экспортёром зерна — больше половины всего экспорта пшеницы России шло через одесский порт. Еще через полстолетия он считался одним из основных портов в Европе. Помимо зерновых возили шерсть, сало, со временем появился новый стратегический товар — сахар. Изменить привычное направление торговли из Очакова, Херсона, Риги через Одессу состоятельных поляков переубедил первый градоначальник города адмирал Иосиф де Рибас. Основатель Одессы, а затем и градоначальник герцог Ришелье отвечали взаимностью на деловую активность поляков, отводя большие наделы земли для строительства хлебных комор и домов.

Скажем, при Ришелье в числе крупнейших землевладельцев губернии чисились поляки: на первом месте был Скаржинский, дед которого выходец из Польши, граф Северин Потоцкий занимал шестую позицию по количеству гектаров земельных наделов.

О вкладе польской знати в архитектуру города свидетельствуют сохранившие свой пышный облик здания. Ряд красивых дворцов — это дома поляков, либо произведения искусства польских архитекторов: великолепный Шахский дворец (в последнее время здесь был расположен “Морской транспортный банк”) — творение польского архитектора Феликса Гонсиоровского, Сабанские казармы (позже амбар отдали военному ведомству под казармы Института Сухопутных войск), построенные графом Сабанским как амбар. Название улицы Польской и Польский Спуск свидетельство того, что поляки сыграли крупную роль в развитии внешней торговли города. Здесь же, по некоторым сведениям, находились дома и магазины

польских помещиков. Польский характер носили названия улиц Софиевская, на честь Софии Потоцкой. Улица Колонтаевская обязана своим названием местному инженеру — племяннику польского общественного деятеля Гуга Колонтая...

Культурная жизнь города не проходила без участия известных в городе поляков. Графы Потоцкие и Сабанские славились организацией светских балов. Именно польский театр был первым аматорским театром Одессы. А в бывшем дворце Потоцких со временем открылась первая публичная картинная галерея.

Красавицы-польки — Елизавета Воронцова и Каролина Собанская вдохновляли на поэзию Александра Пушкина, сосланного в Одессу в 1823 году. Им он посвящал свои стихотворения. В 1825 году в Одессу приехал великий польский поэт Адам Мицкевич, сосланный за активное членство в обществе филоматов — молодых борцов за независимость Польши. Большинство своих сонетов поэт написал именно в Одессе. В этом южном городе у него возник замысел написать поэму “Конрад Валенрод”, посвященную борцам за независимость Польши. Несколько лет назад А. Мицкевичу одесситами был открыт памятник. Одесса приютила еще одного известного поляка — изобретателя подводной лодки Степана Джевецкого, память о котором польская диаспора чтит по сей день. В парке Победы ему установлен памятник. Лодки модели С. Джевецкого участвовали в русско-японской войне.

Любимцем одесских поляков считался Константин Володкевич, который основал католическое благотворительное общество. В Одессе, согласно его завещанию, построены приют и школа. На его деньги существовал интернат, столовая, выплачивалась стипендия учащимся полякам [3, с. 65–69].

Поляки сделали большой вклад в озеленение города. Они привозили деревья для первого в истории Одессы Городского сада. Кстати, первая елка привезена из Умани, как подарок графа Потоцкого.

В начале XX века в Одессе начали зарождаться такие польские общества, как “Огнышко” (оно состояло из литературной, музыкально-театральной и спортивной секций, в библиотеках насчитывалось до двух тысяч книг и газет на польском языке), “Лира” (сосредотачивало свое внимание на театральной деятельности), открылся также “Дом Польский”. Это позволяло полякам не только общаться, но и участвовать в любительских спектаклях, пользоваться большой библиотекой. В начале 90-х годов прошлого века возобновило свою деятельность Одесское отделение общества поляков в Украине имени Адама Мицкевича. Членами общества стало около 400 человек. Деятельность Генерального консульства Республики Польша в Одессе позволила регулярно получать польскую прессу, узнавать об образовательных программах.

Танцевальные традиции поляков наследуют фольклорный коллектив “Незапоминайка”, коллектив детских песни и танца “Краковячек”. Ремеслу одесские поляки учатся на кружке изобразительного искусства. Работает Воскресная школа, где члены общества изучают польский язык, зна-

комятся с литературой и историей своих предков. Выделена комната под библиотеку, где отмечена литература — ровесница Одессы.

Дети из польских семей имеют возможность выезжать в Польшу, чтобы оздоровиться, отдохнуть и подучить язык. Уже несколько лет выпускники школ, поступая в вузы Польши, могут сдавать вступительные экзамены в Одессе. Ну а если выпускник — победитель Олимпиады по польскому языку (третий тур которой проходит в Варшаве), он автоматически становится студентом первого курса польского вуза.

С первого класса польский язык изучают в школе №121, также в школах №№ 56, 124. В 4-ой гимназии он преподается на факультативной основе. Группа польского языка создана на факультете славянской филологии Одесского национального университета им. И. И. Мечникова. Более того, в рамках реализации Европейской Хартии региональных языков или языков меньшинств, в прошлом году было опубликовано методическое пособие “Польский язык”.

Много имен польских ученых или выходцев из Польши связано с нашим университетом, который ранее носил название Новороссийский: астроном Леопольд Беркевич (он разработал проект и инициировал строительство астрономической обсерватории при университете), ботаник Болеслав Гриневецкий (будучи профессором кафедры ботаники Новороссийского университета он возглавлял совет польских организаций в Одессе, а до этого во время Первой мировой войны, занимался размещением польских беженцев в Одессе), ботаник Лев Ценковский (в Петербурге, Харькове и Одессе, где он работал, была учреждена премия Ценковского), филолог Виктор Григорович (известный собиратель давнесловянских рукописей), литературовед Леопольд Воеводский, специалист с политэкономии и статистики Лев Федорович, ботаник Франц Каменский, родом из Варшавы физик-теоретик Абба Глауберман.

Из всего колорита одесского населения количество поляков в городе постоянно менялось. В первой половине XX века их насчитывалось 10 тысяч человек (2,5 % от общей численности населения). Перепись 1998 года свидетельствовала, что поляками по национальности себя считало свыше 3,5 тысяч одесситов. По области их было зарегистрировано около семи тысяч [4, с. 12]. По переписи 2001 года численность поляков составила 3 247 представителей польской национальности, проживающей в регионе [5].

Несмотря на уменьшение количества одесских поляков, их вклад в развитие национальной культуры остается существенным, особенно, в период участия Украины в евроинтеграционных процессах. Со вступлением Польши в Европейский Союз, характер отношений меняется и требует рассмотрения сотрудничества через призму общеорганизационных ценностей. С одной стороны, препятствием для украинцев стало введение визового режима, с другой — у украинцев с польскими корнями (чьи прародители были по национальности поляками или имели польское гражданство) появилась возможность получить “карту поляка”. Поэтому тема взаимоотношений остается особенно важной для дальнейших исследований не только на межнациональном, но и на межрегиональном уровне.

Література

1. Яковлев В. А. К истории заселения Хаджибая (1789–1795). — Одесса, 1889. — С. 11–12.
2. Скальковский А. Хронологическое обозрение истории Российского края (1730–1823). — Одесса, 1836. — Часть 1. — С. 26, 54.
3. Kalendarz Domu Polskiego w Odesie na rok 1910. — Odesa, 1909. — S. 65-69.
4. Задорожня А. Польський дух Одеси (інтервю з председателем польського общества Т. Залузким). Порто-Франко. — № 27 (823). — 14.07.2006.
5. Прямая телефонная линия начальника управления по делам национальностей и религий Одесской областной администрации Я. Резниковой от 26.06.2008.

А. Задорожня,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
Інститут соціальних наук, кафедра міжнародних відносин
вул. Дворянська, 2, м. Одеса, 65082, Україна

ГУМАНІТАРНИЙ АСПЕКТ ПОЛЬСКО-УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИН (НА ПРИКЛАДІ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ): ИСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Резюме

В статті розглядаються питання життєдіяльності поляків у Північному Причорномор'ї, а саме в Одеській області. Відмічені основні етапи діяльності польських товариств у місті Одеса, роль представників польської національної меншості в розвиткові архітектури, торгівлі, культурного життя міста. Зроблений аналіз роботи товариств на сучасному етапі. Йдеться мова про підтримку зв'язків польської діаспори з історичною Батьківщиною.

Ключові слова: поляки, Одеська область, культурне товариство.

A. Zadorozhnia,

Odessa National University,
Institute of Social Sciences and International Relations,
Department of international relations
Dvoryanskaya street, 2, Odessa, 65082, Ukraine

HUMANITARIAN ASPECT OF UKRAINIAN-POLISH RELATIONS (ON THE EXAMPLE OF ODESSA REGION): HISTORY AND MODERN PERIOD

Summary

Questions of living Poles in Northern Black Sea Coast, in particular in the Odessa region is the main point of the article. The basic stages of activity of the Polish societies in Odessa are revealed. A role of representatives of the Polish national minority in development of architecture, trade, in cultural life of the city is noted. The analysis of societies' work at the present stage is made. Support of the Polish diaspora's communications with the historical Native land is discussed.

Key words: Poles, Odessa region, cultural society.

Б. В. Сулим,

Львівський національний університет ім. Івана Франка

Факультет міжнародних відносин

Кафедра міжнародних відносин та дипломатичної служби

вул. Університетська, 1, Львів, 79000, тел. 38 (032) 239-41-32

ОСНОВНІ ФАКТОРИ Й ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ КРАЇНИ

Досліджено поняття “імідж держави”, визначено основні фактори, що впливають на імідж країни. Узагальнено аспекти та складові іміджу, наведено основні інструменти та формати, що допомагають сформувати позитивний образ країни.

Ключові слова: держава, імідж, образ, фактор, аспект, інструмент, міфологізація, маніпулювання, емоціоналізація, конкретизація.

Позитивне сприйняття країни у світі є запорукою успіху глобальних політичних, соціальних й економічних рухів, якими, по суті, є реформи, проведені в Україні, як частини світового простору.

Нагромаджений в Україні досвід формування позитивного образу країни не є достатнім для вирішення важливих державних завдань. Дослідження іміджу України в очах закордонної громадськості пов'язане з певними проблемами:

По-перше, протягом трьох останніх сторіч територія країни, незважаючи на серйозні коливання, залишалася досить великою, тому створення одного-двох базових іміджів і маніпулювання ними є малоекективним.

По-друге, облік переваг і недоліків геополітичного положення України не завжди був адекватним реальному, що призводило до відомого перекручування її іміджу.

По-третє, більшість образів України, будучи в політичному й зовнішньополітичному “обороті”, найчастіше ґрунтувались лише на реальних фізико-географічних особливостях або на досить поверхневій ідеологічній оцінці.

З урахуванням викладених факторів формування позитивного іміджу України в глобальному вимірі насправді є проблемою й держави, і суспільства.

Питаннями чинного іміджу України на міжнародній арені та шляхів його поліпшення торкалися у своїх статтях В. Горбулін, Є. Марчук, М. Ожеван, Б. Патон.

Проте, система формування позитивного образу України так і не була сформована. Для її вирішення потрібне моделювання декількох чинних концептів країни й подальша їхня оцінка з метою визначення оптимальної відповідальності національним інтересам.

Отже, основною метою дослідження є аналіз та узагальнення основних факторів, які формують позитивний імідж держави. Для досягнення поставленої мети слід вирішити такі завдання: дати дефініцію поняттям “де-

ржава” та “імідж держави”, визначити складові образу держави, проаналізувати основні інструменти формування іміджу держави.

Держава — найважливіший фактор формування й розвитку націй, що забезпечує внутрішній зв’язок між різними класами, національностями, а також відносини у середині них. Політичні аспекти таких взаємин є вирішальними при визначенні образу країни. А оскільки політика — це діяльність у сфері взаємодії між більшими соціальними групами, то, власне кажучи, можна вважати, що будь-які взаємини між націями, народностями й окремими соціальними групами носять іміджевий характер [2, с. 70].

Імідж (образ) країни — це комплекс об’єктивних взаємозалежних між собою характеристик державної системи (економічних, географічних, національних, демографічних тощо), що сформувалися в процесі еволюційного розвитку державності як складної багатофакторної підсистеми світового пристрою, ефективність взаємодії ланок якої визначає тенденції соціально-економічних, суспільно-політичних, національно-конфесіональних й інших процесів [5, с. 207].

Образ держави — це база, що визначає, яку репутацію здобуває країна у свідомості світової громадськості в результаті тих або інших акцій її суб’єктів, що взаємодіють із зовнішнім світом [4, с. 278].

Імідж держави, як і будь-якої іншої, має кілька різних аспектів. Для того, щоб здійснити комплексне дослідження образу країни, необхідно проаналізувати сприйняття іміджу громадянами як усередині держави, так і ззовні, оскільки саме від міжнародного іміджу багато в чому залежать інвестиційна привабливість країни, розширення можливостей для туризму, співпраця ділових кіл тощо.

Як суспільне явище, політика має досить складну структуру впливу на імідж країни. Ці труднощі обумовлюються багатоплановістю й суперечливістю зв’язків суб’єктів політичних відносин і багатофакторністю їхнього впливу на різні аспекти усередині- і зовнішньополітичного образу країни. Реалізація такого впливу неможлива без певної системи політичної влади, по суті, що представляє собою механізм політичного впливу, за допомогою якого формується імідж країни, відбувається його трансформація й трансляція.

Таким чином, необхідно чітко уявляти, у чому полягає взаємний інтерес держави й суспільства; у чому зміст діяльності владних інститутів: в аспекті проблеми формування здорового соціально-психологічного клімату в суспільстві і як наслідок — позитивного іміджу країни; як сприяти усвідомленому, правильному вибору поведінкової моделі суспільства стосовно влади [1, с. 12].

Можемо стверджувати, що:

По-перше, позитивний імідж держави в масовій суспільній свідомості необхідний, насамперед, для успішного просування й реалізації національних інтересів.

По-друге, національні інтереси становлять собою мотивовані й конкретизовані цілі зовнішньої і внутрішньої політики держави, що випливають із національної державної ідеї.

По-третє, національна державна ідея є системою ціннісних виборів, вектором спрямованості й цивілізаційних орієнтирів держави, що відповідають менталітету народу.

Таким чином, імідж держави опосередковано у вигідному свіtlі відбиває базові національні цінності й спрямування держави на їх утвердження. На імідж держави впливають різні фактори, які можна розвести за часом на: ті, що залишились у минулому або що ніколи не змінюються (“умовно-статичні”); впливові в дійсний час (“умовно-динамічні”); очікувані в майбутньому (“очікування”) [7, с. 52].

Серед основних інструментів, застосовуваних для просування іміджу держави, можна виділити такі: міфологізацію, маніпулювання, емоціоналізацію, конкретизацію.

Міфологізація. Міфологізація різних процесів суспільного й політичного життя належить до актуальних проблем сучасної політології. Зміни, що відбуваються в масовій свідомості, неминуче впливають на хід сучасного політичного процесу, і це спричиняє необхідність ретельного дослідження різних сторін цієї проблеми, зокрема, феномена міфологічної свідомості.

Радикальні зміни, що відбулися в Україні за останнє десятиліття, реформи в економіці й соціальні потрясіння стали причиною збільшення значущості міфологічних мотивів у масовій свідомості. У той же час поява в нашій країні інституту вільних виборів різко підсилила роль інституту іміджемейкерства, що є невід'ємною складовою частиною сучасного демократичного політичного процесу. Природно, що імідж вітчизняних політиків останнього десятиліття формувався з урахуванням загальної міфологізації громадського життя і відображав безліч традиційних міфологічних й архаїчних подань [7, с. 56].

У кожному суспільстві існує своя політична міфологія, яка сягає корінням у минуле країни. При цьому в системі національної політичної міфології можна виділити такі складові: картину світу у вигляді міфологізованої концепції соціальної істини, крапку в часі, пов’язану із джерелами національної історії й культури, моментом їхнього вищого прославлення або важкого каліцтва, образ майбутнього й глибоку опозицію “ми — вони”.

Політична міфологія може бути більш-менш розвинена залежно від кількості важливих міфологічних подій та їхньої історичної значущості.

Слід зазначити, що звертання до укорінених у свідомості стереотипів і до політичних міфів, характерне для даної культури, широко застосовується при створенні й актуалізації політичного іміджу. Як показують дослідження, набагато більший ефект досягається при опорі на вже існуючі подання, ніж моделювання нових. Так, наприклад, модель комунікації, яку запропонував Тоні Шварц, опирається на те, що замість того, щоб вкладати в голову людини щось нове, варто викликати резонанс із тим, що вже перебуває в ней в голові.

Маніпулювання. Так, досить розповсюдженим способом комунікативного впливу, що часто використовується інтуїтивно, є перенос уваги на інший

об'єкт. У низці випадків, як маніпуляція, використовується висвітлення нібито наявних планів суперника з дискримінації опонента. Завчасне оприлюднення цих планів позбавляє їхньої реальної сили [6, с. 175].

Основним каналом маніпулювання є ЗМІ, які є не просто засобом інформування суспільства, але й дуже серйозним важелем впливу. Так, Е. Доценко формулює цілу структуру мішенню психологічного впливу:

- збудники активності (потреби, інтереси, схильності, ідеали);
- регулятори активності (значення, цільові й операційні установки, групові норми, самооцінка, світогляд, переконання, вірування);
- когнітивні (інформаційні) структури (знання про світ, людей, відомості із забезпечення інформацією, людська активність);
- операційний склад діяльності (способ мислення, стиль поведінки, звички, уміння, навички, кваліфікація) [6, с. 176].

Емоціоналізація. Важливим є правильне співвідношення раціональних і емоційних складових впливу. Письмовий текст, на який усі зорієнтовані, позбавлений рис емоційності, які, по суті, виступають основною складовою впливу, оскільки в процесі його прочитання потрібно зробити переклад з мови раціонального на мову емоційного. Можна виділити такі шляхи “імплантації” емоцій у наші повідомлення:

1. Конкретизація: розповідь про конкретний об'єкт може стати головним джерелом емоцій.

2. Співпереживання, тобто “підстроювання” під чужі емоції. Запозичення чужих емоцій — це відсидання на чужі перемоги, щоб зробити їх своїми. У кожному разі, варто пам'ятати, що емоції краще запам'ятовуються, краще сприймаються, тому будь-яке повідомлення, що несе емоційну інформацію, досить важливе для впливу.

3. Формат — процес створення вигідних для комунікатора контекстів. Відомо, наприклад, що більше гомогенна аудиторія легше піддається впливу, ніж гетерогенна. Тому досвідчені оратори навіть намагаються посадити людей близче один до одного, щоб підсилити цю спільність хоча б фізично. Люди на мітингах краще потрапляють під вплив, оскільки при цьому вони знаходяться близько один до одного. Таким чином, ті або інші формати приносять перемогу тому, хто ними краще володіє.

Перший формат — *вербалізація дійсності*. Дуже велику роль в образі лідера відіграє вміння яскраво й красномовно описувати ситуацію, бо в цьому випадку він уже не має потреби в додатковому “проштовхуванні” своєї думки в пресі, яка сама радісно підхоплює вдалі вирази [2, с. 71].

Крім того, іміджмейкер може скеровувати вербалізацію в потрібну сторону, коли необхідно приховати реальний стан речей. Він чинить так само, коли треба вербалізувати подання самих людей, вклавши ці слова у вуста лідерів або гасло партії. Отже, можна виділити два моменти використання слова:

По-перше, відведення від реальної ситуації (використовуються нові вербалізації для вже відомих ситуацій).

По-друге, приєднання до думки аудиторії. Так, наприклад, промови Б. Клінтона були написані на основі тих слів, із якими до нього звертали-

ся в листах у Білій Дім. Тим самим досягалася максимальна погодженість із електоратом.

Крім того, рівень впливу підвищується при певній деталізації подавання інформації. Це не тільки інший рівень довіри — деталям ми завжди віримо більше, ніж абстракціям, але це також і перехід на рівень особистісного спілкування, коли ми починаємо представляти політика як людину. Ми звикли до його впливу на трибуні. У тій функції він закріплений у масовій свідомості, але особистісні риси відразу збагачують його образ [3, с. 89].

Другий формат — *акцентування інформації*. Сюди належить як приховування інформації, так і її висвітлення (акцент на ній). ЗМІ працюють у режимі відбору тієї або іншої інформації, а технологія відбору визначається ціннісними критеріями, ніколи не будучи повністю об'єктивною.

Не менш значущим аспектом стає результат такого підходу. З одного боку, це може бути поява позитивної інформації про себе і своїх союзників. З іншого, це — активна поява негативної інформації про своїх ворогів. Тут використовують навіть гіпотетичні конструкції.

Третій формат — *подавання суперечливих сигналів*. По-перше, різні сигнали можуть залучати різні аудиторії, а по-друге, таке подавання допомагає скерувати увагу аудиторії до тих аспектів, які тепер є небажаними. Так, масова свідомість, намагаючись опрацювати ці суперечливі один одному повідомлення, допускає помилки, яких очікують ті, хто запускає ці сигнали. Крім того, першочерговим завданням для політика є дистанціонування від виразно негативних символів. Так, президенти знімають прем'єрів, намагаючись перекласти на них вантаж негативних емоцій [5, с. 348].

Отже, імідж країни акумулює в собі різні культурно-історичні аспекти. Вивчення й систематизація інформації, представлена в різних аналітичних матеріалах українських і закордонних авторів, дозволяють у світлі основних положень теорії масової комунікації сформувати напрямки, у розрізі яких повинен створюватися позитивний образ України в глобальному просторі:

По-перше, стабільність України в усіх сферах громадського життя, стійкість внутрішньодержавної системи влади й керування, передбачуваність України і її ідеологічна відкритість, що сприяє формуванню про Україну правдивих відомостей.

По-друге, привабливість української економічної системи для зовнішніх інвесторів пов'язана не тільки з удосконаленням державних механізмів за-безпечення їхніх прав і гарантій на території України, але й із правильним піднесенням потенційним інвесторам інформації ѹї акцентуванням їхньої уваги на об'єктивних перевагах роботи з Україною.

По-третє, висока освіченість, моральності українського суспільства.

По-четверте, впливовість інформаційно-політичного потенціалу України, що забезпечує надійність і стійкість комунікативних зв'язків України із країнами світу.

Список використаних джерел

1. Бойко О. В. Міжнародний імідж України — який він і кому потрібен // Трибуна. — 2001. — № 1–2. — С. 12–13.
2. Гуцал С. А. Іміджеві стратегії у вимірах сучасної міжнародної безпеки // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 50 (у двох частинах). Частина I. — К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2004. — С. 71–73.
3. Марченко Г. И., Носков И. А. Имидж в политике. — М.: Владос, 1997. — 208 с.
4. Политическая имиджевая / Под ред. А. А. Деркача, Е. Б. Перельгиной. — М.: Аспект Пресс, 2006. — 400 с.
5. Почепцов Г. Г. Имиджеваяология. — М.: Реал-бук; К.: Ваклер, 2000. — 768 с.
6. Швець О. В. Соціально-політична роль іміджу держави та стереотипи її бачення // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 59 (у двох частинах). Частина 2. — К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2006. — С. 174–182.
7. Шевченко О. В. Сучасні підходи створення та просування бренду держави // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 59 (у двох частинах). Частина 2. — К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2006. — С. 52–59.

Б. В. Сулим,

Львовский национальный университет им. Ивана Франко

Факультет международных отношений

Кафедра международных отношений и дипломатической службы

ул. Университетская 1, Львов, 79000

ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ И ТЕХНОЛОГИИ ФОРМИРОВАНИЯ ИМИДЖА СТРАНЫ

Резюме

В статьи исследовано понятие “имидж государства”, определены основные факторы, что влияют на имидж страны. Обобщены аспекты и составляющие имиджа, приведены основные инструменты и форматы, что помогают сформировать позитивный образ страны на мировом пространстве.

Ключевые слова: государство, имидж, образ, фактор, аспект, инструмент, мифологизация, манипулирование, эмоционализация, конкретизация.

B. Sulym,

Ivan Franko National University of Lviv

Faculty of international relations

Department of international relations and diplomatic services

Universytetska Street, 1, Lviv, 79000

THE MAIN ISSUES AND TECHNOLOGIES OF THE FORMING AN IMAGE OF THE STATE

Summary

The main research point of the article is concentrated on the term “image of the state”. It is determined main factors, which have influence on the image of the country. There are concluded the aspects and constituents of the term “image”. It is generalized the basic instruments and formats, which help to form positive image of the state.

Key words: the state, image, appearance, factor, aspect, instrument, manipulation, specification.

РЕЦЕНЗІЇ

Б. Г. Нагорный,
заведующий кафедрой социологии
Восточноукраинского национального университета имени Владимира Даля,
доктор социологических наук, профессор

МОДЕРНИЗАЦИЯ, ТРАНСФОРМАЦИЯ ИЛИ ...?

(рецензия на монографию Лисеенко Е. В. Политическая модернизация украинского общества / Е. В. Лисеенко. — Одеса: Астрапrint, 2008. — 208 с.)

Порадуемся социологической дерзости автора: чтобы писать в нынешней ситуации в нашей стране о политической модернизации, нужны помимо научной эрудиции не только научная смелость, но и умение сформулировать практические рекомендации.

Необходимо отметить удачную структуру монографии. Первая глава отведена анализу понятия политической модернизации как объекту социологического анализа, ее основных составляющих.

Автор подчеркивает, что политическая модернизация является более радикальным процессом изменения политической системы, чем простое реформирование её отдельных элементов, приданье ей неких новых характеристик. Таким образом, “процесс политической модернизации выходит за рамки политической системы, ибо изменение одной сферы общества всегда отражается на функционировании его других сфер” (с. 19).

Особый интерес представляет та глава монографии, где политическая модернизация рассматривается в свете социологических теорий развития. Завершает первую главу аргументированная точка зрения автора о методологических основах исследования политической модернизации общества. Здесь рассматриваются возможные подходы этого исследования (исторический, системный, структурно-функциональный, антропологический, сравнительно-сопоставительный, социокультурный и др.).

Материалы второй главы монографии логично продолжают анализ первой главы. В ней анализируются процессы политической модернизации в постсоветской Украине. И особенно интересны рассуждения автора о том, насколько может быть использован зарубежный опыт политической модернизации для нашей страны. Здесь акцентируется внимание на интересном тезисе, что модернизационные возможности власти оцениваются через ее влияние на политическую стабильность общества (с. 46).

Кроме того, автор утверждает, что результаты модернизационных процессов невозможно объективно анализировать без изучения тенденций изменения правового сознания населения.

Однако данные социологических исследований показывают, что и уровень правового сознания и тесно связанный с этим показателем уровень политической активности достигают в нашей стране незначительных величин.

События последних двух десятилетий повлияли в том числе и на изменение категорического аппарата исследований, занимающихся проблемами изучения общества. Формируется современный тезаурус, по-новому анализируются основополагающие категории. К их числу относятся, наверное, одно из самых употребляемых — понятие “ментальность”.

Автор в третьей главе детально рассматривает эту важную категорию, анализируя ее во взаимосвязи с политической культурой, выделяя основные группы факторов, которые формируют политическую ментальность.

По мнению автора, “политическая ментальность — это исторически сложившееся политическое умонастроение, единство сознательных и несознательных политических ценностей, норм, установок, стереотипов в их когнитивном и поведенческом проявлении, присущее определенной социальной общности” (с. 103).

Согласимся с Е. В. Лисеенко, что “желание формировать процесс модернизации украинского социума без учета объективных условий и субъективного фактора, ментальных и национальных особенностей дало обратный эффект и привело к так называемым провалам модернизации” (с. 113).

Значительное место в работе занимает анализ политico-культурных изменений и критерием здесь является отношение граждан к своему государству и его институтам.

Представляет интерес выделение автором трех фаз в осуществлении политической модернизации в Украине: с 1991 по 1998 г.; с 1998 по 2004; с 2005 по настоящее время (с. 134–136).

В одной из своих работ С. Хантингтон выделял три аспекта политической модернизации: 1) рационализацию авторитета, национальную интеграцию и централизацию, сосредоточение власти в руках признанных национальных законодательных институтов; 2) дифференциация новых политических функций и развитие специализированных структур для выполнения этих функций; 3) политическая модернизация связана со все большим участием в политике самых различных общественных групп [10, с. 52].

Автор высказывает свою точку зрения по основным критериям политической модернизации (как и по другим спорным проблемам) и это является несомненным достоинством этой монографии.

Эта актуальная и профессиональная работа, на наш взгляд, вызовет интерес, и что не менее важно — оживленные дискуссии. Когда мы указывали на то обстоятельство, что исследователь проблемы политической модернизации, кроме эрудиции, должен обладать научной смелостью, то мы имели в виду, кроме всего прочего, большой разброс мнений специалистов по этой проблеме (Укажем в качестве примера только одну работу В. Б. Гринева и А. С. Гургеля, которое носит нешаблонное название “Потерянное десятилетие — контуры новейшей политической и экономической истории Украины” [9]).

Термин “политическая модернизация” можно рассматривать как интегральный показатель, в который входят многие составляющие. Читатели, они же оппоненты, в зависимости от своих научных интересов и накопленного опыта могут по-разному интерпретировать этот термин.

Несколько замечаний (разумеется, они носят субъективный характер) касаются в основном распределения объемов излагаемого текста относительно составляющих категорий “политическая модернизация”.

Автор справедливо подчеркивает, что “реальные векторы политической модернизации постсоциалистических государств также в решающей степени зависят от интересов, установок и поведения элит” [с. 46].

Хотелось бы, чтобы этому важному тезису в монографии было бы отведено больше места. Проблема элиты в силу своей актуальности вызывает продолжительные дискуссии. И отнюдь не теоретическим выглядит, в частности, утверждение С. Белошицкого, что “представители правящих элит образовали новую “номенклатуру”, которая стойко воспроизводится...”, представители социально-сословных элит практически ни при каких обстоятельствах не выпадут из привилегированной обоймы, в то же время представители социальных низов лишены реальных легитимных механизмов вхождения в высшие прослойки общества” [1].

Следовало бы более активно включить в сферу анализируемых вопросов монографии работы А. С. Панарина, Ю. Н. Пахомова, В. Л. Иноземцева и др. [1–6], а также данных последних лет известного мониторинга [7].

На наш взгляд, чтобы новая монография вызвала интерес в профессиональном сообществе, в ней в числе прочих критериев, помимо профессиональной эрудиции, должно присутствовать стремление автора — не бояться затронуть сложных спорных проблем. В своей монографии Е. В. Лисеенко это удалось. Работа бесспорно вызовет дискуссию, что будет способствовать дальнейшему изучению, может быть, самой сложной проблемы — политической модернизации общества.

Литература:

1. Сергей Белошицкий. “Конец истории” по-украински, или размышления провинциального пессимизма о том, “куда страна катится” // День. — 25 июля 2007.
2. Пахомов Ю. Н., Крымский С. Б. и др. Цивилизационные модели современности. — Киев, 2002.
3. Панарин А. С. Стратегическая нестабильность в XXI веке. — М., 2004.
4. Иноземцев В. Л. Статьи в журнале “Свободная мысль” за 2006-2008 гг. — М., 2008.
5. В. Кремень, Д. Табачник, В. Ткаченко. Україна: проблеми самоорганізації: В 2-х т. К., 2003.
6. Новые социальные неравенства / Под ред. С. Макеева. — К., 2006.
7. Бек У. Космополитические мировоззрения. — М., 2008.
8. Головаха С., Паніна Н. Українське суспільство 1992–2008. Соціальний моніторинг. — К., 2008.
9. Гринев В. Б., Гугель А. С. Потерянное десятилетие — контуры новейшей политической и экономической истории Украины. — К., 2001.
10. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах. — М., 2001.

Odesa National University Herald

•

Вестник Одесского национального университета

•

ВІСНИК
ОДЕСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

Том 14 • Випуск 2 • 2009

Соціологія і політичні науки

Науковий журнал

Українською та російською мовами

Зав. редакцією *Т. М. Забанова*
Дизайнер обкладинки *В. І. Костецький*
Технічний редактор *М. М. Бушин*
Коректор *I. O. Кокота*

Підписано до друку 17.04.2009. Формат 70x108/16. Папір офсетний.
Гарнітура “Шкільна”. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 15,58.
Тираж 300 прим. Вид. № 46. Зам. № 73.

Видавництво і друкарня “Астропрінт”
65091, м. Одеса, вул. Разумовська, 21.
Тел.: (0482) 37-07-95, 37-24-26, 33-07-17, 37-14-25.
www.astropprint.odessa.ua; www.fotoalbom-odessa.com
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003 р.